

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Магістерський науковий вісник

Випуск № 42

Тернопіль — 2024

УДК 001.891
М.12

Магістерський науковий вісник. – Випуск № 42. – 2024. – 102 с.

*Рекомендовано до друку науково-технічною радою Тернопільського
національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Протокол № 6 від 21 травня 2024 р.*

*Видрук оригінал-макету у науковому відділі Тернопільського
національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

© Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, 2024

ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

Наталія КОРБИЛО
Науковий керівник – доц. Лариса КУЦА

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ КАЗОК БРАТІВ ГРІММ У ПРИЗМІ ФОРМУВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Вступ. «Дитячі та сімейні казки» (1812) братів Грімм займають особливе місце у світовій культурній спадщині і літературі для дітей зокрема, оскільки вони – важливий засіб розвитку і духовно-морального виховання. Творчість німецьких казкарів відображає універсальні людські цінності, містить найкращі взірці норм поведінки. Казки Грімм відомі своїм багатим символізмом, моральними сентенціями, самобутнім художньо-поетичним мовленням. Звідси їх визначальна роль у розвитку емоційного світу, мовленнєвих навичок читачів-дошкільників, їх психологічного і когнітивного розвитку. У цьому і полягає актуальність пропонованої статті.

Мета статті – проаналізувати художні особливості казок братів Грімм (специфіка сюжетних ліній, поетичного мовлення творів), які мають визначальний вплив на формування особистості дітей-дошкільників. Це передбачає і окреслення провідних тем та мотивів творів, аналіз морально-етичних аспектів, що здатні стимулювати уяву, розвивати мовленнєві навички та формувати характер дитини. Дослідження спрямоване на те, щоб показати, як казки сприяють розвитку особистості на ранніх етапах життя.

Основний текст. Брати Якоб і Вільгельм Грімм – видатні німецькі філологи (кін. XVIII – XIX ст.). Знаменно, що вони є авторами «Німецької граматики» та словника німецької мови. Проте найбільшу славу їм принесла збірка «Дитячі і сімейні казки» (у 3 томах), у яку ввійшли такі твори, як «Бременські музиканти», «Червона шапочка», «Білосніжка» та «Попелюшка». Ця світова класика відіграла велике значення в культурно-освітньому процесі.

Художні особливості, зокрема сюжетні лінії та поетичне мовлення казок братів Грімм, накладають свою печать на формування особистості дітей дошкільного віку. Через багатство образів і символів казки стимулюють розвиток уяви, мислення та емоцій дітей. Сюжети казок часто включають подорожі героїв, їх випробування, перевтілення. Через це діти-слухачі вчаться співчувати, розуміти цінність дружби, сміливості, чесності. Ці історії вчать, що добро завжди перемагає зло, що закладає основи моральних цінностей.

Поетичне мовлення казок, їх ритм та рима сприяють розвитку мовленнєвих навичок дітей. Різноманітність словникового запасу і тропи метафора та епітети збагачують мовлення дитини, розвивають здатність до аналізу та синтезу інформації. Через емпатію до персонажів дитина вчиться розуміти та виражати власні почуття, а також розпізнавати та розуміти емоції інших. Це важливо для соціальної адаптації та формування здорових міжособистісних відносин.

Використання казок братів Грімм у виховному процесі дозволяє також вирішувати психологічні завдання, актуальні для дітей дошкільного віку. Через алегорії та символізм казкових сюжетів діти знайомляться з такими поняттями, як відповідальність, взаємодопомога, додання труднощів. Це сприяє формуванню стійкості та адаптивності, що допомагають дитині краще орієнтуватися у соціальному середовищі та впоратися з викликами життя.

Окрім того, казки братів Грімм можуть слугувати інструментом для обговорення з дітьми важливих тем і ситуацій, з якими вони можуть зіткнутися в житті. Наприклад, казка «Вовк і семеро козенят» вчить бути обережними та не довіряти незнайомцям, а «Бременські музиканти» демонструють цінність дружби та важливість працювати в команді. Також слід зазначити, що казки сприяють розвитку творчих здібностей дітей. Слухаючи казки, діти не лише занурюються у фантастичний світ, але й вчаться створювати власні історії, розвиваючи уяву та творче мислення. Це стимулює бажання малювати, вигадувати власні ігри, що є важливим аспектом розвитку творчої особистості.

На наш погляд, казки братів Грімм не лише розвивають уяву та творчість у дітей, але й надають їм важливі життєві уроки та навички, сприяють вихованню, розвитку почуттів та уяви. Наприклад, казка «Бременські музиканти» показує дітям дошкільного віку приклад об'єднання та допомоги один одному, вчить доброті, хоробрості та винахідливості.

Звичайно, деякі з казок Грімм часто виявляються досить жорстокими. Наприклад, у казці «Гензель і Гретель» дівчинка Гретель без роздумів відправляє в палаючу піч відьму, а батько залишає дітей у лісі на вірну смерть; мачуха вимагає принести їй легені та печінку Білосніжки, щоб їх з'їсти; король

Дроздобород суворо перевиховує свою легковажну дружину. У казці «Попелюшка» сестри Попелюшки вживають радикальних заходів, щоб взутися у золотий черевичок (відрубують свій п'ятий палець на нозі та частину п'яти, щоб зробити ноги витонченими, як у Попелюшки, і взутися в її черевик). Проте ми вважаємо, не варто сахатися казкової жорстокості та насильства. По-перше, діти сприймають подібні сюжети по-іншому. По-друге, ці казки водночас вчать життєлюбства і стійкості в життєвих випробуваннях. Адже в кінці кожної із них правда відкривається, і герої-антагоністи отримують своє заслужене покарання. Звідси, на наш погляд, страшні моменти в казках допомагають дитині усвідомити та подолати власні страхи.

Варте уваги й поетичне мовлення казок братів Грім. Стилистична обробка їх творів зберегла не лише старовинні казкові сюжети, але й стиль, композицію, характери та особливості багатой мови, насиченої різноманітними приказками та точними мовними порівняннями.

Цікаво, що з плином часу люди змінюються, моральні настанови також, але казки братів Грім залишаються пам'ятками минулого з його викликами та цінностями завдяки повчальному змісту та моралі. Наприклад, казка «Попелюшка» (Шарль Перро написав її за 200 років до Грім, які майстерно переробили та доповнили цю історію), безсумнівно, є однією з найвідоміших і найулюбленіших казок у світі. Її читають і розповідають дітям протягом століть, і вона продовжує зачаровувати все нові покоління. Ми вважаємо, що це не просто розважальна історія – ідейно-художнє спрямування казки «Попелюшка» містить багато цінних уроків, які можуть допомогти дітям у їхньому розвитку.

Одна з найважливіших тем ідейно-художнього спрямування казки – це доброта. Попелюшка, незважаючи на жорстоке поводження з боку мачухи та сестер, завжди залишається доброю та співчутливою. Це – важливий урок доброти для дітей. Попелюшка також є прикладом сили духу і прикладом важливості віри у дива. Незважаючи на всі труднощі, з якими стикається дівчина, вона ніколи не втрачає віри у краще, навіть коли все здається безнадійним. Її наполегливість і оптимізм навчають дітей ніколи не здаватися перед обличчям викликів, вчить дітей справедливості, дає настанову, що добро завжди перемагає зло, адже наприкінці історії злі мачуха та сестри отримують по заслугах, а Попелюшка знаходить щастя, якого вона заслуговує.

Водночас через кілька століть цю казку можна розглядати під іншим кутом зору. Адже під час подорожі в часі її не оминули зміни у змісті, поява дидактичного пафосу. На нашу думку, на сучасному рівні Попелюшку важко назвати гідним зразком для наслідування. Прихильники руху за жіночу емансипацію розгублено критикують образ працюючої та слухняної дівчини, яка страждає від принижень, отримує дарунки від чарівного ліщинового куша та безмежно чекає, доки з'явиться принц на білому коні, врятує її та забере до свого палацу. «Будь завжди працююча і добра», – так навчає Попелюшку її мати на початку казки, і подальше читання надає можливість спостерігати, до чого призводить такий підхід, якщо поряд із працюючістю і добротою характер не має власної гідності та вміння захищати особисті кордони, пише психолог В.Кононенко [5].

Поетична мова казки «Білосніжка» братів Грім насичена епітетами, метафорами та іншими художніми засобами, що значно розширює словниковий запас дітей, збагачує їхню мову й робить її більш виразною: «...надворі сипав сніг, як біле пір'я, королева сиділа біля вікна й вишивала. Рама у вікні була з чорного дерева, і сніг проти неї здавався ще білішим» або «в королеви народилася донечка, і шкіра в неї була така біла, як сніг, щоки такі червоні, як кров, а коси такі чорні, як дерево на рамі, тому дівчинку назвали Білосніжкою» [3].

Гармонійні описи природи, яскраві образи героїв та динамічний сюжет прищеплюють дітям почуття краси й формують естетичний смак. Нарешті, казка збуджує дитячу уяву. Діти уявляють собі чарівний ліс, хатинку, де мешкають гноми: «як почало вечоріти, побачила маленьку хатку й зайшла до неї відпочити. В хатці все було маленьке, але таке гарне та чисте, що й не сказати. Посеред хатки стояв столик, застелений білим обрусом, на ньому стояло сім мисочок і сім чарочок, а біля кожної мисочки лежала ложечка, виделка й ніжик. А вздовж стіни стояло сім ліжечок, кожне накрите білим, як сніг, простирадлом» [3], жахливу Злу Королеву та прекрасного принца. Цей процес розвиває креативність та фантазію.

Але найцікавіше у цій історії – це фінал, де змістовне повідомлення набуває особливого значення. У кінці королева дізнається від дзеркала, що Білосніжка досі жива і знову перевершує її красою. Цей момент відображає пізнання злочинницею своєї власної природи і наслідків своїх дій. Її страх перед молодістю і прекрасною Білосніжкою стає нестерпним та веде злодійку до власної загибелі. Цей фінал вчить дітей тому, що злі дії завжди ведуть до поганого кінця, та демонструє важливість добра та моральних цінностей.

Сюжет казки «Бременські музиканти» не просто розважає, а подає дітям цінні життєві уроки. Незважаючи на те, що цей твір не містить прямого закликати наслідувати героїв, у ньому захоплива пригодницька історія, яка зацікавлює малюків. У казці чотири тварини – Кіт, Пес, Осел та Півень – будучи вигнаними зі своїх домів, задумують втечу. Комічність пригод полягає в тому, що ці слабші тварини перемагають сильних лісових розбійників, які виявляються боягузами порівняно із ними.

Текст казки має виразну музикальність та ритм, що робить його поетичним, приємним для прослуховування. Автори влучно використовують образність та метафори для передачі ідей, емоцій, опису зовнішності персонажів, наприклад: «Зрозумів осел, що лихим вітром віє, втік від господаря та й

подався до Бремена». Цікавим є опис дій героїв: «І почали вони радитись, як їм звідтіля розбійників прогнати. Думали, думали і нарешті придумали: осел передніми ногами стане на підвіконня, пес вискочить на осла, кіт – на пса, а півень злетить котові на голову. Постававши так, вони в один голос завели свою музику: осел ревів, пес гавкав, кіт нявчав, півень кукурікав».

Заслугове уваги мова головних персонажів у казках Грімм, яка побудована на діалогах. Наприклад, у «Червоній шапочці» (перша частина казки) головна героїня розмовляє з Вовком, а в другій – з бабусею. Таке діалогічне мовлення персонажів зумовлене поетикою казки. Взагалі мовлення персонажів є одним із засобів виразності у казках.

Висновки. Отже, казки братів Грімм розвивають і приваблюють дітей не тільки своїм змістом, яскравою образною формою, насиченими сюжетними лініями, але й поетичним, виразним мовленням. Ідейно-художнє спрямування творів слугує вихованню доброї, розумної і творчої особистості, тобто справжньої людини. Звідси казки братів Грімм є безцінним ресурсом для батьків, вихователів та психологів, які працюють із дітьми дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білан О.І. Програма розвитку дитини «Українське дошкілля». 2017. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/Bilan_Programa_Ukrdoshkillja_2017.pdf (дата звернення: 06.04.2023).
2. Кононенко В. Що не так з Попелюшкою? Приховані небезпеки улюбленої казки. 2023.
3. URL: <https://vikna.tv/dlia-tebe/psykholohiia/shho-ne-tak-z-popelyushkoju-yaki-nebezpechni-ustanovku-pryshheplyuye-kazka/> (дата звернення: 05.04.2024).
4. Шик Л. Казкотерапія в роботі з дошкільниками. Київ: Основа, 2012. 240 с.

Анжеліка МИХАНІВ

Науковий керівник – доц. Лариса КУЦА

ПОЕТИКА І ВИХОВНІ АСПЕКТИ ПОВІСТІ-КАЗКИ А. ДЕ С.-ЕКЗЮПЕРІ «МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ» У ПРИЗМІ РОБОТИ З МОЛОДШИМ ШКОЛЯРЕМ

Вступ. У Державному стандарті початкової освіти до визначальних компетентностей зараховано громадянські та соціальні компетентності. Вони передбачають виховання у дітей молодшого шкільного віку ідеалів демократії, справедливості, рівності та моральних цінностей, зокрема толерантності, поваги до інших, вміння співчувати тощо [2]. Формування вищезгаданих компетентностей відбувається за допомогою інтеграції отриманих знань із усіх освітніх галузей. Важливою галуззю, визначеною Державним стандартом початкової освіти, на базі якої формуються громадянські та соціальні компетентності, є мовно-літературна [2]. Мовно-літературна освітня галузь сприяє реалізації цих компетентностей через набуття емоційно-чуттєвого досвіду за допомогою читання та аналізу прочитаних творів. Одним із таких творів, що в своєму сюжеті має приховані надважливі сенси, розкриває цінність людських стосунків і сприяє вихованню важливих моральних якостей особистості, є казка-повість Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький принц».

Мета статті – розкрити сюжетні особливості, поінтерпретувати образи-символи твору А. де С.-Екзюпері, проаналізувати проблематику казки та надати певні рекомендації щодо практичного використання твору на уроках з літературного читання у початковій школі.

Основний виклад. «Маленький Принц» – талановита казка заслуженого французького письменника-класика з автобіографічними елементами, глибоким філософським змістом та цікавим сюжетом. Розповідь частково ведеться від першої особи-Пілота, який розповідає про події шестирічної давності, коли він зазнав аварії в Сахарі. Пілот уособлює автора твору та втілює його цінності. Момент з аварією в Лівійській пустелі дійсно був присутній в житті Антуана де Сент-Екзюпері. Частина твору описана від третьої особи, коли розповідається про подорож Маленького Принца [3]. Твір ілюстрований авторськими малюнками, складається він з 27 глав. Присвячена казка-повість хорошему другу автора – Леонові Верту, який в період її написання переслідувався нацистами.

Можна назвати п'ять сюжетних елементів твору: експозицією казки-повісті є знайомство із пілотом, його дитинством, інтересами, розчаруванням у дорослих через їх погляди на життя. До зав'язки нас підводить аварія в Сахарі, яка стала причиною зустрічі головного героя із Маленьким принцом. Ця частина твору є важливою через те, що пілот знаходить свого однодумця, який правильно трактує його малюнки. Розвиток дій – це моральні уроки Маленького принца, які можна простежити у його захоплюючих подорожах планетами, у спілкуванні з дорослими, які на них просять. Кульмінацією твору є усвідомлення Маленьким Принцом цінності його Троянди, що викликає в нього бажання повернутись на рідний астероїд. Прощання Маленького принца з пілотом та їх повернення додому – розв'язка казки-повісті. Динамічність твору забезпечує стрімкий розвиток сюжету, що створює подорож Маленького Принца планетами, така особливість казки-повісті утримує увагу маленьких читачів.

Глибокий філософський підтекст казки-повісті забезпечить розвиток уяви та мислення молодших школярів, за умови їх активного аналізу твору, необхідним тут є залучення вчителя, для правильного його трактування. Під час своєї подорожі Маленький принц знаходить відповіді на питання, які стали поштовхом до початку мандрівки через взаємодію з іншими персонажами твору. Часто науковці трактують подорож, як символ ініціації героя – процес дорослішання та набуття нового досвіду, а героїв твору, які трапляються йому у мандрівці – проєкцію людських якостей [1]. Дорослі, що живуть на своїх планетах, позбавлені імен, адже загалом символізують все суспільство, яке слідує цінностям та пронизане якостями, не зрозумілими для Маленького Принца, або такими, які він цілковито засуджує. Їх хибні погляди на життя призводять до того, що вони живуть самотні на своїх планетах, далеко один від одного, та не цінують справді важливих речей, приділяючи велику увагу дрібницям, що ілюструє залежність від матеріальних цінностей сучасного суспільства [5]. Причиною самотності дорослих виступає зовсім не те, що вони знаходяться на різних планетах, адже навіть на одній планеті, вони не можуть порозумітись та знайти спільної мови, про це зазначає одна із другорядних героїв, Гадюка, вона стверджує, що і серед людей буває самотньо.

Пустеля, в якій опиняються головні герої та їх спрага є символом бажання до духовного розвитку, пізнання важливих істин. Джерела з водою символізують знання, які можна отримати, при подоланні труднощів. Астероїд, на якому живе хлопчик, символізує його внутрішній світ. Персонаж старастся викорінювати баобаби, що нищать його планету, немов людина, що намагається позбутись негативних якостей.

Маленький принц постає рушійною силою твору, відповідно до його дій розвивається сюжет казки. Хлопчик сповідує правильні етичні якості та сам дотримується їх, його мотивацією в творі є пізнання суті речей, які він не розуміє та не знає. У спілкуванні з дорослими поводить себе ввічливо, хоча не поділяє їх думки, але цілковито негативно сприймає ситуації, коли авіатор демонструє риси, притаманні для дорослих. Разом з символом дитячої невинності, щирості, він постає у творі відображенням мудрого сприйняття світу, справжньої цінності у житті.

Авіатор – посередник між дитячим та світом дорослих, хоч герой більше не ідентифікує себе як дитину, проте і не сприймає себе, як одного з дорослих, адже вони не розділяють його світосприйняття. Він прагне знайти товариство, але постійно розчаровується в однолітках. У сукупності ці два персонажі демонструють прагнення до знань, виховують в дітей бажання до пізнання, демонструють правильні моральні цінності.

Лис символізує наставника, вчителя, котрий відповідає Маленькому Принцу на усі запитання, відповіді до яких він шукав. Крім того, лис є символом справжньої дружби. Цей образ є потрібним, щоб діти збагнули цінність віданості, любові, вірності, які демонструє у своїх діях до хлопчика ця тварина.

Наступний персонаж, Троянда, виступає символом людських стосунків. Вона присутня у творі для того, аби пояснити дітям, що у дружбі немає місця егоїзму, гордовитості, нещирості. Троянда проголошує, що в товариських стосунках потрібно притримуватись поваги і прагнути до взаєморозуміння.

Укус Гадюки є символом переродження, осмислення набутих знань, а сам персонаж виконує функцію останнього випробування, яке поверне Маленького Принца на його астероїд.

Дорослі, як і було зазначено раніше, є символами різних негативних людських якостей, зокрема, самолюбства, безвідповідальності, марнославства, владолубства, проте через їх негативний приклад, хлопчик усвідомлює важливі речі. Насправді образи-символи твору можна трактувати множинно, адже це варіюється від власного розуміння та сприйняття твору читачем.

Проблеми, які зачіпає автор твору можна означувати, як філософські, адже вони охоплюють осмислення важливих загальних закономірностей суспільства: *сутність людського буття* (розкривається у казці через світосприйняття дитини); шлях, який він подолав, щоб отримати цінні уроки; *проблема вірності та любові* – герої потрапляють у ситуації, які демонструють їм справжню цінність речей. Так, наприклад, усвідомивши цінність своєї квітки, Маленький Принц вважає її особливою навіть серед саду таких самих троянд. *Черствіння душі* – на прикладі дорослих автор демонструє, як неважливі речі, яким приділяють увагу дорослі, гублять їх душі. Конфлікт твору полягає у зіткненні двох світів: дитячого та дорослого з притаманними для них цінностями, інтересами, поглядами.

На основі літературознавчого опрацювання казки «Маленький принц» можемо запропонувати певні методичні рекомендації з досвіду власної роботи над твором у початковій школі. Отже, для того, аби діти в повній мірі осягли виховну цінність даного твору, потрібно провести детальний аналіз, який включає різні форми роботи з цим твором. Найкращим варіантом можуть бути інтегровані технології, під час яких діти взаємодіють між собою та обмінюються думками. Вважаємо, що тут можна використати *метод «Займи позицію»*, під час якої діти будуть висловлювати свої думки щодо того, чи погоджуються вони із таємницями, які розкрив Лис Маленькому Принцу, або чи усі дорослі насправді схожі на героїв казки-повісті. Для «*Роботи в парах або групах*» можна попросити в учнів знайти в творі декілька речень, які найкраще ілюструють його прихований сенс або запропонувати учням віднайти аналогії до персонажів казки-повісті з інших прочитаних раніше творів, які схожі за характером та притаманними для них моральними цінностями. Цікавим моментом уроку може стати і драматизація даного твору або

створення колажу до нього. Самостійна робота учнів із роздатковим матеріалом може містити завдання, де дітям потрібно віднайти фразеологізми, які відображають головний мотив твору чи поєднати персонажів з характерними для них якостями або створити малюнок-ілюстрацію до казки-повісті.

Висновки. Художній аналіз казки-повісті Екзюпері демонструє наявність у ній конфлікту між світом дорослих та дитини. Через протилежність у їх поглядах, цінностях, інтересах у творі порушуються проблеми *черствіння людської душі, вірності та любові, сутності людського буття*. Динамічність казки-повісті забезпечує швидкий розвиток подій, пов'язаний із мандрівкою Маленького Принца. Символіка в казці-повісті наявна в образах персонажів, місцях, в яких перебувають герої, у їх репліках та діях. Для роботи із учнями початкової школи із цим твором найкраще обирати інтерактивні технології і творчі форми роботи, аби розвивати уяву та мислення, естетичний смак молодших школярів. Опрацювання даного твору, зокрема його сюжету, проблематики, образів-символів допоможе учням у процесі формування моральних цінностей. Отже, казка «Маленький принц» Антуана де Сент-Екзюпері допомагає читачам осягнути важливі життєві істини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Букрієнко Д. Символічне значення подорожі героя у японських чарівних казках (на прикладі казки «Момотаро»). Мовні і концептуальні картини світу. 2014. Вип. 49. С. 162-166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2014_49_31 (дата звернення: 15. 04. 2024).
2. Державний стандарт початкової школи. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-п#Text> (дата звернення: 15. 04. 2024 р).
3. Калинюшко О. А. «Маленький принц» А. де Сент-Екзюпері: жанрова специфіка твору. Наукові роботи студентів та аспірантів. 2012. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/6967/1/Kalyniushko_little_prince.pdf (дата звернення: 15.04.2024).
4. Сент-Екзюпері Антуан де. Маленький Принц: казка-повість / пер. з франц. Л. Кононовича. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2015. 96 с.
5. Черниш Н. Світ дитини та дорослих у філософській казці Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький Принц». Теоретична та дидактична філологія. 2015. Вип. 19. С. 159-167.

Марія СМЕРЕКА

Науковий керівник – доц. Лариса КУЦА

ТВОРЧИСТЬ Г.-К. АНДЕРСОНА У ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАННІ (НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ТА ПОЕТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Вступ. Дошкільний період дитинства є максимально важливим етапом становлення й розвитку особистості дитини. У цей період вона освоює ключові знання та уявлення про світ, формує в собі ряд провідних компетентностей й на рівні з цим опановує загальнолюдські цінності, норми та переконання.

Одним із таких дидактичних інструментів, що уможливають реалізацію вище описаних моментів є саме література, якій належить чільне місце в системі виховання особистості у дошкільному дитинстві. Адже загальновідомо, що книжка – це перша іграшка дитини, яка дає їй можливість ознайомитися із казковими історіями та подіями, розглядати й вивчати цікаві ілюстрації, які нейропсихологічно мають здатність викликати у неї сильні враження, захоплювати її увагу та уяву, адже містять в собі загальнолюдську мудрість, що не втрачає своєї цінності крізь віки.

Основний виклад. Одним із письменників, що здійснив вагомий вплив на розвиток дитячої літератури у світі, є Ганс-Крістіан Андерсен, автор понад 170 казок та історій для дітей. Сам він описував казки, як один із провідних елементів власної літературної творчості, так: «казкова поезія – це найбільш широка область поезії, вона простягається від кривавих могил давнини до різнокольорових картинок простодушної дитячої легенди, вбирає в себе народну літературу і художні твори, вона для мене представниця поезії, і той, хто нею оволодів, може вкласти в неї і трагічне, і комічне, і наївне, і іронію, і гумор, до послуг його і струни ліри, і лепет дитини, і мова натураліста» [4].

Такі уявлення Андерсена про світ казок досить тісно переплітаються із реальними формами його писемного спадку. Адже для нього властиво було завдяки звичайним, на перший погляд, персонажам, передавати на сторінках книжок важливі життєві проблеми й істини, що мають здатність «доторкнутися» до дитячого серця, зацікавити їх увагу й тим самим вплинути на їх свідомість, загальні переконання, тобто резонувати з їх внутрішнім світом. Все це дозволяє нам звернути увагу на писемну творчість Андерсена як потужний навчальний, виховний й поетологічний інструмент, завдяки якому можна забезпечити потужний розвиток особистості дитини.

Метою даної статті є теоретичний аналіз виховного, навчального та поетологічного аспекту казок Ганса-Крістіана Андерсена у призмі сприйняття дітей дошкільного віку.

Ганс-Крістіан Андерсен - видатний данський письменник, який здійснив вагомий внесок у зародження й розвиток даного літературного напрямку. Дослідники сходяться на думці про те, що значним поштовхом для Андерсена щодо створення власних казок стали німецькі письменники В. Гауфф та Е. Гоффман, твори яких, на його думку, були сповнені фантастико-алегоричних й сатиричних мотивів. Автор досліджень письменницької спадщини Г.-К. Андерсена І. Капустян у рамках власних наукових розвідок дійшла до думки про те, що «на основі фольклорно-етнографічних матеріалів, сюжетів з народних казок та переказів його персональна художня рефлексія допомогла створити оригінальний жанр». Вона також наголошує, що відомим Андерсена зробило саме вміння перетворювати реальні життєві ситуації на казкові історії з філософською насиченістю й виховним моментом [2].

Сам ж письменник стверджував наступне: «Для мене казка, яка увібрала в себе давні перекази про закривавлені могили та про благочестиві історії з дитячих книжок як народні, так й літературні традиції, є найпоетичнішою з-поміж неосяжного царства поезії, і той, кому даний цей талант, нехай наповнить її трагічним чи комічним, наївним чи іронією й гумором, і нехай лірична струна, мова довірливої дитини та мова вченої людини послужать йому...» [4].

Власне, опираючись на факт цінності казок Г.-К. Андерсена, далі більш детально можемо зосередитися на аналізі сюжетних особливостей його творів.

1. «Перемога над чудовиськом» - тут головний герой бореться з чудовиськом, який становить загрозу для свого звичайного, «нормального» світу.

2. «З Івана у пана» («З бруду в князі») - в такій казці персонаж, володіючи природними якостями, які доповнюються допомогою від оточуючих, отримує нове життя, тобто переходить від стану бідності до багатства, від зневаги до слави тощо.

3. «Пригода» - коли реальне, буденне життя людини через ряд факторів стає неможливим й перед головним героєм покладається «виклик», якому той має відповісти й тому відправляється у подорож. Часто цей герой вступає у небезпечні історії спільно зі своїми друзями.

4. «Подорож і повернення» - згідно з таким сюжетом герой чи група персонажів покидають звичайний «правильний» світ й потрапляють до незвичайного, що часто є чудесним, але небезпечним. Пройшовши низку випробувань, завдяки «чудесній втечі» вони повертаються в початок історії.

5. «Комедія» - більшість подій займає загальний хаос нерозуміння, в результаті чого чудесним чином все розв'язується й настає щасливий кінець.

6. «Трагедія» - цей сюжет досить чітко перетинається з попередніми, однак відмінною його рисою є те, що кінцівка твору – це трагедія.

7. «Відродження» - тут головний герой початково перебуває під владою злих сил, так званий «живий мрець», однак в результаті чудесного перетворення він повертається до життя й «злі сили» розвіюються [3].

Діяльність данського письменника Ганса Крістіана Андерсена припадає на період розквіту романтизму й переходу до реалізму в країнах Європи. Його спадщина є яскравим явищем не лише для художньої літератури Скандинавії, але й усього світу. Початок його писемної творчості склали казки, в яких чітко простежувався мотив народних, тоді як з часом це трансформувалося у принципово новий авторський простір, більшість якого становлять саме новаторські образи й підходи [1].

Це може бути, наприклад, образ короля і бідного селянина, принцеси та відьми, коли багатство протиставляється бідності, краса – потворності, а в результаті завжди перемагає позитивний герой.

Найчастіше перехід автора від традиційного стилю письма до новаторського опирається на наступні етапи:

1. наслідування;
2. використання, тобто запозичення окремих мотивів і образів;
3. стилізація;
4. видозмінення;
5. свідомий відхід від традиційних образів й виникнення особливого ставлення до новацій.

Все це яскраво можна прослідувати в рамках писемної творчості Андерсена, але увагу далі спробуємо звернути більш детально саме на новаторські образи, які займають чільне місце в казках Андерсена.

Здійснивши загальний аналіз казок автора, для себе ми вирізнили наступні новаторські образи, які далі спробуємо писати більш детально, а саме:

1. смерть як позитивний момент;
2. оживання буденних речей;
3. олов'яний солдатик;
4. гідке каченя.

Мотив смерті проходить наскрізною лінією значної частини казок Г.-К. Андерсена. Однак позитив від смерті – це той новаторський образ, який важливо більш детально розібрати.

В загальнолюдському значенні смерть асоціюється як той образ, що має максимально негативне символічне забарвлення. Їй властиві такі позначення, як страх, холод, коса, невизначеність, закінчення життя, що в свою чергу завжди сприймається як щось погане й те, чого потрібно уникати.

По-новому підходить до трактування образу смерті Г.-К. Андерсен, який у двох своїх провідних казках описує смерть як найбільш оптимальний результат розвитку подій. Цими казками є «Історія однієї матері» і «Маленька сірничка».

Очевидно, що у цих казках Андерсен має на меті вказати на всесильність Бога у цьому випадку й на те, що шлях до царства Божого – це завжди порятунок. Однак при цьому кінець казки не несе за собою яскравого негативного підґрунтя.

І як **висновок**, можна зазначити, що дана стаття була спрямованою на здійснення загальнотеоретичного аналізу писемної творчості Ганса-Крістіана Андерсена. Згідно з ним, усі казки в своїй більшості використовують наступні сюжетні лінії, а саме: «перемога над чудовиськом», «з Івана у пана», «пригода», «подорож і повернення», «комедія», «трагедія». Якщо проаналізувати сюжет казок Андерсена з погляду на них, то з цього випливає, що ключовими для нього є саме сюжети «відродження» й «пригод», але при цьому важливе місце займає також й «трагедія», яка часто не є очевидною, але проходить лейтмотивом у більшості казок.

Також важливо було дослідити особливості новаторських образів, які створив Андерсен, й тут для нас цікавими стали такі: смерть як позитивний персонаж, оживання буденних речей, олов'яний солдатик, снігова королева й гидке каченя, за допомогою яких автор намагався продемонструвати читачам важливі життєві моменти антиутопії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмаков І. Г., Пузіков Д. О. Життєтворчі компетенції особистості. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. праць. Київ: Університет «Україна», 2014. № 3 (5). С. 44–53.
2. Капустян І. І. Фольклорні доміанти літературної казки Г. К. Андерсена. Закарпатські філологічні студії. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 3. Вип. 3. С. 46–49.
3. Капустян І. І. Літературна казка Г. К. Андерсена: традиції та новаторство. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія. 2016. № 24. Т. 1. С. 92–94
4. Творчість Ганса Крістіана Андерсена: реалії ХХІ століття: матеріали наукової відео-конференції з міжнародною участю (м. Івано-Франківськ, 28 травня 2020 р.) / редкол.: І. В. Козлик (голова) й ін. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2020. – 129 с. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Об'єм даних 28,3 Мб. ISBN 978-966-286-189-1

Лариса ХАРХАЛЬ

Науковий керівник – доц. Віктор СІТКАР

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОПІЗНАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗРІЛОГО ВІКУ

Розвиток сучасного суспільства визначається підготовкою особистості, здатної до активного саморозвитку, творчого вирішення проблем. Як відомо, ці якості мають особи зрілого віку, їм також притаманне прагнення до активної реалізації своєї унікальності та неповторності. Значні внутрішні ресурси саморозвитку зрілих особистостей та водночас специфічне освоєння ними об'єктивної реальності і власного буття потребують виявлення особливостей розвитку самопізнання і впевненості в собі саме у людей цієї вікової категорії. Тому обґрунтування психологічних особливостей самопізнання у зрілому віці є актуальним, оскільки, знаючи ці особливості, можна сприяти конструктивному розвитку особистості, уникаючи наслідків невпевненості у власних здібностях, неадекватної самооцінки, хаотичності у виборі напрямку саморозвитку тощо.

Проблема самопізнання у науці виокремлюється як одна з найбільш значущих. Зокрема, у сучасній психології проблему самопізнання досліджують в контексті особистісного, гуманістичного, екзистенційного підходів, де особистість розглядають з позиції активності, свободи та здатності до саморозвитку (А. Болотова [1], М. Боришевський [2], Т. Кириленко [3], О. Льошенко [3], М. Корнев [4], О. Костромицька [4], В. Маралов [5], М. Савчин [6], Е. Сивохоп [7], Л. Терлецька [8], В. Франкл [10] та ін.). Відтак, можна констатувати, що у психологічній науці сьогодні накопичено значний фактичний, експериментальний і теоретичний матеріал, що дає змогу проаналізувати здійснені дослідження проблеми самопізнання особистості. У той же час відсутні детальні дослідження основних механізмів та умов розвитку самопізнання у зрілому віці.

Все зазначене вище і зумовило **мету** нашого **дослідження**, а саме: обґрунтувати психологічні особливості самопізнання особистості у зрілому віці.

Інтерес до проблеми «Я» та до усвідомлення людиною того, ким вона є, стосується витоків існування людської культури. Якщо проаналізувати історію культури, то можна помітити виразну тенденцію до зростання й зміцнення самосвідомого начала. Постійно створюються і вдосконалюються

нові механізми вияву й розвитку здатності людей до усвідомлення себе. Як свідчить легенда, дельфійський оракул промовив тезу: «Пізнай самого себе». Сократ, у свою чергу, підніс цей заклик у вихідний принцип власної філософії.

Серед сучасних визначень самопізнання виділимо А. Болотову, яка визначає самопізнання як «відображення у свідомості суб'єкта його власних властивостей і якостей» [1, с. 19]. В. Маралов під поняттям самопізнання розуміє «наповнення самосвідомості змістом, що зв'язує людину з іншими людьми, з культурою й суспільством у цілому, процес, що відбувається усередині реального спілкування й завдяки йому, у рамках життєдіяльності суб'єкта і його специфічної діяльності» [5, с. 12]. До того ж Е. Сивохоп дає визначення самопізнання, що враховує всі ці аспекти: «самопізнання – складний, багаторівневий процес пізнання себе як суб'єкта діяльності і спілкування, побудова та корекція образу Я, наповнення змістом самосвідомості особистості» [7, с. 171].

Самопізнання, як стверджують М. Корнев, О. Костромицька, – це процес усвідомлення, спрямований на дослідження суб'єктом, який пізнає, себе, своєї діяльності, свого внутрішнього психічного змісту. Важливо, що самопізнання стає можливим лише тоді, коли особистість, яка пізнає, водночас є і суб'єктом, і об'єктом пізнання [4, с. 46]. Якщо у пізнанні суб'єкт і об'єкт розчленовані й диференційовані, то у самопізнанні вони поєднані. Психолог М. Боришевський дотримується думки про те, що «самопізнання індивіда відбувається лише на базі пізнання ним іншої людини і навколишнього середовища; отже самосвідомість формується на ґрунті свідомості, яка досягла певного рівня розвитку» [2, с. 123].

М. Савчин, аналізуючи вікові аспекти вказаного феномену, вважає, що самопізнання може бути представлене трьома рівнями. Перший, генетично первинний – пізнання себе через різноманітні форми співставлення себе з іншими людьми, тобто в основу розширення уявлень про себе вкладається інформація, що отримується ззовні («Я – інший»). Разом із засвоєнням інформації про себе відбувається засвоєння нормативних, еталонних уявлень, прийнятих у суспільстві. Основними прийомами такого самопізнання є самосприйняття та самоспостереження. Другий рівень – співвіднесення знань про себе в межах аутокомунікації («Я – Я») передбачає наявність певною мірою сформованих уявлень людини про своє «Я». Прийоми самопізнання, що використовуються у цьому випадку – самоаналіз і самоосмислення. Окрім цих двох рівнів самопізнання, автор пропонує третій рівень, що характеризує самопізнання особистості зрілого віку. Це внутрішня комунікація «Я – Я», під час якої відбувається осмислення великої кількості одиничних конкретних образів «Я», що виводяться на рівень пізнання у межах «Я – ідеальне Я». У прийомах цього рівня (самоінформування, самовиховання, самовдосконалення) простежується діяльнісно-вольовий компонент, а уявлення особистості зрілого віку про себе набуває перспективи подальшого розвитку [6].

Узагальнивши дослідницький досвід, Е. Сивохоп [7] виділила такі психологічні **механізми самопізнання** особистості зрілого віку.

1. **Перенесення.** У результаті спостереження за поведінкою інших людей, у людини виникає уявлення про деякі психологічні якості, властивості особистості загалом. Далі здійснюється «перенесення» цих якостей на себе, у результаті чого виявляється ступінь присутності цієї психологічної якості, її виразність, форми прояву, рівень розвитку тощо.

2. **Ідентифікація.** Людина може порівнювати себе зі значущими особами, або з певним «ідеалом», ототожнюючи себе з ними.

3. **Інтеріоризація** – засвоєння думок інших людей про себе. Уявлення людини про себе багато в чому залежить від думки оточуючих про неї.

4. **Вибірковість** – селективність у засвоєнні інформації про себе, схильність виправдовувати власні успіхи або невдачі неоднаковою увагою до них. Селективність дозволяє ігнорувати небажану для особистості зрілого віку інформацію або надавати їй привабливе емоційне забарвлення [7, с. 172-173].

На думку більшості авторів, які займаються проблемою самопізнання (А. Болотова [1], Т. Кириленко [3], М. Корнев [4], В. Маралов [5], Е. Сивохоп [7] та ін.), існує **низка прийомів або способів самопізнання**, серед яких основними для особистості зрілого віку є:

- *самооцінка* – сукупність емоційно насичених оцінок самого себе як особи, власних здібностей, етичних якостей і вчинків;

- *самосприйняття*, у результаті якого виникають одиничні образи самого себе і своєї поведінки, прив'язані до конкретної ситуації;

- *самоспостереження* – довільне або мимовільне спостереження за собою у різних ситуаціях, у результаті якого формується деяке відносно стійке уявлення про своє «Я»;

- *самоаналіз* – більш складний спосіб пізнання себе, що вимагає критичної оцінки фактів, співвіднесення їх із цінностями. У результаті самоаналізу образ Я виступає у нових якостях, що фіксуються у нових поняттях;

- *рефлексія* – осмислення і переосмислення особистістю власного досвіду, знань про себе, оцінок, думок. Відтак усвідомлюється необхідність реконструкції та заміщення «неефективних елементів» у самосвідомості особистості новими, виникає потреба у зміні себе, власної поведінки.

На формування світоглядних позицій особистості зрілого віку, як зауважує М. Боришевський, значний вплив мають її нахили, уподобання, установки, система цінностей, що з'являються на основі

досвіду. Пізнання світу кожною людиною є досить індивідуалізованим. Тим більше це стосується самопізнання, тому варто враховувати проблему адекватності самопізнання у цьому віці [2]. Якщо розглядати неадекватність особистості зрілого віку знань про себе, то необхідно визначитися, які з них варто називати істинними й адекватними. На думку В. Маралова, «знання, які на цьому етапі розвитку людини правильно і повно відображають уявлення про власне місце у суспільстві, у стосунках з іншими людьми, є істинними і підкреслюють момент об'єктивності самопізнання» [5, с. 29]. Тож знання особистості зрілого віку, що точно і повно не відображають реальність, відповідно будуть неадекватними.

М. Корнев, О. Костромицька зазначають, що існують типові труднощі самопізнання та саморозвитку особистості зрілого віку. Незважаючи на вікові та індивідуальні особливості здійснення актів самопізнання та саморозвитку, виділяють певні загальні труднощі, подолання яких вимагає тактовного втручання або допомоги інших: дорослих, однолітків, фахівців-педагогів та психологів. До цих труднощів належать:

- неформованість мотивів самопізнання та саморозвитку, відсутність бажання займатися самовихованням. Це призводить до того, що процеси само-пізнання і саморозвитку набувають стихійного характеру, підпорядковуються лише законам адаптації до соціуму і діяльності, а перешкода сприймається як труднощі, що зумовлені обставинами чи «підступами» інших людей;
- неформованість способів і прийомів самопізнання та саморозвитку, що призводить до невиразного ілюзорного уявлення про себе, свою «Я–концепцію». Цю трудність особистість переживає як невпевненість або, навпаки, самовпевненість, що породжує численні психологічні захисти і форми захисної поведінки. Наслідками цього є занижена або завищена самооцінка, прагнення до підрядної, або до доміантної (прагнення до влади) позиції, вибору неадекватних і соціально неприйнятних способів самоствердження та самореалізації;
- постановка неправильних життєвих цілей, вибір професії, що не відповідає нахилам та здібностям. У таких умовах людина не може самореалізуватись, відчуває особистісний дискомфорт, потрапляє у кризові ситуації та не завжди самостійно може з них вийти;
- неформованість механізмів самопізнання і саморозвитку: ідентифікації та особливо рефлексії, здатності до самоприйняття і самопрогнозування. Допмагаючи розвивати у людей ці здібності, можна значно підвищити рівень адекватності та реалістичності самопізнання і саморозвитку;
- багато людей ігнорують вироблені способи самопізнання та саморозвитку, вважають, що цілеспрямовано займатися самовихованням, самовдосконаленням – це довго і виснажливо, а результати – невиразні та ілюзорні [4, с. 47-48].

На думку З. Фрейда, «джерелом неадекватного уявлення про себе є антагоністичні суперечності між несвідомими потягами людини і вимогами суспільства та моралі» [8, с. 55]. Крім того нами виявлено, що деякі представники неофрейдизму вбачають причину хибного уявлення про себе у прагненні індивіда позбавитись первинного страху (К. Хорні) або занепокоєнні, що виникає із зіткнення індивіда з ворожими для нього відносинами (Г. Салліван) [8]. На відміну від психоаналітиків, В. Франкл вбачає джерело неадекватного знання людини про себе в «конфлікті, що виникає між уявленнями людини про себе на основі її попереднього досвіду та нового досвіду» [10, с. 51].

Ми погоджуємося з думкою багатьох дослідників, що основна складність самопізнання особистості зрілого віку, яка може спричинювати певну неточність знань про себе, – це його специфіка як процесу, де людина одночасно постає як об'єкт і суб'єкт пізнання. Щодо цього психолог М. Савчин зазначає, що «самопізнання, як й інші форми пізнання, не забезпечує досягнення кінцевого, абсолютно завершеного знання, у цьому сенсі людина як об'єкт пізнання є невичерпною» [6, с. 164]. А професор М. Боришевський, обґрунтовуючи можливості об'єктивного самопізнання, наголошує на важливій ролі порівняння себе з оточуючими, оскільки під час такого порівняння людина поступово починає помічати у собі те, що спочатку бачила в інших, і завдяки цьому «приходить до усвідомлення своїх вчинків та дій, їх мотивів і мети, продуктів своєї діяльності, свого ставлення до інших людей, навчається правильно оцінювати свої фізичні та розумові сили» [2, с. 93].

Аналіз теоретичний джерел виявив, що **самопізнання має багато переваг**. Воно допомагає нам підвищити самосвідомість, зміцнити нашу самооцінку і самовизначеність. Через **самопізнання** ми також можемо краще розуміти і виявляти свої потреби, що допомагає покращити наші відносини з іншими людьми [9].

Здійснивши теоретичний аналіз визначень поняття «самопізнання», зауважимо, що це поняття трактується як основа існування та прояву свідомості особистості зрілого віку, спрямованої на власне «Я», пізнання себе. При цьому поняття «самопізнання особистості зрілого віку» варто розглядати у двох аспектах: як стихійний процес кількісних і якісних змін, пов'язаних з оволодінням знаннями й уявленнями про себе, і як процес цілеспрямованого впливу. Перший аспект самопізнання пов'язаний із віковими, особистісними, індивідуальними особливостями людини зрілого віку. Другий аспект передбачає використання засобів впливу на особистість зрілого віку (способів виховання, розвивальних програм, тренінгів) для удосконалення її можливостей у пізнанні свого «Я».

У кінцевому підсумку, самопізнання – це процес, який вартий зусиль і часу, оскільки воно дозволяє нам краще розуміти себе, розвиватися і жити задоволеним життям, відповідним нашим цінностям і потребам [9].

Отже, теоретичний аналіз проблеми дослідження особливостей самопізнання особистості у зрілому віці дає змогу зробити **висновок**, що проблема самопізнання особистості зрілого віку є досить актуальною для сучасної психології. Цій проблемі присвячено велику кількість наукових досліджень. Важливо, що проблема самовизначення та самореалізації у зрілому віці неможлива без активної позиції суб'єкта самопізнання, бо вона впливає на продуктивність діяльності і стосунки з оточуючими. Самопізнання у зрілому віці – це динамічний, якісний, інтегративний процес, розгорнутий у часі, спрямований на пізнання себе як суб'єкта діяльності та спілкування, що характеризує мотиваційно-ціннісне ставлення до оволодіння системою знань про себе, свої можливості. Важливим є творче застосування висвітленої системи знань про власне «Я» для саморозвитку і самовдосконалення. Об'єктивно пізнаючи себе, людина зрілого віку має можливість отримати адекватні знання про власну особистість.

Перспективами подальших досліджень є експериментальне дослідження самооцінки та самовизначень цінностей особистості в зрілому віці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болотова А.К. Самопізнання і розвиток особистості як «особливий часовий елемент». Педагогіка і психологія. 2009. № 1. С. 19-27.
2. Боришевський М. Дорога до себе : від основ суб'єктивності до вершин духовності : монографія. Київ : Академкнига, 2010. 416 с.
3. Кириленко Т. С., Льошенко О. А. Психологія самопізнання. Київ : КНУ, 2015. 191 с.
4. Корнев М. Н., Костромицька О. С. Основні чинники неадекватності само-пізнання людини. Вісник Київського університету ім. Тараса Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка. Вип. 7. Київ, 1999. С. 45–48.
5. Маралов В. Г. Основи самопізнання і саморозвитку : навч. посіб. Харків : Гуманітарний центр, 2004. 256 с.
6. Савчин М. В. Духовний потенціал людини. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. 508 с.
7. Сивохоп Е. М. Сутність і зміст самопізнання. Науковий вісник УжНУ. Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2009. Вип. 16. С. 171–174.
8. Терлецька Л. Г. Проблема самопізнання в зарубіжній психології. Вісник КНУ. Соціологія. Психологія. Педагогіка. 2002. № 12-13. С. 55-58.
9. Український психологічний хаб. Самопізнання. URL: <https://www.psykholoh.com/post> (дата звернення 21.03.2024).
10. Франкл В. Людина у пошуках сенсу. Харків : КСД, 2019. 167 с.

Анна ЧЕРНЕЦЬКА
Науковий керівник – проф. Оксана КІКІНЕЖДІ

ПРОБЛЕМА КОНФЛІКТУ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНЬОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ

В умовах сьогодення зростає актуальність виховання та корекції комунікативно-конфліктологічної культури особистості в педагогічному колективі, що зумовлено трансформаційними змінами в реформуванні національної освіти на шляху до європейського освітнього простору. Сучасний етап орієнтованості педагогічної освіти на гуманізм, якісну професійно-психологічну компетентність педагогічних кадрів потребує підвищення відповідальності освітніх закладів за виховання та підготовку молодого покоління до сучасних реалій життя, його успішної адаптації до соціально-політичних та економічних змін у суспільстві, які супроводжуються стресами та конфліктами, а також здатності до конструктивного вирішення соціально-психологічних суперечностей у міжособистісній взаємодії. Виявлення детермінант конфліктів, особливостей їх перебігу, здатності керівника знаходити конструктивні шляхи їх розв'язування є важливим напрямком створення корпоративної, організаційної культури та ефективного управління сучасною освітньою організацією, що становить значний науковий інтерес та має практичну затребуваність.

Вивченням конфліктів займалися як українські (О. Бандурка, А. Гірник, Л. Долинська, Г. Ложкін, С.Максименко, М.Пірен, Н.Пов'якель, Т. Титаренко), так і зарубіжні вчені (А. Адлер А., К. Горні, Е. Еріксон, Х. Корнеліус, Д. Рубін, Д. Скотт, Е. Фромм, К.-Г. Юнг, З. Фройд, К. Thomas, R. Kilmann та ін.). Ученими визнано неминучість конфліктів та їх функціональна значущість для особистості та групи. Конфлікт в організації трактується як зіткнення суб'єктів спільної діяльності (індивідів, груп і структур) у межах організації чи міжорганізаційного простору.

Наукові праці психологів та педагогів (О.Бондарчук, І. Ващенко, В.Дубровинський, Л. Карамушка, В.Кравець, С.Максименко, Г.Мешко, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.) присвячені організаційній культурі, гармонійній взаємодії всіх учасників педагогічного процесу, демократичному спілкуванню педагогів з оточуючими, позитивному співробітництву тощо. Тому питання знаходження шляхів конструктивного вирішення конфліктів у педагогічному колективі є актуальною проблемою в сучасних реаліях.

Мета статті – визначити теоретичні підходи до проблеми вивчення конфліктів та конфліктної взаємодії педагогів у системі управління освітньою організацією.

Поняття «конфлікт» у науковій літературі розуміється та вживається у різних аспектах та значеннях. У «Психологічній енциклопедії» (автор-упорядник О.М. Степанов) подається наступне визначення: «Конфлікт (*від лат. conflictus – зіткнення*) зіткнення різноспрямованих цілей, інтересів, позицій, думок та поглядів окремих індивідів чи груп. Конфлікт ґрунтується на суперечностях, зумовлених протилежними позиціями сторін або різними цілями чи засобами їх досягнення, а також не збіганням інтересів, бажань, прагнень індивідів тощо» [9, с. 176].

Наукова класифікація детермінант конфліктної взаємодії включає особистісні (характерологічні якості, неготовність до адаптації, незговорливість, недовіра, жадоба влади, кар'єризм); соціальні (виражене суперництво, недостатня підтримка, суперечливі цілі, неготовність до компромісів) та організаційні причини (перевантаження на роботі, переформатування позицій і ролей в організації, постійна зміна правил для окремих працівників та підрозділів, нечіткі компетенційні вимоги та ін.) [2; 3; 5; 6; 8].

Як свідчать дослідження, конфлікт у сфері педагогічної взаємодії «педагог-учні», «педагог-адміністрація» відрізняється від загальноприйнятого конфлікту і характеризується низкою особливостей, зокрема різним особистісним досвідом суб'єктів, різним статусом та віком, повноваженнями, відмінностями у розв'язуванні конфліктів (конструктивним або деструктивним) тощо. Тобто, конфлікт в педагогічному процесі виникає як реальний вираз об'єктивних протиріч та є процесом свідомого і неусвідомленого зіткнення поглядів, засобів поведінки, потреб членів колективу, групи, що потребує негайного вирішення, оскільки порушує звичний хід педагогічної взаємодії, що може призвести до серйозних ускладнень та зривів. Водночас подолання педагогічного конфлікту відкриває нові можливості для подальшого вдосконалення педагогічних стосунків на новому рівні суб'єкт – суб'єктної, міжособистісної взаємодії, а також сприяє вищому рівню індивідуального та особистісного розвитку суб'єктів конфліктної взаємодії [1; 4; 6; 7; 8; 10].

Конфлікти у педагогічних колективах мають здебільшого міжособистісний характер, оскільки їх причиною є різноманітні порушення взаємозв'язків у процесі спільної педагогічної діяльності. Зокрема, це ділові зв'язки між учителями та керівництвом освітнього закладу щодо виконання педагогічної діяльності, а також «рольові зв'язки», які виникають з необхідності дотримання правил, норм відповідно до фахової етики.

Учені, залежно від типу порушення взаємодії, виокремлюють у педагогічному колективі три групи конфліктів. Фахові або професійні конфлікти виникають як реакція на порушення ділових взірців чи виникнення перешкод на шляху до мети у професійно-педагогічній діяльності, що є наслідком некомпетентності вчителя, безініціативності в роботі, нерозуміння мети педагогічної діяльності та ін. Конфлікти сподівань або очікувань виникають, коли порушуються взаємозв'язки «рольового» характеру, тобто невідповідність між поведінкою педагога і нормами взаємин у педагогічному колективі (нетактовність, порушення норм фахової етики, невиконання вимог колективу тощо). Конфлікти особистісної несумісності є наслідком особистісних та характерологічних якостей учасників педагогічної взаємодії (зарозумілість, нестриманість, надмірна вразливість, завищена самооцінка, емоційна нестійкість) [4, с. 106].

Серед найтиповіших суперечностей в колективі освітнього закладу слід відмітити протиріччя між окремими вчителями, між окремим вчителем і педагогічним колективом, між педагогом і керівництвом закладу. Конфлікти можуть також зумовлюватися адаптацією молодих педагогів, які не одразу сприймають традиції, норми нового колективу. Чимало протиріч пов'язано із труднощами об'єктивного оцінювання роботи педагога, перебільшення заслуг одних і недооцінювання інших. Причиною суперечностей може бути і розбіжність у педагогічних поглядах та моральних принципах, в методиці викладання і вимогах до учнів, професійна непридатність, досягнення фальшивого авторитету, матеріальні інтереси тощо.

Розвиток умінь визначити причину конфлікту та класифікувати її дає можливість подолати або вирішувати певну загрозливу ситуацію, що, у свою чергу, передбачає формування комунікативно-конфліктологічної компетентності в усіх суб'єктів педагогічного процесу. На думку дослідників, профілактика конфліктів починається з уміння встановлювати педагогічно-доцільні стосунки з колегами у педагогічному колективі, оскільки негативне та байдуже ставлення до суб'єкта взаємодії є потенційними конфліктогенами. Тоді як взаємне позитивне сприймання передбачає налагодження співробітництва у колективі, здатність спільно визначати й розв'язувати проблеми, виявляти повагу у взаємостосунках та педагогічний такт [1; 2; 3; 5; 6; 7; 10].

Отже, пріоритетними напрямками вирішення педагогічних конфліктів є організація колективу освітнього закладу на пошук позитивних наслідків конфлікту, формування культури його конструктивного сприймання, гуманного ставлення до опонентів в конфлікті, розвиток комунікативних здібностей, коректності поведінки, спільної діяльності на засадах співробітництва тощо.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у визначенні засобів подолання та запобігання конфліктів, визначенні шляхів конструктивного розв'язання педагогічних конфліктів у освітньому закладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук О. І. Особистість управлінця: стан і умови розвитку / АПН України, Ун-т менедж. освіти. Київ, 2009. 36 с.
2. Ващенко І.В. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. К.: Знання, 2013. 407 с.
3. Гірник А.М. Основи конфліктології. Вид. дiм. "Києво-Могилянська академія", 2010. 222 с.
4. Дубина Л.Г., Вашеняк І.Б. Педагогічні конфлікти та способи їх розв'язання. Педагогічний дискурс. Випуск 9, 2011. С. 103-109
5. Дубровинський Г. Р. Психологічні передумови конфліктів у педагогічній діяльності. Вісник Національного університету оборони України. Вип. 6 (37), 2013. С.207-213
6. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту : навч. посібник. Київ : Либідь, 2004. 424 с.
7. Молчанова А.О. Комунікативна компетентність як основа творчої взаємодії суб'єктів закладу професійної (професійно-технічної) освіти: спецкурс для слухачів курсів підвищення кваліф. керів. та пед. кадрів проф. освіти / А. О. Молчанова; НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». Київ : ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти», 2019. 87 с.
8. Парадигмальна модель керівника сфери освіти у контексті євроінтеграційних процесів : матеріали Міжнародного форуму управлінської діяльності (18-19 травня 2019 року, м. Тернопіль). Тернопіль : КРОК, 2019. 361 с. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/28758>
9. Психологічна енциклопедія / за заг. ред. О. М. Степанова. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
10. Савченко А.Ю., Кікінежді О.М. Психологічні особливості конфліктної взаємодії у сучасних організаціях та шляхи її вирішення у системі управління: теоретико-методологічні засади. Перспективи розвитку сучасної психології: збірник наукових праць. Переяслав: УГСП, 2022. Вип. 11. С. 214-220 <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/27799>

Xu LIU

Scientific Supervisor – Professor Oksana KIKINEZHDI

THE PROBLEM OF THE COMMUNICATION PROCESS IN RECRUITMENT ACTIVITIES (THE CASE OF CHINA): THEORETICAL ANALYSIS

In today's society, the competition for talents among enterprises is becoming increasingly fierce, and the means for enterprises to recruit talents are also constantly innovating and diversification. As an important channel for enterprises to recruit talents, campus recruitment is facing new challenges after experiencing rapid development. First of all, the enterprise campus recruitment environment is becoming more and more complex, and the recruitment target is constantly changing. Secondly, the knowledge of graduates is expanding, their thinking is more active, the awareness of safeguarding their own rights is stronger, and the requirements for jobs and enterprises are becoming higher and higher. Therefore, in the campus recruitment, there is a situation that enterprises still fail to recruit satisfactory graduates after paying huge costs, and the graduates are also in the face of many choice opportunities, cannot find their favorite enterprises.

The purpose of the article is to theoretically substantiate the content and structure of the psychological contract in the recruitment activities of a university in China.

The subject of research - graduates of higher education institutions in China.

The research method of grasping psychological contract analyzes the problems existing in campus recruitment in China.

In May 2012, 350 graduates were abruptly terminated by a wind power company [1]. The most immediate victims of this incident are newly signed graduates, and their time costs and opportunity costs are incalculable. At the same time, the enterprise has also caused a negative impact on their own corporate image. In addition, according to the China Talent website released according to the 2011 Campus Recruitment New Observation Survey Report, the rising rate of graduates has become a prominent phenomenon, with more than 20 percent of graduates breaking contracts. To analyze the reasons behind these events [2].

In the modern social exchange theory, the most representative ones are Homans's behaviorist exchange theory and Braugh's social exchange theory. According to the social exchange theory, social exchange and

economic exchange are consistent, which are the pursuit of benefit maximization. But he also stressed that individuals will consider their own psychological factors, which is different from the simple social exchange idea that only considers economic interests. Braugh's theory of social exchange is divided into two levels: micro and macro levels. He believed that human social activities are not all for the purpose of exchange, social exchange is due to the attraction between exchange subjects, and economic interests are only a factor of attraction, social exchange needs to be considered Social culture, social ethics and other factors.

Lack of effective communication between enterprises and graduates in campus recruitment. In the limited recruitment time, both the enterprise and the graduates have limited information, and each other is more implicit. Corporate recruiters can perceive the talent of graduates, and graduates can perceive the image of the company through recruiters, recruitment process, and details related to recruitment. Even if the parties are dissatisfied, it will not come forward directly for various reasons, but is hidden in the heart as a follow-up judgment basis.

The status of enterprises and graduates in campus recruitment is constantly changing. Although campus recruitment is a two-way choice between enterprises and graduates, they are in different positions in different stages of campus recruitment. Companies spend more time in the active position, but after the two sides sign the initial employment agreement, graduates are in the active position. If the graduates choose to break the contract, then the enterprise will seize the initiative again.

In such a complicated dilemma, how to make enterprises and graduates express more clear, more smooth communication, more equal status is the urgent solution to enterprise campus recruitment. The standard contract limits the "body" of graduates, while the psychological contract consolidates the "heart" of graduates. Only "body and mind combination", the enterprise and graduation in order to achieve a win-win situation in the campus recruitment. Psychological contract covers a wide range of areas. Different groups, different cultural backgrounds and different stages of development have specific contents and characteristics. In order to give full play to the role of psychological contract in theoretical research and practical application, it is necessary to integrate psychological contract research into specific groups. This study explores the psychological contract of graduates as a specific group, which will be the psychological contract of a specific group.

Levinson (1962) believes that psychological contract is a special contractual relationship between the organization and employees, and this contractual relationship is understood as a perceived expectation. He thinks that some of these expectations are consciously clear and some are more vague [3]. Freese (1995) believes that the formation process of employee's psychological contract is a dynamic balance process, whose balance state is a reciprocal transaction relationship between employees' expectations of the organization and their own efforts, and this «reciprocal transaction» is the subjective understanding of employees. At the same time he pointed out that such as if the dynamic balance is broken, there may be two results, one is that employees actively adjust back to one. A new state of balance, one is the breakdown of the psychological contract, ending the employees' expectations of the organization and their own efforts. Scholars generally believe that the employee psychological contract is susceptible to various factors in the process of formation, which may come from the organization, itself, environment, culture and other aspects [4]. McDonald, Makin (2000) believes that the psychological contract is particularly dynamic point, the individual psychological contract will be gradually enriched, perfected and adjusted with the increase of time [5].

Domestic scholar's research on the concept of psychological contract mostly focuses on the understanding of the definition of foreign scholars, and many scholars have put forward the concept of psychological contract according to the actual situation in China. Chen Jiazhou (2003) will be psychological contract is defined as the subjective and implicit agreement between organization and individual to pay and return to each other [6]. Cao Weili (2007) holds that psychological contract is a hidden contractual relationship formed by both parties to make the other party perceive and admit through the way of psychological implication [7]. He Minrui and Li Yongjian (2011) believe that the psychological contract is a balance between personal commitment and organizational incentive [8]. By drawing on the structural model of foreign psychological contract, domestic scholars analyzed the structure of the psychological contract of Chinese employees, and verified the two-dimensional structure of transaction and relationship to different degrees.

To sum up, there is no clear and unified cognition of the concept of psychological contract at home and abroad, but the key words of the concept of psychological contract have similarities, such as expectation", "understanding", "belief" and so on.

At present, the research on employee psychological contract at home and abroad has a certain theoretical basis. However, the previous research mainly targeted the general employees of enterprises or specific employees of enterprises, took graduates as the research object, and discussed the content and structure dimensions of graduates' psychological contract.

Psychological contract is the expectation of graduates to fulfill their responsibilities and the commitment to their own responsibilities, and the standard contract is a written agreement provided by enterprises or an oral commitment between them. In campus recruitment, the standard contract reached by enterprises and graduates is not strong binding for graduates. Many graduates may break the contract to the enterprises after finding better units or finding various problems in the units that have signed the contract.

Therefore, enterprises can consider developing the campus recruitment plan from the perspective of graduates' psychology in the process of campus recruitment, and pay attention to the details of the recruitment process. In this way, from the perspective of graduates' psychological contract, this paper explores the content and structure dimensions of graduates' psychological contract, and provides countermeasures and suggestions for enterprise campus recruitment solutions meaning.

Conclusions. The study of psychological contract enriches the theoretical basis of human resource management. Psychological contract theory is an important theoretical basis for human resource management, and the study of psychological contract in this paper helps to make psychological contract become one of the more mature and reliable theories in human resource management theory. As a theory of human resource management, psychological contract has been widely valued and concerned by scholars at home and abroad. The prospect of further explorations will be an empirical investigation of the content and structure of the psychological contract and its effective application in the recruitment activities of organizations in China.

LITERATURE:

1. Sinovel wind Power caught in the "termination door" fired graduates angry rights protection [EB / 01]. http://www.gmw.cn/ny/2012-05/25/content_4215749.htm, 2012-05-25/2012-10-15 .
2. China Talent Net has released the first special research report on "campus recruitment" in China [EB / 01].<http://news.china.com/news/100/11038989/20110831/16741730.html> , 2011-08-13/2012-10-15
3. Levinson, H., Price, C.R., Munden, K.J., Solley, C.M. (1962). Management and Mental Health [M]. Cambridge : Harvard University.
4. Freese, C., Schalk, R. (1996) . Implications of differences in psychological contracts for human resource management [J] . European Journal of Work and Organizational Psychology, (4) : 501–509 .
5. McDonald, D.J., Makin, P.J.(2000). The psychological contract, organisational commitment and job satisfaction of temporary staff [J] . Leadership & Organization Development Journal, (2) : 84-92 .
6. Chen California, Ling Wen, Fang Shiluo. (2003). Structural dimensions of the psychological contract of enterprise employees [J]. Psychological Journal, (3): 404-410.
7. Cao Weilin, Chen Wenjiang. (2007). Review of psychological contract research [J]. Journal of Management, (4): 682-687.
8. He Mingrui, Li Yongjian. (2011). Empirical study on the influence of psychological contract type on the willingness to share tacit knowledge [J]. Management Journal, (1): 56-60

ФАКУЛЬТЕТ МИСТЕЦТВ

Євгеній МАЙХРОВИЧ

Науковий керівник – доц. Лариса ОРОНОВСЬКА

ПРОСВІТНИЦЬКИЙ РУХ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО ХОРУ «ЕМІС»

Постановка проблеми. Висвітлення історичного контексту формування просвітницького руху на прикладі української народної пісні, зокрема через творчу діяльність Івано-Франківського хору «Еміс». Пропонуємо до дослідження ключових проблем, які виникали та вирішувалися в ході просвітницької діяльності хорового колективу під час впливу політичних, соціокультурних та історичних факторів на формування і розвиток просвітницького руху у нашій державі за допомогою української народної пісні.

Мета нашої статті – дослідити вплив діяльності Івано-Франківського хору «Еміс» на розвиток української народної пісні та просвітницького руху загалом. Встановлення ключових тенденцій та досягнень у дослідженні ролі хорового співу в українській культурі та його впливу на формування національної самосвідомості.

Аналіз наукових досліджень. Проведення огляду академічних публікацій, присвячених діяльності Івано-Франківського хору «Еміс» та його впливу на українську культуру, вивчення поглядів вчених на роль просвітницького руху у формуванні національної ідентичності та свідомості через хорове мистецтво дозволяє констатувати недостатність наукових досліджень, що висвітлюють взаємозв'язок між музичною діяльністю та соціокультурними процесами в українському суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Історія церковного хору «Еміс» з Івано-Франківська почалася з бажання преосвященного владики Феогноста привнести новий дух у музичне служіння церкви. Він завжди вірив у силу музики, у силу хорового співу як засобу об'єднання і духовного зростання національної ідентичності суспільства.

Після багатьох років роботи та підготовки він знайшов своєю співробітницею у цій місії Вероніку Мартинюк, талановиту дівчину з вражаючим голосом. А також дівчина має кваліфікацію хорового диригента, оскільки навчалася у музичному коледжі м. Івано-Франківська імені Дениса Січинського.

Разом вони створили хоровий колектив – «Еміс» з метою не лише розвивати музичне служіння у церкві, але й привертати увагу молоді до духовної спадщини через сучасні музичні інтерпретації української пісні. Встановити значення хорового мистецтва як інструменту формування національної ідентичності та свідомості українського народу.

За роки існування «Еміс» став відомим не лише в межах міста, а й за його межами. Їхні виступи завжди вражають магічним об'єднанням віри і музики, а керівництво Вероніки Мартинюк надає хору неповторний характер і стиль.

У липні 2022 року відбулося народження нового звуку в серці Івано-Франківська. Під владою преосвященного Владики Феогноста та керівництвом Вероніки Мартинюк, хор «Еміс» виник з мрії віддати шану Богу через музику. Їх перші кроки були як дзвони, які кликали вірних до об'єднання у спільному служінні. У тих перших нотах відбивалася віра в те, що музика може змінити світ і допомогти знайти спокій у суєтному світі.

Кожен з репетиційних залів став світлим алтарем, де звучали не лише музичні фрази, а й молитви в серцях кожного члена хору. Вони вчилися не просто співати, а дарувати свої душі через кожен звук. Вероніка Мартинюк, з своїм неймовірним голосом та вродженим талантом, стала не лише керівником, але й духовним провідником цієї музичної подорожі. Кожен учасник хору приніс з собою свої вірші, свої сумніви, свої радощі. Під їхнім об'єднаним звуком, серця розцвітали, а душі відчували вогонь віри. Хоровий колектив «Еміс» став не просто музичним колективом, він став Родиною, де кожен знаходив підтримку та вдячність у спільному служінні Богу.

У 2023 році хор «Еміс» продовжував свою музичну місію, розгортаючи крила ще ширше і здійснюючи нові польоти у світі духовної музики. Кожна репетиція була як паломництво до святині, де кожен звук став молитвою, а кожен акорд – витоком віри. Під керівництвом Вероніки Мартинюк, хор розвивався не лише як музичний колектив, але й як духовне співтовариство, де кожен член знаходив не лише гармонію зі звуками, але й з собою та своїм духовним шляхом. Цього ж року в місті Івано-Франківськ відбулася велика та надзвичайна подія – перший фестиваль коляди, який зібрав колективи з різних міст України. Це була спроба відродити традицію колядування та зберегти духовність українського народу через хорову, інструментально-презентаційну музику.

Під керівництвом Владики Феогноста, місцевої громади та духовного керівництва, фестиваль коляди став можливістю об'єднати різні регіони України у спільному вияві віри та культурного спадку. Кожен колектив привіз з собою свої унікальні колядки, що віддзеркалювали традиції та особливості їхнього регіону.

На фестивалі лунали не лише голоси виконавців, але й колоритне звучання Трембіт, звуки духових інструментів, що створювали неймовірну атмосферу веселощів та святкування. Глядачі отримали можливість насолодитися багатством української культури та музики, а також відчутти духовну співдружність усіх присутніх. Фестиваль коляди в 2023 році став не лише музичним заходом, але й символом єднання та духовності, який підтверджував силу музики в об'єднанні народу та збереженні національної спадщини.

Кожен новий учасник приносив свою унікальність і тепло до колективу, збагачуючи його різноманітністю та відкритістю. Хоровий колектив «Emis» став символом єднання і духовності в місті, де кожен концерт був не лише виступом, але й духовним досвідом, який зміцнював віру та надію у серцях слухачів. У 2023 році хор «Emis» вирушив на нові музичні подорожі, виступаючи на різних релігійних заходах, конференціях та благодійних подіях. Їхній голос лунає не лише в церквах, але й у серцях людей, нагадуючи про силу віри та музики як засобу об'єднання.

А також у 2023 році Вероніка Мартинюк, керівник хору «Emis», підкорила серця глядачів своїм неймовірним голосом у популярному телевізійному проєкті «Голос Країни». Її участь у програмі не лише принесла їй славу та визнання, а й привернула увагу до талантів, які приховувались у рядках хору «Emis».

Після її успішного виступу в «Голосі Країни», Вероніка об'єдналася з усіма учасниками команди Артема Півоварова та хору «Emis» для запису спільної пісенної композиції - «Валторна». Ця творча робота стала втіленням силового звуку та духовного зв'язку, який сплітав серця і душі кожного учасника. Їхні голоси злилися в єдиний гармонійний струм, який звучав як молитва за єдність та мир у всьому світі.

У незвіданий світ 2024 року хоровий колектив «Emis» вступив з гордістю та відданістю. Здається, що кожен звук, що віддзеркалювався у кімнатах репетиційного приміщення, був духовним крилом, яке підносило душі до висот мистецтва та віри. Тут, під керівництвом Вероніки Мартинюк, кожен член колективу відкривав для себе нові глибини свого таланту та душі, розгортаючи їх у неймовірній гармонії. Але серед цієї гармонії також відчувалася доля. Половина складу хору полишила колектив, націливши свої власні музичні горизонти. Втім, з цими втратами прийшла нова надія, нова енергія.

Нові хористи, які з'явилися, приносили з собою свіжий подих, нові голоси, які доповнювали колективну гармонію, надихаючи на нові музичні висоти.

Основний репертуарний матеріал хору «Emis» включає у себе широкий спектр релігійних та духовних композицій різних епох та стилів. Вони виконують класичні релігійні хори, такі як «Аве Марія», тематичні Великодні – «Христос Воскрес», а також сучасні духовні пісні, які мають велику популярність серед вірян. Поміж тим, хор «Emis» спеціалізується на створенні кавер-інтерпретацій відомих релігійних та духовних композицій, адаптуючи їх до своєї унікальної стилістики виконання та звучання. Це дозволяє їм привертати увагу молоді та широкої аудиторії до духовності через відомі музичні теми. Завдяки цьому різноманіттю репертуару, хор «Emis» здатен створити захоплюючі та емоційні виступи, які надихають та рухають душу слухача, їх музика не тільки звучить, але й має потужний духовний заряд, який може вразити серце та перетворити душу.

Українські народні пісні мають багато регіональних особливостей у виконанні, які відображають культурні та музичні традиції певного Краю.

Візьмемо до прикладу, на Лисостепу й Гуцульщині зазвичай виконують гучно, динамічно та енергійно, із використанням веселих мотивів та багатоголосих аранжувань. У північних областях України, таких як Полісся та Полтавщина, народні пісні можуть мати більш заспокійливий характер, з використанням мелодійних ліній і плавних ритмів. Нерідко вони мають виразну хорову співучість та багато гармонійних звуків. У Закарпатті та Поділлі народні пісні часто мають місцеві мелодійні звичаї та ритмічні особливості. Зазвичай вони виконуються з використанням традиційних інструментів, таких як скрипка, бандура, сопілка, регіональних - трембіта і часто мають дуже багатий мелодичний та ритмічний супровід.

Загалом, українські народні пісні відображають багатство культурного різноманіття різних регіонів України і можуть бути виконані в різних стилях та інтерпретаціях залежно від контексту та традицій місцевої співочої культури.

Висновки. Таким чином, у 2024 році хоровий колектив з Івано-Франківщини - «Emis» переживає перевтілення, зміни і творче зростання. Хоча колектив переживає втрати, він також переживав та відчував свою силу та здатність перебороти будь-які випробування. У кожному звуці, у кожному музичному акорді відбивалася не тільки музика, але й духовність, сплетені в неповторну симфонію віри і відданості Богу.

**ПРЕЗЕНТАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ РІЗДВЯНОЇ ОРАТОРІЇ
«БУКОВИНСЬКЕ РІЗДВО» КОМПОЗИТОРКИ ГАННИ ГАВРИЛЕЦЬ
АКАДЕМІЧНИМ КАМЕРНИМ ХОРОМ «BREVIS»
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ФІЛАРМОНІЇ**

Постановка проблеми. Хорове мистецтво, як складова естетичної культури, сприяє всебічному розвитку особистості, просуває пошуки краси та створення її в усіх сферах життя, а також стимулює бажання досягати високого рівня професійної майстерності.

Мистецтво диригування є ключовим елементом музичного виконавства, де виявляється суть музики найбільш виразно й глибоко. Диригент, розуміючи ідеї композитора, створює своє бачення виконавства твору, обираючи спосіб його інтерпретації та передаючи його виконавцям для виразного відтворення перед аудиторією [1, с. 153].

Досліджуючи хорову творчість Тернопілля не можливо не акцентувати увагу на діяльність хорового колективу «Brevis» Тернопільської обласної філармонії в аспекті національно-патріотичного розвитку молоді та виховання національної ідентичності. Хорове мистецтво має довгу історію і традиції, і в сучасному світі продовжує займати важливе місце в культурному житті суспільства. Вивчення творчої діяльності та особливості виконання (на прикладі різдвяної ораторії «Буковинське Різдво» цього колективу, дозволить зрозуміти його мету та завдання, а також проаналізувати та оцінити якість виконання музичних творів. Також важливо зазначити, що хорова музика має потужний вплив на людей, вона стимулює емоції, надихає, здатна об'єднувати людей. Популяризація творчої діяльності колективу допоможе висвітлити вплив хорового співу на аудиторію та оцінити роль хорової музики в контексті цілого суспільства.

У контексті відродження української національної культури та освіти велике значення має оновлення художньо-естетичного навчання й виховання молоді. Професійні хорові колективи грають важливу роль у цьому процесі, спрямовуючи свою діяльність на розвиток та задоволення естетичних потреб, виховання талановитих особистостей та професійну підготовку обдарованих молодих людей.

Мета нашої наукової розвідки – дослідити та презентувати особливості виконання різдвяної ораторії «Буковинське Різдво» композиторки Ганни Гаврилець академічним камерним хором «Brevis» Тернопільської обласної філармонії.

Аналіз наукових досліджень. Наукове обґрунтування даної проблематики відображено у працях відомих науковців, дослідників хорового мистецтва в Україні О. Ростовського, А. Болгарського, А. Захарова, Ю. Чміль.

В процесі роботи над запропонованою тематикою було використано матеріали науково-педагогічної преси, монографії, статті, періодичні видання, інтернет-ресурси та спеціалізовані сайти, архівні матеріали Тернопільської обласної філармонії, відеозаписи та електронні платформи хорового колективу Тернопільської обласної філармонії «Brevis».

Вклад основного матеріалу. Хоровий колектив визначається не лише звучанням голосів, але й взаєминами між співаками та їх диригентом. Важливо, щоб учасники хору мали спільні естетичні потреби та розуміння, спрямованість на спільні творчі цілі та добре співпрацювали. Головна задача керівника полягає у забезпеченні єдності та спільного руху колективу в напрямку досягнення високої якості виконавства. Це вимагає від нього встановлення тісного творчого зв'язку з кожним співаком, що є складною, але надзвичайно важливою частиною диригентської майстерності.

Гаврилець Ганна Олексіївна - українська композиторка, педагогиня, музично-громадська діячка. Лауреатка Шевченківської премії (1999 р.). Заслужена діячка мистецтв України (2005 р.).

Народилася 11 квітня 1958 року в селі Видинів Івано-Франківської області у сім'ї залізничників. Музичну освіту здобула у Львівській державній консерваторії імені Миколи Лисенка (клас композиції проф. В. Фліса) та аспірантурі Київської державної консерваторії імені Петра Чайковського під керівництвом професора Мирослава Скорика.

Творчість Ганни Гаврилець вирізняється унікальним злиттям фольклорної поезики і української поезії з національним колоритом. Вона активно використовує символізм народних образів, який допомагає підняти загальну універсальність її музики. Особливу роль у її роботах відіграють космологічні мотиви, що базуються на традиційних народних уявленнях про структуру всесвіту та космічну організацію світу. Здебільшого композиторка використовує космологічні ідеї, пов'язані з традиційними народними уявленнями про світобудову, образ світу [1, с. 83].

Ганна Гаврилець створювала музику у різних жанрах: симфонічну, камерно-інструментальну, вокальну-інструментальну, але значне місце у творчості композиторки займають хорові твори, засновані на традиціях національних пара літургічних жанрів зимового циклу.

У репертуарі Ганни Гаврилець присутня унікальна для сучасної української музики композиція, яка відображає місцеві сакральні традиції. Ця масштабна робота, заснована на зимових святкових піснях

буковинського села Барбівці, зараз відомого як Брусниця, була записана та розшифрована Тетяною Євстафіївч.

«Барбівська коляда», первісна назва ораторії, представляє собою не лише мистецький проект, але й унікальний документальний запис локальних традицій, що має суттєве значення для збереження культурної спадщини. Ця робота може бути порівняна з різноманіттям традиційних вишивок, де кожне село має свій стиль колядування та використовує унікальні кольорові схеми в орнаментах [2, с. 57-70].

При цьому цей хоровий твір становить не просто характерне відтворення окремого фольклорного жанру або обрядового пісенно-ритуального комплексу, пов'язаного з зимовими святами традиційного календарно-обрядового циклу, він поєднує в собі унікальну драматургію та концептуальне бачення, яке вирізняється своєю оригінальністю і глибиною.

Втілюючись у різдвяні обрядові персонажі, члени хору забезпечили жителям та гостям Тернополя незабутнє музичне святкування, заповнивши філармонію до останнього місця. Колядки були оживлені світловими ефектами і театралізованими народними вітаннями з Новим Роком і Різдрвом. Хор колядував так, як це робили в українських селах наші предки. Сценічні декорації засніжених вулиць та національний одяг занурили глядачів у атмосферу минулих часів, коли коляда звучала по-особливому, глибоко і навіть лікувально, проголошуючи блага вістку про народження Сина Божого.

Таким чином, ораторія «Буковинське Різдво» композиторки Ганни Гаврилець не просто цікавий музичний твір, а справжній витвір мистецтва, який необхідно почути, а виконання Тернопільським академічним камерним хором «Brevis» перетворює його на видовище, що обов'язково варте уваги.

Сучасна назва різдвяної ораторії – «Буковинське Різдво», де музичну основу твору становлять шістнадцять автентичних пісень, написана у 2010 році. Авторка з особливим натхненням занурилася у світ колядок, щедрівок, різдвяних кантів, ліричних пісень і створила унікальне за змістом народне дійство.

Кожна пісня - це самостійний музичний номер, які об'єднані обрядово-ігровим дійством.

Заглибившись у прадавній дух української пісенної культури, у віковічні традиції народу, Ганна Гаврилець створила музичний шедевр - музичну фреску, органічно доповнивши тисячолітню історію української духовної музики.

Зміст різдвяної ораторії «Буковинське Різдво» для хору, солістів та ударних інструментів:

1. Бог Предвічний;
2. В неділю рано;
3. З Рождеством Христовим;
4. В неділю рано до сходу сонця;
5. Разом колядуймо;
6. Нова радість стала;
7. Нова радість;
8. Ой підемо, пани браття;
9. На Різдво Христове;
10. Коза;
11. Маланка;
12. Ой у місці Віфліємі;
13. Ой що то за Віфлеєм;
14. В глибокій долині;
15. Зажурилися гори й долини;
16. У Віфлеємі нині новина.

Вперше в місті Тернопіль була виконана сучасна музична видовищно-фольклоризована різдвяна ораторія «Буковинське Різдво» композиторки Ганни Гаврилець Тернопільським академічним камерним хором «Brevis» Тернопільської обласної філармонії (художній керівник та головний диригент - заслужений артист України Святослав Дунець) 13 лютого 2022 року.

Перевтілюючись у різдвяних обрядових героїв артисти хору подарували тернополянам та гостям міста справжнє свято музики, в філармонії був повний аншлаг. Колядки супроводжувалися світловим шоу, театралізованими постановками та грою на ударних інструментах. Вокал та музика чергувалися зі словесними привітаннями З Новим роком та Різдвом у народній манері. Колядував хор так, як предки в українських селах. Декорації засніжених вулиць, національний стрій підсилюли враження і перенесли всіх у минуле, коли коляда звучала по-особливому, лунко і, навіть, зцілююче. Сповіщали блага новину - народження Сина Божого!

9 січня 2023 року тернопільський академічний камерний хор «Brevis» презентував різдвяну ораторію «Буковинське Різдво» у місті Чернівці, що стало культурною подією для міста.

«Буковинське Різдво» – це не просто інтригуючий твір, це переконлива краса, яка вимагає уваги. У виконанні Тернопільського академічного камерного хору він перетворюється на виставу, яку обов'язково потрібно побачити, поєднуючи музичну досконалість з багатоманітною культурною спадщиною українських різдвяних традицій.

Висновки. Хорове мистецтво як один із напрямів музичного мистецтва та хорове виконавство як його різновид базуються на принципах, загальних для всього музично-виконавського мистецтва. Це творчий процес, в якому музичний твір відтворюється за допомогою виконавських засобів. Хорове виконавство, як і інші форми музичного виконавства, представляє собою відносно самостійну художньо-творчу діяльність, чия творчість проявляється в артистичній інтерпретації та втіленні задуму композитора у живому виконанні [3, с. 5-13].

Творча та мистецька діяльність хорового колективу - це багатогранна сила, яка виходить за рамки музичних виступів; вона слугує каталізатором для цілісного розвитку молоді, виховуючи сильне почуття національної ідентичності та патріотизму. Визнаючи потенціал хорів як агентів культурної трансляції та єдності, освітня, політична та суспільство в цілому можуть співпрацювати, щоб використати трансформаційну силу хорової музики для подальшого формування цілої нації.

Отже, ораторія – «Буковинське Різдво» композиторки Ганни Гаврилець - це не просто цікавий твір, це - краса, яку не можна не почути, а у виконанні Тернопільського академічного камерного хору «Brevis» - це ще й дійство, яке обов'язково треба побачити!

ЛІТЕРАТУРА

1. Багрій Т. Є. Творчість Ганни Гаврилець: від витоків до світового визнання // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2013. № 2. С. 153–156.
2. Бенч О. Г. Фольклорні архетипи у хоровій творчості Ганни Гаврилець // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Вип. 75: Композитор і сучасне соціокультурне середовище. Київ, 2009. С. 57–70.
3. Варакута М. І., Кузнєцова Ю. В. Творчість Ганни Гаврилець у площині перетворення українського музичного фольклору // Музикознавча думка Дніпропетровщини: зб. наук. ст. Вип. 14. Дніпро: Грані, 2018. С. 5–13.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

*Вікторія ГЕРАСИМЧУК
Науковий керівник – канд. Ірина БАРНА*

АНАЛІЗ ГРОМАДСЬКИХ СЛУХАНЬ НА ПРИКЛАДІ РЕЄСТРАЦІЙНОЇ СПРАВИ ФІЛІЇ «КРЕМЕНЕЦЬКЕ ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО» ДЕРЖАВНОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА «ЛІСИ УКРАЇНИ»

Останні два роки суспільна активність громадян в Україні зазнала суттєвих змін, зумовлених повномасштабною російською агресією. Очевидною і нагальною є потреба здійснити зміни, які допомагають встояти населенню і державним інституціям, які повинні виконувати свої ролі відповідно до повноважень. Серед інших, свою діяльність адаптувати до правового режиму воєнного стану прийшло і Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів України, зокрема, в галузі оцінки впливу на довкілля [1]. Насамперед Міндовкілля згідно змін до ЗУ «Про оцінку впливу на довкілля» реалізувало зміни, пов'язані із процедурою проведення громадського обговорення та громадських слухань.

Громадські слухання – це колективні зустрічі громадян з представниками місцевої влади, на яких обговорюються та ухвалюються пропозиції щодо вирішення актуальних проблем [5]. У процедурі оцінки впливу на довкілля (ОВД) громадські слухання спрямовані на визначення позиції – позитивної чи негативної – громадськості до об'єкту планованої діяльності. Причому участь громадськості є реалізацією принципу гласності процедури ОВД [2].

Відповідно до статті 7 частини 5 Закону України «Про Оцінку впливу на довкілля» громадські слухання проводяться під час громадського обговорення планованої діяльності після подання звіту з оцінки впливу на довкілля, але не раніше, ніж на десятій робочий день з дня внесення відомостей, до Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля [3]. Тимчасово, на період дії воєнного стану на території України, громадські слухання, проводяться у режимі відеоконференції, про що зазначається в частині 2² статті 17 цього ж закону [3].

Метою дослідження обрано встановлення особливостей перебігу громадських слухань за справою Філії Кременецьке лісове господарство та участі у них громадськості на основі застосування методів аналізування інформації, її синтезу та порівняння.

При аналізуванні громадських слухань було використано сайт Міндовкілля як джерело інформації, а саме громадські слухання від 26.09.2023, реєстраційної справи «Філія «Кременецьке лісове господарство», за номером у єдиному реєстрі ОВД –202353110738 [4].

На громадських слухання були присутні 10 учасників, а саме – представники: уповноваженого центрального органу – Міндовкілля; Філії Кременецьке лісове господарство як суб'єкта господарювання; громадськості.

Громадські слухання тривалістю 54 хвилини розпочалися із промови організатора громадських слухань – представника уповноваженого центрального органу про правила проведення та плановану діяльність, хронологію процедури ОВД, яка розпочата із подання «Повідомлення про плановану діяльність, яка підлягає ОВД», її оприлюднення. І продовжена оприлюдненням «Звіту з ОВД». Окремо представник Міндовкілля зазначив, що у разі оголошення повітряної тривоги у місці, де знаходяться учасники громадських слухань потрібно потурбуватися про власну безпеку, однак Міндовкілля переривати громадські слухання не буде. Громадські слухання фіксуються відеозаписом та оприлюднюються у Єдиному реєстрі оцінки впливу на довкілля, що забезпечує гласність і прозорість процесу ОВД.

Переглядаючи громадські слухання нами зауважено, що не було представлено учасників громадських слухань, не було вказано ПІБ, посаду особи та іншу інформацію, що є вимогою «Порядку проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля».

Зміст доповіді представника суб'єкта господарювання охоплював питання про плановану діяльність, цілі діяльності, опис виправданих альтернатив, опис факторів довкілля, які ймовірно зазнають впливу з боку планованої діяльності, заходи спрямовані на запобігання, відвернення, уникнення, зменшення, усунення значного негативного впливу на ґрунти, тваринний світ, атмосферне повітря,

здоров'я населення та шум, водні ресурси, що зазначено у Звіті з ОВД. Доповідь представника суб'єкта господарювання супроводжувалась мультимедійною презентацією, що полегшує сприймання, розуміння планованої діяльності та її наслідків для довкілля та здоров'я населення.

При зверненні до громадськості було виявлено, що запитань, пропозицій чи зауважень немає. Тому організатор громадських слухань закрити громадські слухання, повідомляючи, що протокол і відеозапис громадських слухань будуть опубліковані в Єдиному реєстрі з оцінки впливу на довкілля.

Таким чином, проаналізовані громадські слухання за справою Філії Кременецьке лісове господарство доводять формальний характер участі громадськості, її низьку активність, що ймовірно зумовлено відсутністю значних негативних впливів на довкілля при реалізації планованої діяльності, тому й зауважень до неї з боку громадськості не виникало.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барна І. М. Громадськість на сторожі екологічної безпеки у процедурі оцінки впливу на довкілля. *Подільські читання. Охорона довкілля, збереження біотичного та ландшафтного різноманіття, природнича освіта: проблеми, перспективи, рішення* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції присвячена 25-річчю кафедри екології та біологічної освіти Хмельницького національного університету (11-13 жовт. 2021 р., Хмельницький). Хмельницький : ХНУ, 2021. С. 223-225.
2. Барна І. Оцінка впливу на довкілля: аналіз викликів воєнного стану. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Географія*. Тернопіль : Тайп, 2023. Вип. 1. (54). С. 233-240.
3. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення 25.03.2024р.).
4. Громадські слухання від 26.09.2023, Філія «Кременецьке лісове господарство», 202353110738. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=jcr-VVc6IIw> (дата звернення 25.03.2024р.).
5. Довідник громадського активіста. URL : http://dovidnyk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=51 (дата звернення 25.03.2024р.).

Ірина КУЦА

Науковий керівник – доц. Ірина БАРНА

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ СЛУХАНЬ З ОЦІНКИ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ЇХ ПРОТОКОЛУ НА ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан завжди створює складні виклики, які виходять за межі військових дій та безпеки людини. Важливим фактором є потенційний вплив на навколишнє середовище та екосистеми. Воєнні конфлікти можуть призвести до серйозного забруднення повітря, води та ґрунту, руйнування екосистем і втрати біорізноманіття. У цьому контексті винятково важливим є проведення процедури оцінки впливу на довкілля щодо планованої діяльності, аби запобігти кризовим ситуаціям і станам у довкіллі [2]. Тим паче, дуже важливо організувати громадські слухання в процесі оцінки впливу на довкілля з боку господарських об'єктів, на яких громадськість брала б активну участь [1].

Громадські слухання є ефективним залученням громадян до процесу прийняття рішень та обговорення можливих наслідків діяльності для довкілля. Громадські слухання надають можливість громадськості, науковцям, організаціям та представникам влади стати вмотивованими учасниками процесу, спрямованого на недопущення до реалізації екологічно небезпечних проєктів планованої діяльності.

Метою дослідження є проаналізувати громадські слухання з оцінки впливу на довкілля, проведені після 29.07.2024р.

Під час воєнного стану в Україні громадські слухання з оцінки впливу на довкілля проводяться в режимі відеоконференції. Це передбачено Законом «Про оцінку впливу на довкілля», тобто змінами, які набули чинності 29.07. 2023 року [3].

З 31 липня в оголошенні про початок громадських слухань звіту з оцінки впливу на довкілля суб'єкт господарювання має надати наступну інформацію:

- інформацію про дату та час проведення громадських слухань;

- посилання для підключення до відеоконференції (таке посилання генерується відповідним компетентним органом – уповноваженим центральним чи уповноваженим територіальним) (рис. 1).

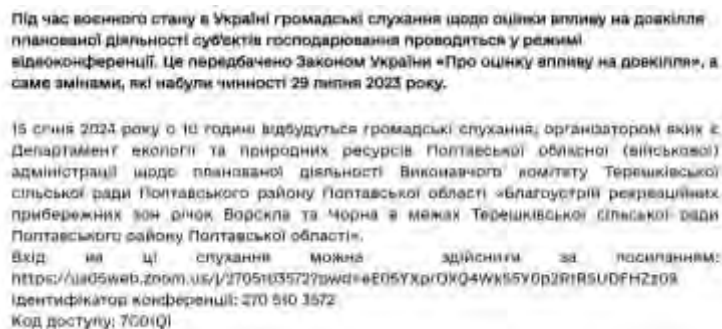

Рис 1. Приклад інформації про громадські слухання під час воєнного стану [3].

Реєстрація учасників за формою згідно з додатком 1 «Порядку проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля» (далі - Порядку) та реєстрація виступів учасників за формою згідно з додатком 2 Порядку під час проведення слухань у режимі відеоконференції не здійснюються.

Головуючий зобов'язаний надати учасникам відкритого засідання можливість викласти свої пропозиції та зауваження в усній формі за допомогою відеозв'язку або шляхом надсилання текстового повідомлення. Усі пропозиції та зауваження, подані в усній формі та надіслані текстовим повідомленням у чат відеоконференції, заносяться до протоколу відкритого засідання відповідно до пункту 21 цього Порядку [4].

Серед змін, які відбулися з початку повномасштабного російського вторгнення, є наступні. Якщо відеоконференція переривається з технічних причин і не може бути продовжена більш ніж за 60 хвилин, відкрите засідання в режимі відеоконференції вважається закритим. Кожен учасник відкритого засідання має право здійснювати аудіо-, відеозапис або веб-трансляцію відкритого засідання. ОВД планованої діяльності не повинна проводитися в зонах бойових дій або в населених пунктах, що перебувають під тимчасовою окупацією. Однак органи державної влади України можуть здійснювати свої повноваження за умови, що вони забезпечать проведення процедури відповідно до законодавства[4, 5].

Для встановлення особливостей процедури громадських слухань в процесі оцінки впливу на довкілля нами проаналізовано громадські слухання за наступними справами, розміщеними у Єдиному реєстрі ОВД:

1. щодо планованої діяльності № 202361210775;
2. щодо планованої діяльності № 5225.

На перших громадських слуханнях планованою діяльністю є видобування піску на Руднянському родовищі, що розташоване в Луцькому районі, Волинської області. Присутні: представник суб'єкта господарювання (співзасновник), організатор слухань – представник управління екології та природних ресурсів ВОВА, розробники звіту з ОВД. Відеозапис констатував, що громадськість не підключилася до відеоконференції. Громадські слухання проводилися у режимі відеоконференції згідно вимог. Останні також передбачають визнання громадських слухань без участі громадськості як таких що відбулися. Ця норма працювала і у мирний час, і у період воєнного стану.

Громадські слухання щодо планованої діяльності за № 5225 стосувались планованої діяльності, яка передбачала реконструкцію АЗС (автозаправної станції) з добудовою на мікрорайоні Стакор, 9, в смт Луків, Ковельський район, Волинська область. Присутні: організатор слухань – представник управління екології та природних ресурсів ОДА, головний спеціаліст відділу ОВД та стратегічної екологічної оцінки, представник суб'єкта господарювання, розробники звіту з ОВД та громадськість у кількості 2-х осіб. Громадські слухання проводилися у режимі відеоконференції. Представники громадськості задавали питання, які можна означити як уточнюючі. Зауважень від громадськості не прозвучало згідно відеозапису.

Висновки: результати громадських слухань щодо оцінки впливу на довкілля в умовах воєнного стану залишаються важливим етапом у формулюванні стратегій та рекомендацій для мінімізації негативного впливу планованої діяльності на довкілля, що дозволяє реалізувати мету ОВД. Громадські слухання включають детальний аналіз потенційних екологічних ризиків та загроз для природних ресурсів, а також здоров'я населення з боку планованої діяльності, які об'єктивно можуть становити інтерес у громадськості. Аналізом встановлено, що на громадських слуханнях громадяни частіше задають запитання ніж зазначають зауваження, які дозволили б мінімізувати ризики екологічної небезпеки та забезпечення екологічної стійкості природних систем в зоні потенційного будівництва чи експлуатації об'єкту. Тому за результатами проаналізованих громадських слухань відсутні рекомендації щодо запобігання забрудненню атмосферного повітря, водних ресурсів та ґрунтів, захисту біорізноманіття та збереження екосистем у зонах планованого впливу. Важливим елементом процесу

громадських слухань могла б бути активна участь громадськості, наукової спільноти, неурядових організацій та представників влади в діалозі з метою всебічного вивчення проблем та пошуку ефективних рішень. Однак, громадські слухання залишаються важливим інструментом формування стратегії охорони довкілля, у тому числі в умовах воєнного стану, сприяють пошуку колективних рішень для збереження екологічної сталості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барна І. М. Громадськість на сторожі екологічної безпеки у процедурі оцінки впливу на довкілля. Подільські читання. Охорона довкілля, збереження біотичного та ландшафтного різноманіття, природнича освіта: проблеми, перспективи, рішення : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції присвячена 25-річчю кафедри екології та біологічної освіти Хмельницького національного університету (11-13 жовт. 2021 р., Хмельницький). Хмельницький : ХНУ, 2021. С. 223-225.
2. Барна І. Оцінка впливу на довкілля: аналіз викликів воєнного стану. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Географія. Тернопіль : Тайп, 2023. Вип. 1. (54). С. 233-240.
3. Громадські слухання щодо оцінки впливу на довкілля планованої діяльності суб'єктів господарювання. 2024. URL: <https://poda.gov.ua/news/167103> (дата звернення 12.04.2024р.).
4. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/yak-provodyatsya-gromadski-sluhannya-shhodo-otsinky-vplyvu-na-dovkillya-pid-chas-voennogo-stanu-mindovkillya-nadaye-roz-yasnennya/> (дата звернення 12.04.2024р.).
5. Постанова КМ. «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 989 і від 13 грудня 2017 р. № 1026» від 08.09.2023 N 967. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MN027276?hide=true> (дата звернення 12.04.2024р.).

Ольга ТАЛПАШ

Науковий керівник – доц. Ірина БАРНА

ГРОМАДСЬКІ СЛУХАННЯ У ПРОЦЕСІ ОЦІНКИ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ НА ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Згідно статті 50 Конституції України «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди», а також «Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля,...» [6]. Головний Закон України надає гарантії на безпечне екологічне середовище для життя населення, а також безперешкодний доступ громадян до інформації, що пов'язана зі станом довкілля. На дотримання у тому числі його вимог 18 грудня 2017 року вступив у дію Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» [5]. Останній передбачає здійснення процедури оцінки впливу на довкілля планованої діяльності задля виявлення потенційно екологічно небезпечних видів діяльності та об'єктів, а також інформування громадян про оцінку впливу на довкілля з боку об'єктів, які потенційно можуть мати небезпечні наслідки для довкілля та здоров'я населення.

Метою цієї статті є аналіз проведених громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля (ОВД) та виділення головних відмінностей між проведенням слухань у мирний час та на період дії воєнного стану. Для реалізації мети нами було переглянуто відеозаписи громадських слухань за різними реєстраційними справами, які були оприлюднені згідно вимог ЗУ «Про оцінку впливу на довкілля» у Youtube.

Провідна роль у здійсненні оцінки впливу на довкілля належить не лише суб'єкту господарювання, який зацікавлений у провадженні планованої діяльності, а й громадськості, яка має можливість активно долучитися до цього процесу. Питання форм участі громадськості окреслено у законі і проаналізовано на прикладі справ з Єдиного реєстру ОВД [1, 2].

Під час проведення процедури ОВД важливим етапом є процес громадського обговорення матеріалів з ОВД щодо планованої діяльності, який триває від 25 до 35 робочих днів. У цей період громадськість, її представники мають право згідно ЗУ «Про ОВД» брати участь у громадських слуханнях [2]. Проте, через широкомасштабне вторгнення країни-агресора та введення воєнного стану на території України проведення громадських слухань у процесі громадського обговорення дещо змінилося, зокрема їхній формат. З початку введення і дію ЗУ «Про ОВД» громадські слухання проводилися у режимі офлайн-зустрічей. З початком поширення коронавірусної інфекції на території нашої країни громадські слухання не відбувались, однак громадськість могла брати участь через спрямування зауважень і пропозицій у письмовій формі [1].

Від 29 липня 2023 року згідно змін до статті 17 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» на період воєнного стану «громадські слухання ... проводяться у режимі відеоконференції, про що зазначається в оголошенні про початок громадського обговорення звіту з оцінки впливу на довкілля та у звіті про громадське обговорення» [5]. Дотримуючись статті даного закону, громадські слухання щодо провадження планованої діяльності відбуваються онлайн. Організатором слухань виступає представник відділу оцінки впливу на довкілля департаменту екологічної оцінки Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України чи представник управління екології та природних ресурсів відповідної обласної військової адміністрації.

Головуючий на початку відеоконференції здійснює перевірку якості інтернет-зв'язку, а також ідентифікує учасників конференції на предмет присутності суб'єкта господарювання та представників громадськості. Організатор надає інформацію про суб'єкта господарювання та діяльність, яку він планує провадити. Також повідомляється про ведення відеофіксації громадських слухань, яка буде оприлюднена у Єдиному реєстрі з ОВД. На відміну від проведення громадських слухань у мирний час, на період воєнного стану озвучуються дії учасників конференції у разі оголошення повітряної тривоги. Організатор повідомляє, що під час такого сигналу трансляція не припиняється, проте учасники за бажанням можуть перейти до укриття та продовжити брати участь у громадських слуханнях перебуваючи у безпечному місці. Подальший хід громадських слухань практично не відрізняється від того, що діяв до введення воєнного стану. Тобто оголошується регламент для доповідачів, замовник доповідає про плановану діяльність, її вплив на довкілля та здоров'я населення, а потім відповідає на отримані під час слухань зауваження, запитання та пропозиції від представників громадськості у форматі «запитання-відповідь». Наприкінці організатор підводить підсумок слухань, а також дотримуючись принципу гласності, повідомляє про те, що протокол громадських слухань, а також відеозапис будуть оприлюднені в Єдиному реєстрі з ОВД [3,4].

Отже, здійснивши аналіз проведення громадських слухань у контексті громадського обговорення оцінки впливу на довкілля можна зробити висновок, що хід проведення громадських слухань як у мирний час, так і на час дії воєнного стану відповідає за змістом вимогам ЗУ «Про ОВД». Громадські слухання з боку їх організатора включають інформацію про вид планованої діяльності, регламент, повідомлення про відеозапис слухань, виступ представника суб'єкта господарювання, ведення протоколу, оприлюднення протоку та відеозапису після завершення громадських слухань. Проте на час воєнного стану важливо турбуватися про власну безпеку і саме тому такі зустрічі проводяться у форматі відеоконференції, а також всі учасники повідомляються про дії у разі повітряної тривоги. Можна відзначити і те, що запитання, які ставлять представники громадськості останнім часом часто стосуються безпечності об'єкта у разі військової атаки. Варто зазначити, що проведення громадських слухань в процесі громадського обговорення матеріалів з ОВД планованої діяльності у період дії правового режиму воєнного стану чи до того є ознаками дотримання законодавства і реалізації принципу гласності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барна І. М. Громадськість на сторожі екологічної безпеки у процедурі оцінки впливу на довкілля. Подільські читання. Охорона довкілля, збереження біотичного та ландшафтного різноманіття, природнича освіта: проблеми, перспективи, рішення : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції присвячена 25-річчю кафедри екології та біологічної освіти Хмельницького національного університету (11-13 жовт. 2021 р., Хмельницький). Хмельницький : ХНУ, 2021. С. 223-225.
2. Барна І. М. ОВД як механізм забезпечення екологічної безпеки. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Географія. Тернопіль, 2019. № 1. С. 217–225.
3. Громадські слухання в процесі здійснення оцінки впливу на довкілля щодо планованої діяльності ТОВ «БІНФІЛД ЛОГІСТИК» від 15.03.2024. Відеозапис. URL: https://www.youtube.com/watch?v=z_4oL952sm4;
4. Громадські слухання ДП "Костопільське лісове господарство", м. Костопіль, 22 березня 2018. Відеозапис. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=v7R2Fr6Eows>;
5. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення 23.03.2024р.).
6. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 22.03.2024р.).

Юлія ВИЙВАНКО
Науковий керівник – доц. Ніна СВИСТУН

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІФОНІМІВ У ТЕТРАЛОГІЇ ДАРИ КОРНІЙ «ЗВОРОТНІ БОКИ»

Вступ. Давню історико-культурну парадигму представляє міфологія. Вона вважається однією із форм світовідчуття, світосприйняття та світогляду. У сучасній науковій думці поняття «міфологія» представлено різними значеннями: 1) сукупність давніх текстів, міфів, у яких проявляються стародавні світогляди суспільств; 2) наука про міфи та міфологічну свідомість.

У сучасному світі спостерігається криза у світовому фентезі, оскільки головними персонажами стали ельфи, феї та дракони, а національні міфічні створіння залишаються поза увагою. Через те й важливо вивчати творчість української письменниці Дари Корній, яка створює свої романи на стійкій етнологічній основі, звертається до давньої міфології, але вже з індивідуальним, авторським переосмисленням. Яскравим прикладом відтворення міфонімного світу є її тетралогія «Зворотні боки».

Дослідження давньої української міфології були викладені у працях В. Войтовича, Г. Булашева, В. Давидюка, І. Железняка, І. Костюк, О. Слоновьської, О. Тищенко, І. Фрис, О.Потебні та ін.

Назви міфологічних персонажів у тетралогії Д. Корній «Зворотні боки» ставали об'єктом дослідження багатьох науковців: А. Гурдуза, Ю. Данильченко, А.Кайдаша, В. Хомича, Т. Пінчук та інших.

Актуальність нашої роботи полягає в тому, що давня українська міфологія сьогодні стала потужним стрижнем для написання художніх творів. З'явилась можливість переосмислити традиційні сюжети, образи та мотиви, надати їм сучасних форм і значень. Творчість Дари Корній, з одного боку, широко відображає давньоукраїнську міфологічну думку, а з іншого, вибудовує власну картину світобачення, урізноманітнює та збагачує систему різними художніми образами. Тому й цікаво простежити особливості найменування міфологічних персонажів.

Мета дослідження – виявити особливості функціонування міфонімів у тетралогії Дари Корній «Зворотні боки».

Основний текст. Тетралогія Дари Корній складається із чотирьох творів: «Зворотний бік світла», «Зворотний бік темряви», «Зворотний бік світів» та «Зворотний бік сутін». Ці романи вибудовують проблему двох часів та їхню взаємодію (давнього та теперішнього), а також проблему вимірів (ірреального та реального). На перехресті цих світів і перебуває дівчинка-підліток Мальва, яка є донькою бога Стрибога та войовничої сарматської богині Верхи. За міфологічними текстами Стрибог – це бог вітру, основними властивостями якого була стрільба із лука, а матір Мальви – богиня Верха, яка була представницею племені сарматок (за міфологією вони є войовничими амазонками). Дара Корній так описує цих жінок: *«Ті жінки-воїни, амазонки, були створені з полинового аромату, медових квітів стегу та з морської солі. Були фізично сильними та витривалими, мали гірку та водночас скрадливу вдачу руйнівниць-завойовниць»* [5, с. 86].

Міфонімом у романі є Птаха – дружина Стрибога та опікунка головної героїні. У творі вона спочатку є смертною жінкою, але потім перетворюється у безсмертну, завдяки своїй чистій душі та любові до батька Мальви: *«Птасі давалася велика сила – вона отримала дозвіл сміливо втручатися в минуле та в майбутнє. Їй довіряли, бо знали – вона без нагальної потреби нічого не змінюватиме»* [5, с. 174]. Символ жінки-птахи є притаманним українській міфології. Етнолог Г. Лозко у своїй праці «Символіка жінки-птахи в українській літературі» вказує, що образ жінки-птахи пов'язаний із віщуванням, вона наділена інформативними функціями [6, с. 35]. Через те й, на нашу думку, Дара Корній обирає у наставниці для головної героїні саме Птаху.

Міфологічною істотою у романі «Зворотний бік світів» є собака Смаргл – божество, яке існувало на межі світу живих та мертвих. Існують різні лінгвістичні теорії походження названого міфоніма. Мовознавці вважають, що ця назва походить з іранської міфології та означає птах «симвурга». В українській міфології цей образ пов'язаний із Ярилом (ідолом божества із сімома головами), адже Смаргл виступає в образі собаки, яка має сім голів. Тривалий час існувала й така думка, що він був захисником первозданного вогню та поєднував у собі сили богів Дажбога, Стрибога та Хорса [1, с. 432]. У романі авторка так характеризує Смаргла: *«Мальва перевела очі на собаку. І від подиву їй ледве не відібрало дар мови. Пес, який зовнішньо дуже був схожий на вовка, мав крила... – Ого! Який красень! Крилатий собацюрка! – Ягілька здивовано звела вгору брови. – Я ж тобі казала – це Смаргл. Крилатий пес. Невже Тестаменту не читала?»* [2, с. 212].

У міфонімному просторі Дари Корній постають ще Чорнокруки у романі «Зворотний бік світів». Образ чорного крука чи ворони є поширеним серед міфів різних народів. У багатьох легендах ці птахи вважалися передвісниками поганих новин чи навіть смерті. В українській мієнології це також темні істоти, які приносять хворобу, прокляття і нещастя. У романі Дари Корній Чорнокруки постають як небезпечні та злі істоти: *«Зазвичай чорнокруки під час нападів убивали лише дорослих. Дітей підбирали як трофеї. Дівчата в майбутньому ставали дружинами чи наложницями, хлопці – воїнами»* [2, с. 167].

Не менш цікавим образом є Андрофаги – надприродні створіння, схожі на зомбі. У творі вони їдять своїх ворогів та навіть друзів. Давньогрецькою мовою даний термін тлумачиться як «канібал» або «той, хто їсть собі подібних»: *«Найбільшою ганьбою і прокляттям вважалася смерть від рук андрофагів, людей-звірів, котрі жили поруч. Ті з'їдали тіла своїх ворогів, зрештою, власних немічних батьків теж, вважаючи, що таким чином перебирають на себе їхні знання. А кістки? Усе викидалося в болото, крім черепів. Ті, як високі відзнаки, носив андрофаг із собою. На поясі чи в торбі за плечима»* [4, с. 54].

Крім назв міфологічних персонажів, Дара Корній використовує й теоніми – найменування богів. Основними тут постають Чорнобог (бог темряви) та Білобог (бог світла та добра): *«Нехай благословить тебе Білобог! І я вітаю тебе, в імення нашого творця!»* [4, с. 29]. Чорнобог є богом лиха та горя, його описують як велетня з чималими очима, чорним волоссям та шкірою. За давньою міфологією він вилупився із яйця, яке народила чорна лебідь. Водночас із Дерева життя народився Білобог – бог світла та сонця. І між ними ведеться постійна боротьба за справедливість та панування у світі.

Дара Корній у своїх романах хоче довести істину, що для рівноваги у світі потрібна як світла сторона світу, так і темна, адже боротьба добра і зла притаманна кожній життєвій ситуації. Ці два світи можуть взаємодіяти між собою: *«Дві іпостасі великого Сварога, два його крила – Чорнобог та Білобог. Не дві окремі частинки, а дві половинки одного цілого, всемогутнього»* [3, с. 223].

Висновки. Отже, досліджуючи особливості функціонування міфонімів у тетралогії Дари Корній «Зворотні боки», можна стверджувати, що авторка уміло поєднує давньоукраїнську міфологію із сучасними найменуваннями. Також відображення двох світів – реального і міфологічного – зацікавлює сучасного читача, адже він може побувати як у світі близькому й зрозумілому, так і в світі, сповненому різними образами давньої української міфології. Переплетення реального та ірреального, магичні предмети, різноплановий сюжет та яскраві міфонімні найменування персонажів допомагають виконати головну функцію письменниці – виховати історично свідомих українців, які пам'ятатимуть давньоукраїнські традиції та вірування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
2. Корній Д. Зворотний бік світів. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 316 с.
3. Корній Д. Зворотний бік сутіні. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 284 с.
4. Корній Д. Зворотний бік темряви. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2015. 316 с.
5. Корній Д. Зворотний бік світла: роман. Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля» Харків 2013. 320 с.
6. Лозко Г. Символіка жінки-птахи в українській літературі. *Україна в етнокультурному вимірі століть*. Вип. 5 Київ. 2015. С. 33–42.

Юлія ГАРАСИМ

Науковий керівник – проф. Тетяна ВІЛЬЧИНСЬКА

СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ТВОРЧОСТІ МАКСА КІДРУКА

Фразеологізми є невід'ємним компонентом будь-якого тексту, оскільки тісно пов'язані з контекстом того чи іншого літературного твору. Саме в живому мовленні вони виявляють свій зміст повною мірою. Аналіз окремого фразеологізму малоефективний, адже не забезпечує розкриття глибини його семантики.

Фразеологія була предметом вивчення багатьох українських вчених-мовознавців, а саме: Л. Авксентєва, М. Алефіренка, В. Білоноженко, І. Гнатюк, В. Кононенко, Л. Скрипник, В. Ужченка, О. Юрченка та ін. Семантико-стилістичні функції стійких зворотів у художніх текстах досліджували В. Буда, Н. Бабич, Т. Вільчинська, О. Демська-Кульчицька, Л. Мацько, Н. Сидяченко.

Стійкі сполуки є виразниками мовленнєвої експресії у художньому творі. Вони інтенсифікують уявлення про певний об'єкт чи явище, формують асоціації та почуттєво-оцінні реакції, але насамперед активізують образне мислення індивідів. Саме тому багато українських письменників вживають їх у своїх оповіданнях, романах, повістях тощо. Одним із митців, який широко послуговується у своїх творах фразеологічними одиницями (ФО) є Макс Кідрук, творчість якого активно вивчається впродовж останніх

років. Проте актуальність запропонованої теми зумовлює відсутність ґрунтовних досліджень саме фразеології у його творах.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати семантичну природу фразеологізмів у прозі сучасного українського письменника Макса Кідрука.

Джерельною базою послужили такі романи автора, як «Не озирайся і мовчи», «Доки світло не згасне назавжди».

Досліджуючи стійкі сполуки у прозовій творчості Макса Кідрука, використовували класифікацію фразеологізмів українського мовознавця Д. Ужченка, що дозволило виділити 8 груп ФО: 4. Фразеологізми зі значенням дії, занять особи (42,3%). 2. Фразеологізми зі значенням фізичного і психічного стану людини (25,5%). 3. Фразеологізми зі значенням обставинної характеристики дії (17,2%). 4. Фразеологізми зі значенням поведінки чи реакції особи (9,4%). 5. Фразеологізми зі значенням часу (2,2%). 6. Фразеологізми зі значенням якісної характеристики особи (2,2%). 7. Фразеологізми зі значенням кількісної характеристики (міри) предметів чи квантитативних характеристик, пов'язаних з особою (0,6%). 8. Фразеологізми зі значенням сприйняття відстані у просторі, місця або напрямку дії (0,6%).

Проілюструємо це на прикладі трьох найчисельніших за кількістю одиниць груп. Тематична група «фразеологізми зі значенням дії, занять особи» становить 42,3% і є найбільшою серед усього фразеологічного багатства романів. Сюди належать стійкі сполуки, що описують діяльність людини, об'єктивують її спостережливість, допитливість і таке ін. Так, ФО *нерозлий вода* означає «нерозлучні, дружні», напр.: «Я вже казала: так, колись ми були **нерозлий вода**, але тепер я сама по собі, а ти сама по собі» [2, с. 411]. Для розкриття стосунків між персонажами автор уживає фразеологізм *морочити голову*, аби показати, що хтось комусь завдає клопоту, напр.: «Хлопець практично переконав себе, що Соня **морочила** йому голову, проте у свідомості так багато всього нуртувало ...» [3, с. 163]. Стійку сполуку *заговорити зуби*, яка означає «задурювати голову кому-небудь», автор вводить, щоб продемонструвати, як його герой намагається ввести в оману інших, напр.: «Коротше, **заговорю** їм зуби, зроблю все, щоб... ну, ти розумієш» [2, с. 26]. Показовим у цій групі є і ФО зі значенням «думати напружено» – *ламати мозок*, напр.: «Ні того, ні того не знаходив, але що більше міркував про Рутину розповідь, то неймовірнішою вона йому здавалася. Доводилося **ламати мозок**, аби переконати себе, що робить усе правильно» [2, с. 519].

Чисельною є підгрупа стійких сполук на позначення мовчання, як-от: *води в рот набрати*, *тримати губи на замку*, *набрати до рота меленого скла* та ін., напр.: «Дівчина так розчулилася, що не змогла навіть подякувати їй лише кліпала, немовби **набравши в рот води**» [2, с. 219]; «Лара затихнув на півхвилини, мовби **води в рота набрав**» [2, с. 439]; «Я поцікавилася, де її дім, але вона знову наче **води в рот набрала**» [2, с. 470].

До цієї ж групи зараховуємо ФО зі значенням «втікати» на зразок: *накивати п'ятами* та *давати драла*, напр.: «Марк розвернувся, намірившись **дати драла** сходами, проте згори спускалася ватага старшокласників» [3, с. 257]; «Коли той, остаточно освоївшись, спробував **накивати п'ятами**, схопив його та посадив назад до банки» [3, с. 327].

Для того щоб реалізувати бажання висловитися, автор вживає фразеологізми *крутиться на язичі* – «хто-небудь хоче сказати щось» та *висіти на язичі* – «хто-небудь дуже хоче сказати або спитати щось, але утримується», напр.: «Відчувалося, що Соні щось **крутиться на язичі**. Зрешистю вона озвалася» [3, с. 70]; «Я чекала, що нарешті попросить піти до психолога (відчувала, що фраза вже **висить на язичі**), та він промовчав» [7, с. 478].

До цієї ж тематичної групи відносимо фраземи із соматизмом *око*, в яких у семантико-стилістичному сприйнятті спостерігається обігрування буквального лексичного змісту і фразеологічного значення. Фразеологізми із цим структурним компонентом мають надзвичайно широку семантику у творах «Не озирайся і мовчи» та «Доки світло не згасне назавжди». Оскільки око людини аналогізується із гострим предметом, то у ФО це перетворюється на ознаки пильного, прискіпливого погляду, пор.: «Марк **ковзнув поглядом** по пляжу, пробігся очима по контуру дубової крони й валунів у затінку від неї, повернув обличчя до кряжу на сході» [3, с. 327]; «Тільки Рута завмерла, **примерзнувши очима** до дверей класу: або в неї параноя, або директорка весь час, поки стояла на порозі, дивилася саме на неї» [2, с. 142]; «**Обмацуючи очима** горішні поверхи, Рута сушила» [2, с. 433]; «Якоїсь миті він **кинув оком** на невикористані газети, подумав, що їх теж треба спалити, потягнувся по них» [3, с. 274].

Стійкі сполуки із соматичним компонентом *око* належать також до іншої тематичної групи «фразеологізми зі значенням фізичного і психічного стану людини» (25,5%) та служать у текстах Макса Кідрука для вираження негативних або позитивних емоцій і станів. Зокрема, веселий, піднесений настрій передається за допомогою ФО *бісики в очах застрибали*, напр.: «– Ну, якщо чесно... – **в очах застрибали бісики**, – але це прозвучить дуже, дуже дивно» [3, с. 266]. Сором і зніяковіння відображають фраземи *ховати очі* та *опустити очі*, як-от: «Марк видихнув, спідлоба зиркнув на діда, проте за мить знову **сховав очі**» [3, с. 141]; «– Я вдягнув плавки, хочу поплавати. – Потім, чомусь засоромившись, **опустив очі**» [3, с. 262]. Фізичні стани персонажів чи фізіологічні процеси пов'язані зі сном, неможливістю заснути, автор передає, використовуючи фразеологізм *[не]склепити очей*, напр.: «Чорнай не став заходити, але не сумнівався, що за ніч вона **не склепила очей**» [7, с. 443].

Письменник влучно добирає й інші фразеологізми, які зараховуємо до цієї тематичної групи і які передають душевне збентеження, розгубленість або ж сильне схвилювання, тривогу, як-от у контекстах: «**Світ немовби потьмянів, і на око набігла перша сльоза**» [2, с. 411]; «**На той момент вона вже місяця собі не знаходила**» [2, с. 525]; «**Від ранку неділі, 13 березня, Марк як на голках сидів: чекав, що Ніка все скасує**» [3, с. 145]; «**І це допомогло – знаків уваги від чоловіків побільшало, – проте замість тішитися дівчина почувалася не в своїй тарілці**» [7, с. 85].

Не менш майстерно письменник використовує ФО для передачі відчуття страху. У таких стійких сполуках ключовими є лексеми *жижжк*, *дрижаки*, *мурахи*, *мороз*: *жижжк* *трясуться* – «відчувати страх»; *бити дрижаки* – «тремтіти від страху»; *обсипало мурахами* – «хтось відчуває озноб від страху»; *пробрало морозом* – «судомно тремтіти від переляку», напр.: «*Русецький кривився, розуміючи, що всередині в нього все холодне, а жижжк трусяться не менше, ніж у Руті*» [2, с. 526]; «*Вітер стих, повітря було теплим і липким, однак Руту били дрижаки*» [2, с. 169]; «*Рутині очі розширилися. Раптово її всю, з голови до ніг, обсипало мурахами*» [2, с. 436]; «*...шкіру пробрало морозом, і Марк переступив поріг*» [3, с. 433]. Подібну семантику експлікують фразеологізми, у яких є структурними компонентами виступають слова *душа*, *серце*, напр.: «*Побачивши хлопця, спершу сахнула – серце ледь не вискочило з грудей, – але за мить полегшено видихнула та з їхала сидінням*» [2, с. 522].

За допомогою стійких сполук автор часто передає негативний емоційний стан своїх персонажів. Так, за допомогою фразеологізмів *скреготати зубами*, *аж слина з рота летить* реалізує значення «злий, сердитий», напр.: «*Марк шморгнув носом і скреготнув зубами*» [3, с. 100]; «*Рута боролася з бажанням висмикнути навушники з вух, викинути телефон і чкурнути геть; з рота аж слина летіла*» [2, с. 121].

Зі значенням «здивування» ужито в аналізованих творах стійкі сполуки *очі лізуть на лоба*, *аж дух перехопило*, *розводити руками*, що експлікують семантику – «завмерти на місці від чогось несподівано побаченого або почутого», напр.: «*Маркові очі під лінзами полізли на лоба*» [3, с. 211]; «– Слухаю. – Дівчині *подих перехопило*. Він не впізнав її» [2, с. 455].

Помітна частина фразеологізмів належить до тематичної групи «*фразеологізми зі значенням обставинної характеристики дії*», що становить 17,2%. Обставинна семантика таких ФО впливає із їх загального значення і виражає чи інтенсивність, чи якість вияву дії або стану. Із романів Макса Кідрука ми виокремили такі фразеологізми на позначення ознаки способу дії: *крізь зуби* – «говорити неохоче»; *через силу* – «примусово щось робити, попри власні можливості»; *ніби в тумані* – «нечітко, невиразно»; *з нуля* – «спочатку»; *на льоту* – «швидко, одразу»; *на око* – «приблизно»; *як рукою зняло* – «безповоротно» та інші. Проілюструємо прикладами з творів Макса Кідрука: «– *Шпакевича, – крізь зуби підказав Владислав Бродовий*» [3, с. 311]; «*Соня повільно, ніби через силу кивнула*» [3, с. 209]; «*Він не плакав, ні, почувався радше розгубленим, однак предмети у полі зору поставали розмазаними, ніби в тумані*» [3, с. 30]; «*Хвилину хлопець почекав – раптом вона напише знову, – потому відклав планшет, ліг на інший бік, однак сон як рукою зняло*» [3, с. 68].

Привертають увагу також фразеологізми-евфемізми, метою вживання яких є прагнення завуалювати неприємні явища чи події, зокрема смерть, як-от у таких контекстах: «*Перший сон-спогад наздогнав її на другий день після того, як вона дізналася про те, що Яків Чорнай покинув цей світ*» [2, с. 483] або «*Предки наготували на цілий тиждень, аби я тут з голоду ласті не склеїла*» [2, с. 291]. ФО *склеїти ласті* належить до жаргонізмів, що допомагає письменникові надати тексту колориту простоти і фамільярності.

Отже, проаналізувавши за семантичною ознакою фразеологічні одиниці у романах Макса Кідрука «Не озирайся і мовчи» та «Доки світло не згасне назавжди», констатуємо, що найчастотнішими є 3 тематичні групи. Це ФО, які використовуються для позначення дій, занять особи, фразеологізми для вираження фізичного і психічного стану людини та фразеологізми зі значенням обставинної характеристики дії. Усі ці групи представлені тематично різноплановими одиницями, які несуть важливе функціональне навантаження у прозі Макса Кідрука.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дідун Л. І. Фразеологізми із семантикою інтенсивності в сучасній українській літературній мові. Київ: Наукова думка, 2019. 231 с.
2. Кідрук М. Доки світло не засне назавжди: роман. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 560 с.
3. Кідрук М. Не озирайся і мовчи: роман. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 512 с.
4. Похилюк О. М. Фразеологізми та евфемізми: спільне та відмінне. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2012. Вип. 24. С. 250-252.
5. Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія: навч. посібник. Харків: Основа, 1990. 167 с.
6. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посібник. Київ: Знання, 2007. 494 с.
7. Max Kidruk: додаток. URL: <https://apps.apple.com/ua/app/max-kidruk/id1475886555?l=uk> (дата звернення: 23. 03. 2024).

ВАЛЕРІЙ СМОЛІЙ: ПРОФЕСІОНАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Вступ. Успішність та майстерність історика пов'язані з його здібностями відчувати та керувати часом, вміти тримати зв'язок крізь віки, бути в сучасності, але, що дуже важливо, не модернізувати давні епохи, а також не нав'язувати стереотипи. Від науковця-історика також вимагаються вміння заглиблюватись в духовну сферу людського існування: вміння розуміти вчинки, характери, причини і наслідки, крім того прогнозувати та передбачати значення та розуміння того чи іншого явища серед майбутніх поколінь.

Метою статті є: дослідити біографічні та наукові особливості життя Валерія Андрійовича Смолія, який є гарним прикладом професіонала-історика, чие ім'я вже понад півстоліття уособлюється з українською історіографією. Він є Заслужений діяч науки і техніки України, доктор історичних наук, академік НАНУ, почесний громадянин Волочиського району.

Наукова кар'єра Валерія Смолія розпочиналася в період так званого «застою» середини 1960-1980-х р.р. І саме це покоління пережило по три, а навіть і чотири злами світогляду історії, а саме: «відлига», «застій», «перебудова», незалежність України. Діяльність В.Смолія, як академіка, зробила великий внесок для історичної науки, а саме вітчизняної історіографії, що поєднала однією наскрізною ниткою різні, але єдині за своєю суттю епохи української історичної науки.

Народився Смолій Валерій Андрійович 1 січня 1950 року та провів дитячі роки у с. Авратин Хмельницького району Хмельницької області. Історія рідного краю, що є досить складною, непростою, а саме взаємини між українським та польським населенням, гострі релігійно-церковні стосунки («харитатива» - податок православних церков, що сплачувались католицькій країні) – мали місце і вплив на майбутнього історика. Становлення як особистості відбувалося в його родині. Саме з коротких спогадів про дитинство можна знайти дуже трепетні слова: «Я дуже добре вчився. Я народився в селі, в дуже тяжкому життєвому просторі. Мені завжди хотілося досягти чогось більшого і кращого. Я прагнув здобути знання не лише з підручників. Дуже любив ходити до бібліотеки, бо читання було моїм улюбленим заняттям. Телебачення ще не було. Тож цілими вечорами сидів і читав» [3]. Своїми першими наставниками В.Смолій уважає батьків, а школа дала фундаментальні знання. Закінчив її із золотою медаллю, а вже в 1966 року став студентом історико-філологічного факультету Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Будучи студентом-істориком виявляв наполегливість у навчанні, завжди прагнув дістатись суті подій та істинності фактів, дати власний коментар й оцінку, дати оригінальну інтерпретацію перебігу історичного процесу, за що знову потім отримав відзнаку, але вже у дипломі. Але не тільки багате минуле, але й сучасний для науковця період (1950-1960-ті р.р.) наклали свій слід на формування його світогляду, життєвих орієнтирів та характер. Спробував вступити до аспірантури Інституту історії АН УРСР, завершивши навчання в педагогічному інституті (1970 р.), але не вдалося. Два навчальних роки (1970-1972) пропрацював учителем історії у сільських школах Житомирської та Тернопільської областей та асистентом у Ніжинському державному педагогічному інституті. Восени 1972 року здійснив другу спробу вступу до аспірантури, яка стала вдалою. Вже будучи аспірантом, готував тези для конференцій, публікував статті в наукових фахових виданнях, а також в «Українському історичному журналі», а також працював в архівах. Найважливішим етапом у ставленні науковця-вченого – підготовка і захист дисертації, що була захищена достроково у 1975 році. Тема роботи визначала напрям вченого та його обізнаність на питаннях історії козацтва, національно-визвольної боротьби українського народу. Валерій Андрійович не зосередився на вигідних темах новітньої історії або на історико-партійній проблематиці. У грудні 1985 року захистив докторську дисертацію на тему «Соціальна свідомість учасників народних рухів на Україні: друга половина XVII-XVIII ст.» у раді Інституту історії АН УРСР. Тема і проблематика роботи були досить нетрадиційними для тогочасної української історіографії.

За всіма ознаками успішної кар'єри, Валерій Смолій розпочав свою кар'єру досить вдало. Однією з визначальних рис як історика є його прагнення до нового, здатність ламати стереотипи, сміливість у наукових пошуках – завжди хотів досліджувати найменш відомі сторінки минулого. Науковця завжди цікавили суспільні настрої, архівна база кожної історичної епохи.

У 1986 році Валерій Андрійович Смолій очолив відділ історії феодалізму Інституту історії АН УРСР, який згодом став всеукраїнським центром із дослідження українського середньовіччя й раннього нового часу. Згодом, 1992 року був обраний членом-кореспондентом дійсним академіком Національної академії наук України став у 1995 році. У 2015 р. – академіком-секретарем у Відділі історії, філософії та права НАН України. У 1991 р. В.Смолій перейшов на посаду заступника директора з наукової роботи, а з грудня 1993 р. уже обіймав посаду директор Інституту історії України НАН України.

Можна зазначити, що життєва і творча лінії життя Валерія Смолія тісно пов'язані з Інститутом історії. Саме тут пройдено шлях становлення професіонала: від аспіранта до директора.

Праці вченого того періоду, як конкретно-історичні, так і методологічні, насичені відвертим змістом. Накопичення нових історичних знань, публікація оригінальних матеріалів та усвідомлення

історичної спадщини стали основним змістом діяльності В.Смоля. Огляд найважливіших пріоритетів у дослідженні класичного періоду історії України від найдавніших до початку ХХ ст., а саме процесу державотворення, зокрема доби Київської Русі та Козаччини, національно-визвольних рухів та культурне національне відродження України, соціально-економічні зміни тощо. Вироблені науковим колективом Інституту історії України під керівництвом академіка В.Смоля нові концептуальні підходи щодо осмислення історичного процесу почали давати результати. Ідеться про фундаментальний багатотомний академічний проект «Енциклопедія історії України» (2002 – 2019 рр.), низку колективних та авторських монографій, зокрема 15-томну серію «Україна крізь віки», серію біографічних нарисів «Особистість і доба», багатотомне довідкове видання «Україна: хроніка ХХ століття». «Україну крізь віки» та «Енциклопедію історії України» було відзначено, відповідно, у 2000 та 2018 рр. Державною премією України в галузі науки і техніки. Під керівництвом академіка В.Смоля реалізовано масштабні проекти: «Все про Україну» (1998 р.), «Україна: утвердження незалежної держави (1991– 2001 рр.)» (2001 р.), «Уряди України у ХХ столітті: науково-документальне видання» (2001 р.), «Видатні діячі України минулих століть: меморіальний альманах» (2001 р.), «Нариси з історії дипломатії України» (2001 р.), «Історія українського селянства: нариси» (2006 р.), «Нариси з історії Української революції 1917– 1921 років» (2011 р.) та багато інших. Своєю місією В.Смолій вважає заповнення всіх лакун української історії, створення новітнього за фактажем і методологією історичного наративу. За його ініціативою на шпальтах «Українського історичного журналу» відбулася дискусія щодо майбутньої багатотомної історії України [4, с. 13]. Крім того, започаткував низку міждисциплінарних проектів. У 2018-2019 роках під його керівництвом з'явилися «Нариси з соціокультурної історії українського історієписання: субдисциплінарні напрями». Крім того, Валерій Смолій – укладач і автор підручника з історії України для 7 класу (з 1983 року і по цей час).

Для Валерія Андрійовича як науковця є досить важливими його наукові історичні праці, які він написав і випустив окремо, тобто індивідуально, в яких осмислив історіографічну спадщину, а також дослідив особисто відкриті джерела. Він, аналізуючи всі зміни, які довелося пережити за останні десятиліття українській історичній науці, зазначив, що саме це вплинуло і сприяло формуванню нової інтелектуальної ідентичності нового українського історика-науковця. І наголошує на тому, що задача сучасного фахівця полягає у висвітленні нових героїв нашого часу, переосмислення подій теперішнього й минулого свого народу, отже, визначає своє місце і важливість у сучасній інструменталізації історії.

Академік В.Смолій, очолюючи державні, академічні, громадські фахові угруповання істориків (Українська академія історичних наук, яку він утворив у 1999 р. і реанімував у 2017 р.), як справжній лідер цієї спільноти, виявляє увагу до інтелектуального і матеріального стану українських істориків. «На сьогодні існування, точніше буття цеху істориків як спільноти, – розмірковує В.Смолій, – забезпечують конкретні й живі люди – представники кількох поколінь, різного віку, досвіду, відмінних творчих можливостей, зацікавлень, уподобань і досягнень, у чомусь неперевершені фахівці, а у чомусь – недосконалі (як усі ми) люди зі своїми чеснотами й вадами. Розірвати цей людський, комунікативний зв'язок, цей самобутній ланцюг поколінь насправді означає знищити середовище, в якому він плекається десятиліттями. Хотілося б, щоб наше суспільство та громадськість замислювалися, переймалися, опікувалися не лише утилітарними і прагматичними проблемами ціни, вартості, а й культурними та інтелектуальними потребами. Адже неможливо спроектувати й, урешті-решт, збудувати успішне майбуття, спираючись на морок забуття своєї минувшини» [2, с. 16].

Висновки. З початком повномасштабного вторгнення Валерій Смолій опублікував статтю звернення до своїх колег – «Історик і війна». Автор пише: «Дорогі друзі, колеги! Знову повертаючись від перспектив до сьогодення, мусимо визнати: так, під гуркіт гармат рубіж минулого мирного життя остаточно пройдений. Цей жахливий факт став нашою буденною реальністю. І кожен намагається сьогодні відшукати як в соціумі, так і в собі ту «стежину надії», що дасть можливість дивитися із оптимізмом у майбутнє. Витоки нашого оптимізму – в успадкованій від минулих поколінь українців незламній волі до свободи, вільного самовизначення, самостійного вирішення своєї долі та у наявності багатолітнього досвіду військової справи на теренах України» [1, с. 5]. Валерій Смолій наголошує про важливість продовження наукових досліджень на основі сучасних реалій та пропонує колегам-історикам проекти за різними напрямками, аби повністю охопити всі аспекти подій та цього історичного періоду.

У нього унікальне відчуття до перспективних і популярних проєктів, навіть на світанку своєї наукової кар'єри, він завжди розумів логіку розвитку історичної науки, умів прогнозувати її подальші шляхи чи трансформації, передбачав. У Валерія Смоля ще безліч планів до реалізації, адже сучасний етап розвитку української історичної науки саме в Україні та й всьому світі змушує до дослідження та пошуків нових тем, а також їх прогнозування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валерій Смолій. ІСТОРИК І ВІЙНА. НАН України. Інститут історії України. 2022. 23 березня. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0016388/>
2. Інтерв'ю головного наукового редактора «Українського історичного журналу» академіка НАН України В.А.Смоля з нагоди 60-річчя видання. *Український історичний журнал*. 2017. №6. С. 4-19. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2017_6_16
3. Медовик (Авраменко) К. Смолій Валерій Андрійович (директор Інституту історії НАНУ): «Самореалізація? Тільки через працю!». URL: <https://h.ua/story/242385/>

4. Удод О. А. Академік Валерій Смолій: Історіографічний портрет (до 70-річчя з дня народження). *Український історичний журнал*. 2020. №1. С. 15. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/179719/03-Udod.pdf?sequence=1>

Оксана КАСЬКІВ
Науковий керівник – доц. Ніна СВИСТУН

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В РОМАНІ СОФІЇ АНДРУХОВИЧ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ»

Вступ. Фразеологія і фразеологізми постійно перебували у колі досліджень багатьох науковців.

У мовознавстві поняття «фразеологізм» трактують по-різному. Фразеологічною одиницею (фразеологізмом) називають лексико-граматичну єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, яка, маючи цілісне значення, відтворюється у мовленні за традицією, автоматично, наприклад: *землі під ногами не чути, брати бика за роги*, а також семантично пов'язане сполучення слів, яке, на відміну від подібних до нього за формою синтаксичних структур (словосполучень чи речень), не створюється в процесі мовлення відповідно до загальних граматичних і значеннєвих закономірностей поєднання слів, а відтворюється у вигляді фіксованої конструкції з властивим їй лексичним складом і значенням [2, с. 50].

Дослідження фразеологізмів досі залишається важливим завданням мовознавців.

Проблемою вивчення фразеології займалися такі українські дослідники, як О. Потебня, В. Дубровський, І. Юшук, А. Грищенко, Н. Бабич, С. Шевчук, М. Плющ, Н. Шкурятяна та ін.

Фразеологічні сполуки є невід'ємним компонентом поезики творів багатьох українських письменників, в тому числі й Софії Андрухович.

Велика увага приділяється вивченню фонду української мови, значною частиною якого є фразеологія та фразеологічні одиниці, що представлені у творчості багатьох письменників. Вивчення української фразеології потребує уваги і на сучасному етапі розвитку її як мовознавчої науки. Пізнання багатства фразеології сприяє збільшенню словникового запасу, збагачує мовлення, надає йому колориту. Творчість Софії Андрухович також містить велику кількість фразеологізмів, котрі потребують нашого дослідження, адже функціонування фразеологізмів у творчій спадщині письменниці не є повністю дослідженою темою у мовознавстві.

Мета дослідження – аналіз фразеологізмів, почерпнутих із роману С. Андрухович «Фелікс Австрія», що дає можливість зрозуміти, як уміло авторка підбирає та використовує фразеологічні сполуки для характеристики персонажів, увиразнення їхнього мовлення тощо.

Основний текст. Фразеологія будь-якої мови – це скарбниця народу, мудрість його культури, що містить багатий матеріал про його історію, боротьбу проти гнобителів і агресорів, традиції, ідеали, мрії та сподівання. З давніх-давен люди передавали з покоління в покоління усталені фразеологізми, які є чудовими перлинами народної мудрості.

Фразеологія сповнена культурно-історичної пам'яті та мудрості народу, нагромадженої протягом століть. Сукупність усіх ідіоматичних одиниць є об'єктом фразеології як розділу лінгвістики.

Багато фразеологізмів виникло в результаті спостереження за дійсністю, зокрема за соціальними процесами, побутом і виробничою діяльністю, родинними стосунками і моральними нормами, природним середовищем, флорою і фауною. Усталені вирази характеризують усі сфери життя людей. Вони настільки міцно увійшли в нашу мову, що ми можемо їх навіть не помічати.

Фразеологічні сполуки є невід'ємним компонентом поезики творів багатьох українських письменників, в тому числі й Софії Андрухович. Письменниця часто використовує фразеологізми, які надають її роману виразного та емоційного забарвлення, адже особливості та своєрідність етностилю народу, його ідеї та цінності найяскравіше відображаються саме у фразеології.

У досліджуваному романі вони представлені так: Це було смішно: ми з Аделею – як небо і земля [1, с. 28]; Я прошепотіла Аделі, коли він вийшов до публіки на перший уклін – а вона закотила очі і боляче штовхнула мене в ребра своїм гострим дошкульним ліктем [1, с. 11]; Не встигла й оком змигнути, а Петро вже вчашав до нас, ніби до рідного дому [1, с. 47]; А що тепер їм скажеш? Лови вітру в полі [1, с. 54]; У будинку стоїть задуха, хоч ріж ножем це густе нерухоме повітря [1, с. 58]; Але, з рештою, ризиковано взагалі виїздити з дому в цю пору, сподіваючись не намокнути як хлющ, не загрузнути в болоті, не впасти, не виявитись змитим до однієї з Бистриць [1, с. 62].

Крім фразеологізмів, у романі часто трапляються діалектизми, а саме галицизми (*двірець, льокалька, мармуляда, румбамбар, плюсква, сос, швіндель, андрус, ровер*) та полонізми (*елегантний, мітрень, магістр, інтелігентний*).

Висновки. Отже, спостереження за функціонуванням фразеологізмів у романі Софії Андрухович «Фелікс Австрія» засвідчує їх широку уживаність, що допомагає створити особливий і неповторний світ авторки, в якому представлені думки, почуття, враження від людей і ситуацій. Продовжуючи спектр

лінгвістичних досліджень за романом, можна описати особливості функціонування не лише фразеологізмів, а й діалектизмів, полонізмів, порівнянь тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович С. Фелікс Австрія: роман. Львів: Видавництво Старого Лева, 2022. 288 с.
2. Бодик О. П., Рудакова Т. М. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури , 2011. 416 с.

Ангеліна КОВАЛЬ

Науковий керівник – проф. Елеонора ПАЛИХАТА

ФОРМУВАННЯ ПУНКТУАЦІЙНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ НА ОСНОВІ ФУНКЦІЙНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

Вивчення мови в школі відбувається відповідно до вимог програми, пунктуаційний матеріал якої розміщений відповідно до врахування психологічних і вікових особливостей школярів п'ятих-дев'ятих класів.

Ми ж пропонуємо розглядати проблему вивчення пунктуації відповідно до функцій, які виконують розділові знаки – *розділення* мовних відрізків і *виділення* таких. Перше ознайомлення з якими здійснюємо на уроках блочного вивчення мовного матеріалу і продовжуємо на інших уроках: вивчення нового матеріалу, закріплення вивченого, формування умінь і навичок школярів, узагальнення і систематизації вивченого, повторення засвоєного.

Мета дослідження – створити методику вдосконалення формування пунктуаційної грамотності учнів основної школи на основі роздільної та видільної функцій розділових знаків для її впровадження в курс «Методика навчання української мови».

Термін «пунктуація» тлумачиться, як: 1) розділ мовознавства, що вивчає правила використання розділових знаків на письмі та 2) система розділових знаків та правил їх уживання для відображення синтаксичної структури української мови. Розділові знаки інакше називають знаками пунктуації.

Під розділовими знаками розуміється частина графічної системи мови – умовно прийняті значки, які вживаються на письмі для членування тексту за змістом та інтонацією. Розділові знаки використовуються також і в орфографії, наприклад: апостроф (’), дефіс (-), лапки («»), скісна риска (/) тощо. Розділові знаки призначені для полегшення сприймання змісту написаного [2].

В українській мові розділові знаки становлять усталену систему. У ній розрізняють одиничні (. : ... , ; - ? !) і парні розділові знаки (дві коми, два тире, дужки, лапки).

Роздільні розділові знаки – крапка (.), двокрапка (:), три крапки (...), кома (,), крапка з комою (;), тире (-), знак питання (?), знак оклику (!) є одиничними і кожний з них виконує свою функцію.

Роздільні розділові знаки служать для розмежування попереднього і наступного речення як частин у складному реченні, однорідних членів речення, речень у тексті тощо. Особливість роздільних знаків полягає в тому, що роздільні частини речення не можуть стояти одна всередині іншої [5]. Роздільні знаки можуть повторюватися, якщо члени і частини речення сурядні між собою.

Особливістю роздільних розділових знаків є те, що вони розділяють: 1) речення у зв'язному тексті, наприклад: *Ой три шляхи широкії докупи зійшлися, На чужину з України брати розійшлися, Покинули стару матір (Т. Шевч.);* 2) прості речення у складному: *Дивлюся, аж світає, край неба палає, соловейко в темнім гаї сонце зустрічає (Т. Шевч.);* 3) частини речення, що стоять у послідовності: *Посадила стара мати три ясени в полі. А невістка посадила високу тополю.*

Роздільні розділові знаки не можуть повторюватися, якщо члени і частини речення сурядні між собою. Роздільні (*віддільні*) розділові знаки – одиничні, вони ставляться: 1) у кінці речень, розділяючи текст на частини за допомогою: крапки, знаку оклику, знаку питання, трьох крапок, наприклад: *– Які ви, сусідоньку, мудрі! І де ви такого розуму навчилися? Замислився наш горобчик. (Леся Українка). Відбилися зорі у воді, летять до хмар тумани... (О. Олесь);* 2) у складних реченнях, розділяючи в них прості, наприклад: *Чому стоїш без руху ти, коли весь світ співає? (О. Олесь);* 3) у реченнях з однорідними членами для їх розділення, наприклад: *Сміються, плачуть солов'ї і б'ють піснями в груди (О. Олесь) [5].*

Видільні розділові знаки служать для позначення таких синтаксичних конструкцій, які вставляються в речення для доповнення, уточнення, пояснення, розкриття змісту одного або декількох його членів чи всього речення в цілому. Цими знаками виділяються: підрядні речення, що знаходяться в середині іншого речення, відокремлені члени речення, уточнювальні члени речення, звертання, вставні слова і речення, пряма мова. Видільні знаки є парні і не повторюються. Наприклад: *Він ішов собі, похнюпившись, тихо ногу за ногою посилаючи (П. Мирн.).*

Основою вивчення пунктуації є синтаксис, на матеріалі якого вивчається пунктуація. Упродовж навчання в загальноосвітній школі учні ознайомлюються: *а) із пунктуацією простих речень, ускладнених і неускладнених* (тире між підметом і присудком; тире в неповному реченні; розділові знаки при

відокремлених членах речення; розділові знаки при вставних і вставлених конструкціях); б) *із пунктуацією складних речень* (вживання розділових знаків у складносурядному, складнопірядному, безсполучниковому реченнях; розділові знаки у складних синтаксичних конструкціях; розділові знаки в реченнях із прямою мовою та цитатами [4].

До традиційних методів, що сприяють вивченню пунктуації, належать: слово вчителя (розповідь, пояснення); бесіда (вступна, евристична, завершальна); спостереження за мовними явищами; програмоване навчання; робота з підручником; наочність; презентації; вправи тощо.

Зараз щораз більше використовуються нестандартні (нетрадиційні) методи навчання (моделювання, стормінг, брейнстормінг, діалогівання, дискутування, асоціативний куш, хмари слів (речень) та інші). Їхня мета: формувати критичне мислення, виробляти навички ефективного усного і писемного спілкування, вчити творчо працювати, адекватно оцінювати себе та інших у навколишньому просторі тощо.

Особливо цікавими під час вивчення пунктуації є технічні засоби навчання (*діа-, графо-, кіно-, мультимедіапроектори, програвачі, диктофони, аудіо-техніка, телевізори, сучасна комп'ютерна техніка та демонстраційно-моделювальне, програмне забезпечення*). Найчастіше учні мають можливість послуговуватися підручними технічними засобами: комп'ютером, планшетом, телефоном, смартфоном), що використовуються під час пояснення і закріплення матеріалу з пунктуації, що вивчається.

Важливим є застосування різних видів таблиць, роздавального дидактичного матеріалу у вигляді барвисто оформлених карток, малюнків, ілюстрацій, схем на різних етапах уроку.

Уміння і навички з української мови формуються за допомогою вправ –багаторазового «повторення певних дій або видів діяльності для їх застосування, що опирається на розуміння і супроводжується свідомим контролем і коректуванням» [8, с. 35].

У методиці навчання української мови поруч із терміном «вправа» з тим же значенням вживається термін «завдання». І це не випадково, бо «завдання, з одного боку, може входити у вправу як його складова частина, з іншого – завданням може вичерпуватися вправа» [7, с. 102].

Для запобігання пунктуаційним помилкам і формування пунктуаційних умінь і навичок використовуються різні класифікації вправ, зокрема: 1) *поурочні*, відповідно до етапів уроку; 2) *текстові*, спрямовані на: упізнавання й розуміння розділових знаків; 3) *схематичні*, що виконуються за готовими синтаксично-пунктуаційними схемами речень; 4) *інтонаційні*; 5) *аналітико-синтетичні*, що супроводжуються аналізом розділових знаків у реченні і продукуванням речень за допоміжними опорами – вербальними (слова, словосполучення) й невербальними (картина, тема, за враженнями від побаченого чи почутого тощо); 6) креативні: на основі зразка, конструктивні, творчі, комунікаційні.

Пропонуємо низку завдань для формування пунктуаційних умінь і навичок використання розділних і видільних розділових знаків під час оформлення письмових текстів. Завдання для формування пунктуаційних умінь розставлення розділових знаків [1, с. 155]: 1. Розпізнати розділові знаки в кінці речень, сприйнятих на слух. 2. Накреслити графічні схеми почутих речень із відповідними розділовими знаками. 3. Інтонавати речення, поставити відповідні розділові знаки. 4. Побудувати схеми речень для визначення розділових знаків. 5. Виразно прочитати речення відповідно до розділових знаків у ньому.

Висновки. Продукування пунктуаційних завдань залежить від креативності учителя-словесника, від його бажання працювати над розв'язанням проблем пунктуаційної грамотності школярів основної школи і над заповнення методичних прогалів у формуванні мовно грамотних особистостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковальчук Н. П. Питання взаємозв'язку синтаксису і пунктуації. *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії: Збірник наукових праць*. Випуск 10. Рівне: РДГУ, 2002. С. 154–157.
2. Пентилок М. І., Окунович Т., Г. Методика навчання української мови у таблицях і схемах: навч. посібн. Київ: Ленвіт, 2006. 134 с.
3. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. 2-ге вид. Київ: Вища шк., 1997. 493 с.
4. Українська мова. 5–11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації про викладання навчального предмета у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році, вимоги до оцінювання / укладач О. Ю. Котусенко. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 192 с.
5. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. 3-є вид., зі змінами і доп. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.
6. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. Київ: Українська Радянська Енциклопедія, 1986. 796 с.
7. Фіцула М. М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. 3-тє вид., перероб і доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 232 с.
8. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Академія, 2004. 410 с.

ТИПИ АНГЛОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Розвиток міжкультурних зв'язків, глобалізація, зростання міжнародної торгівлі та бізнесу, медіа, телебачення сприяють утворенню різних форм взаємодії між мовами країн світу. Сьогодні особливо помітна тенденція зміцнення англійської мови, її поширення у міжнародній комунікації та надання їй статусу інтернаціональної. Англійська мова вважається засобом міжнародної комунікації. Це мова, яка використовується на міжнародних конференціях, спортивних заходах та для комунікації у міжнародному науковому середовищі, це мова значної кількості засобів масової інформації у світі.

У сучасному світі, коли нові поняття з'являються швидко, слова на їх позначення запозичуються часто саме з англійської мови. Причиною цьому є лідерство англомовних країн у технічному, науковому та культурному розвитку. Ці процеси не минули і українську мову. Дедалі частіше у мові молоді та представників ЗМІ фіксуються запозичення англіцизмів, їх використання є поширеним у повсякденному житті. Нерідко джерелом іншомовних слів стають соціальні мережі Instagram, TikTok, Twitter (X), Reddit тощо.

У ХХІ ст. процес запозичення сягає високих рівнів. Іншомовізми з одного боку, можна вважати способом збагачення мови, але з іншого боку, потрібно звернути увагу на те, що ще не здолавши наслідків московського впливу на українську мову, носії мови, непомітно потрапляють під вплив іншої [5].

Метою статті є класифікувати англійські запозичення, що використовуються в українській мові, здійснити аналіз запозичень з англійської, з'ясувати мотиви запозичення, а також способи адаптації запозиченої лексики у систему української мови, розкрити питання мовної ідентичності.

Запозичені слова є невід'ємною частиною української лексики. Їх запозичення дуже тісно пов'язане з історією нашого народу. На різних етапах свого розвитку наша мова збагачувалася через політичні, культурні, соціально-економічні відносини з іншими народами. Слова, які були запозичені з інших мов, мовознавиця Ірина Кочан розділяє на такі групи: 1) слова, які потрапили в українську мову та не зазнали великих змін; 2) слова, пристосовані до української мови і вже не сприймаються як запозичені [3, с. 15].

Англіцизмом або англізмом називають певне слово чи вислів, який був запозичений чи перекладений з англійської мови. Великий тлумачний словник сучасної української мови подає таке визначення: «Англіцизм, -у, ч., лінгв. Слово або зворот, запозичені з англійської мови» [2].

Запозичену лексику в системі мови та її функціонування в мові іншої держави, зокрема англіцизми, мовознавця Ірина Фаріон відносить до проблематики етнопсихологічної, суспільно-політичної та мовної. Наявність запозичених мовних засобів вказує на ідеологічне спрямування суспільства, його рівень протистояння глобалізму. У своїй праці «Англізми і протианглізми: 100 історій слів у соціокультурному контексті» Ірина Фаріон зазначає, що кінець ХІХ – початок ХХ століття є періодом першої хвилі проникнення англіцизмів в українську мову, що припадає на час нашого технічного та промислового розвитку [5, с. 14].

Дослідниця Людмила Архипенко виділяє дві великі групи англіцизмів: загальноновживані англіцизми, а саме 4 основні категорії слів: 1) давні англіцизми; 2) колишні екзотизми; 3) слова, які набули нових значень, перейшовши в український мовний простір; 4) новітні англіцизми.

До загальноновживаної лексики можна віднести слова, які вживають відносно вільно, незважаючи на територію, професійну сферу чи рамки тієї чи іншої соціальної групи. Така лексика є фундаментом будь-якої національної мови. Англіцизмами з обмеженою сферою вживання Людмила Архипенко вважає слова, характерні для територіальних говірок, діалектів; спеціальної, професійно-термінологічної лексики, а також сленг, жаргон. [1, с. 5]. Варто зауважити, що в сучасній лінгвістичній термінології функціонує два варіанти назви досліджуваного мовного явища: англізм та англіцизм. До прикладу, мовознавиці Людмила Архипенко та Ірина Фаріон у своїх працях використовують термін «англізм» для позначення слова, яке має англійське походження. Тим не менше, у більшості лінгвістичних праць та лексикографічних джерел використовується термін «англіцизм», яким надалі ми і будемо послуговуватися.

Англомовні терміни в українській мові поділяються на декілька типів: давні запозичення, в яких мовці вже не відчувають їх іноземне походження; суто слова англійського походження, які поступово переходять у загальноновживані терміни, існуючі не лише в професійному контексті, а й у повсякденному мовленні, часто вживаються мовцями; інтернаціоналізми – це міжнародні терміни, які використовуються не менше, ніж у трьох різних мовах [6, с. 7].

Існує велика кількість випадків, коли в українській мові вже є термін для позначення певного поняття. Таким чином, запозичений термін зі старим позначенням поняття призводить до утворення різних номінативних одиниць за походженням, які вказують на одне й те саме явище – іншими словами, синонімічні пари: а) запозичення з англійської мови – однокомпонентний український відповідник: *скіл* – навичка; *кейс* – випадок; *дилер* – посередник, представник; *дисконт* – знижка; *консалтинг* – консультування; *менеджер* – керівник; б) англомовне запозичення – багатокомпонентний український

відповідник. Потреба замінити український описовий зворот одним словом є однією з причин вживання англіцизмів: *секонд-хенд* – одяг, що був у вжитку, *інавгурація* – урочисте вступлення на посаду президента країни, *шоу-рум* – приміщення для демонстрації товарів, *квіз* – гра з питаннями та відповідями на радіо чи телебаченні, *снайпер* – стрілець, який влучно стріляє, *мотель* – готель для туристів, які подорожують на авто, *форс-мажор* – непередбачені обставини, *релтор* – агент з продажу нерухомості; *сейф* – міцний вогнетривкий металевий ящик [4].

Для словникового складу української мови поява комп'ютера та інтернету має велике значення. Тепер, коли у кожному домі є комп'ютер, слова *принтер*, *картридж*, *файл*, *сайт*, *провайдер*, *сервер*, *монітор*, *модем* та багато інших почали швидко розповсюджуватись. Можна стверджувати, що запозичена лексика, яка вживається у професійній сфері, почала вживатися у повсякденному мовленні. Вживання слів *офшор*, *рейтинг*, *файл*, *сайт*, *боулінг*, *скейтборд*, *міксер* в українському мовленні є виправдане тим, що багато пристроїв і явищ, пов'язаних із певною технікою, не мали назви в українській мові. Тому ці слова, внаслідок глобалізації, проникли в нашу мову без змін. Це є окремою групою англіцизмів, які проникли в українську мову у вигляді позначення нового предмета, реалії або є термінами, що вживаються інтернаціонально.

Існує ще одна група англіцизмів, які можна повністю замінити українськими відповідниками. Це слова, які вже були частиною української мови до того, як з'явилися англійські варіанти. До цих англіцизмів відносяться, наприклад: *вікенд*, *сингл*, *рекорд*, *вагон*, *бюро*, *тінейджер*, *кафе*, *паркінг* та інші [4, с. 58].

З точки зору стилістики, розрізняють такі англіцизми: екзотизми – позначення неукраїнської дійсності, які називають чужі для української мови поняття (*чізбургер* – *cheeseburger*); варваризми – слова просторічного характеру, що зберігають свої структурні ознаки (*Окей* – *ok*, *вау* – *wow!*); жаргонізми – позначення, яких треба уникати через їх поганий вплив, засмічування мови (*дедлайн* – *крайній термін*; *лузер* – *невдаха*). Надмірне застосування іноземних слів призводить до не збагачення мови, а до її засмічення, перетворюючи її на жаргон, порушує її систему, відхиляючись від ustalених норм [4].

Англіцизм – різновид запозичення, це слово, вислів тощо, запозичені з англійської мови. У переважній більшості – це слова, що стосуються: техніки, політики, економіки, торгівлі, спорту, культури. Варто зазначити великий вплив англіцизмів на формування лексики сучасної молоді. Процес запозичення відбувається постійно, запозичення відтворюють сучасні реалії та надають їм нові назви. Проте важливо уникати неконтрольованого та немотивованого ходу цих процесів, оскільки часто яскраві та привабливі запозичені слова можуть бути малопродуктивними в системі сучасної української мови.

Розгалуженість процесу проникнення іншомовних слів в українську мову веде до їх класифікації. Ця класифікація включає англіцизми, які вже були запозичені у минулому, суто англійські слова та інтернаціоналізми. За ступенем засвоєння іншомовних елементів в українській мові, їх можна поділити на три категорії: повністю асимільовані, частково асимільовані та неасимільовані. У стилістичному аспекті англіцизми поділяють на екзотизми, варваризми та жаргонізми.

Отже, використання запозичень є ефективним способом збагачення лексики української мови, особливо в контексті технічної термінології: близько третини словникового її складу становлять терміни англійського походження або такі, що мають англійський еквівалент. Взаємне збагачення мов є одним із шляхів еволюції мов світової спільноти, що відображає розвиток мовних напливу систем з давніх часів. Механізми лінгвістичної взаємодії у різні періоди історії мови можуть мати свої відмінності. Варто зауважити, що присутність англіцизмів в українській мові не завжди має позитивний вплив. Не потрібно допускати надмірного засмічення мови запозиченнями, якщо в українській мові є відповідники.

Важливо пам'ятати, що мова є системним механізмом, дія якого підпорядкована певним законам. Вона має здатність до самоочищення, видалення функціонально надмірного або зайвого, це стосується і слів, які походять з англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архипенко Л.М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» Л. М. Архипенко. Харків, 2005. 20 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000. уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
3. Кочан І.М. Системність динаміка, кодифікація слів з міжнародними кореневими компонентами в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01.НАН України, Інститут української мови. І.М.Кочан. К., 2006. 39 с.
4. Мартинова Т.І, Кукушкін В.В. Англіцизми у сучасній українській мові. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/rchive/28/part_1/10.pdf (дата звернення: 13.04.2024).
5. Фаріон І. Д., Помилуйко-Недашківська Г. О., Бордовська А. Англізми і протианглізми: 100 історій слів у соціокультурному контексті. Львів: «Свічадо», 2023. 714 с
6. Шимків А. Англо-український тлумачний словник економічної лексики. Київ, 2004. 429 с.

МЕТАФОРИ В РОМАНІ ЛІТТИ КОСТЕР «ДАР ЗРЕТИ»: СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Метафора є ефективним засобом мовного вираження, полягає у перенесенні за подібністю ознак і властивостей одного предмета, явища на інший. Її розглядають як засіб передачі інформації, що стимулює мисленнєву діяльність та уяву читача або співрозмовника. За словами Т. Стретович, метафора – не лише прикраса мови, але й засіб, який збагачує її непередбачуваними кольорами та захоплює отримувача інформації [4, с. 233].

Метафори вживаються у всіх стилях мовлення, але тільки в художньому набувають ролі одного з основних засобів і відтворюють складні емоційні стани головного героя, які неможливо передати простими словами, метафори розширюють образний світ і надають йому глибини та символічного змісту.

Літта Костер є представницею сучасної української літератури, яка у своїх текстах широко використовує незвичні художні засоби, щоб по-особливому змалювати навколишній світ. Мова її роману «Дар Зрети», зокрема особливості метафор у ньому, ще не були предметом окремих мовознавчих студій, що й визначає актуальність запропонованої наукової розвідки.

Метою статті є з'ясувати семантико-стилістичну природу метафор у романі Літти Костер «Дар Зрети».

Під час дослідження спираємося на класифікацію, подану в статті Т. Єщенко «Семантико-стилістичні типи метафор: теоретичний аспект» [1]. Ця класифікація включає три види метафор: метафори-оживлення, метафори-опредмечування та метафори-синестезії, які будемо розглядати в роботі.

Метафора-оживлення характеризується перенесенням ознак та дій представників живого світу на предметний. Сюди належать антропометафори, зоометафори та ботанометафори.

Антропометафори класифікуємо за тематикою ключових слів, що входять до метафоричного контексту, що дає змогу виділити декілька різновидів.

Так, перший представлений антропометафорами, ключовими словами в яких виступають лексеми на позначення динамічної сфери життєдіяльності людини, напр.: «*Залізнична колія пробігає ще багатими на кольори степами, минає вже не такі повноводні річки та нібито надійні мости*» [2, с. 5]; «*Мурахи по шкірі витанцювують дикий танок, мову відняло*» [с. 109]; «*Напруга зростає з плином часу*» [2, с. 110]; «*Бадьорість нарешті наздоганяє на пробіжці*» [с.118]; «*Інтуїція нашіптє потрібні слова*» [2, с. 100]; «*Морозно дихає ніч і тонкими голками пронизує всі відчуття*» [2, с. 118].

Другий різновид – це антропометафори зі словами, що називають психофізіологічні процеси, стани особистості, як-от: «*Прохолода його шкіри заспокоює, допомагаючи розігнати тяжкі думки у голові*» [2, с. 24]; «*Душа ридала, знесилено опускаючи крила*» [2, с. 69]; «*Ноги воліли йти далі, а серце прагнуло зайти в гущавину*» [2, с. 32]; «*Дійсність лякала своєю відвертістю*» [2, с. 76].

До третього належать антропометафори, які семантично корелюють з назвами реалій неживого світу і набувають статусу антропоморфізмів, напр.: *голос прорізував темряву, борода погойдувалася, пицання будильника прорубувалося, реальність обмежувала, Карпати відкривали обійми, водоспад хапає та тягне вниз, шаблі ввічливо привітали одне одну, голос набирає силу* тощо, напр.: «*Голос юнака прорізував навколишню темряву*» [2, с. 26]; «*Сива борода погойдувалася в такт зі словами старця*» [2, с. 26]; «*Пронизливе пицання будильника важко прорубувалося крізь гущавину сну, вміло орудуючи сокирою голосного звуку*» [2, с. 29]; «*Реальність обмежувала, намагалася тиснути своїми рамками*» [2, с. 31]; «*Карпати відкривали обійми, гостинно зустрічаючи нових гостей*» [2, с. 48]; «*Під її ногами пінився і шумів водоспад, намагався схопити її за ногу, та потягти вниз*» [2, с. 66]; «*Шаблі, схрестившись між собою, ввічливо привітали одна одну*» [2, с. 68]; «*Голос поволи набирає силу*» [2, с. 180].

Четвертий різновид становлять антропометафори, ключовими словами яких є конкретизатори індивідуальних властивостей людської особистості, що стосуються предметів, явищ природи, абстрактних категорій: *зажурене волосся, тривожний вечір, сонне небо, переляканий вітер, лукавий місяць, хитра посмішка* та ін.: «*Її зажурене волосся видавало усі таємниці вчорашнього вечора*» [2, с. 53]; «*Тривожний вечір розпочався*» [2, с. 68]; «*Сонне небо затянулось хмарами*» [2, с. 72]; «*Вона відчула переляканий вітер, вмить охопило бажання покинути випробування, або, навіть краще, тікати подалі*» [2, с. 165]; «*Тільки повний лукавий місяць визирає з-поза хмар, намагаючись підглядати за юнаком*» [2, с. 24]; «*Хитра посмішка оголює справжню суть*» [2, с. 126].

Щодо п'ятого різновиду антропометафор, то тут ключовими словами виступають соматизми, що є конкретизатами індивідуальних властивостей людської особистості та сприяють динамізації тексту, напр.: «*Смарагдові вогні очей палають у темряві ночі*» [2, с. 24]; «*Її босі ноги огортає м'який зелений килим трави*» [2, с. 24]; «*Ноги воліли йти далі, а серце прагнуло зайти в гущавину*» [2, с. 32]; «*Крізь пальці пробивалися пульсуючі промені*» [2, с. 155]; «*Давня мова оживає на вустах*» [2, с. 171]; «*Палиця в руках випромінює блакитне світло*» [2, с. 176].

Чисельною є група з лексемою *очі*, напр.: «**В очі заповзав білий п'янкий туман, перетворюючи людей на потойбічних створінь**» [2, с. 68]; «**Сірі з жовтим вкрапленням очі уважно вивчають Юлю**» [2, с. 122]; «**Пронизлива блакить очей починає тьмяніти і вже не здається такою надійною**» [2, с. 123]; «**Очі бачили своє, щільно затуляючи рота верескливої логіці**» [2, с. 139]; «**У зелених очах промайнув веселий спалах**» [2, с. 150]; «**В очах застигло німе запитання**» [2, с. 161].

Аналогічно класифікуємо і ботанометафори (метафори із рослинною семантикою) – другу за кількістю групу серед метафор-оживлень. Серед них розмежуємо:

- метафори із ключовими словами на позначення сфери біологічного існування рослин або ж дій, які з ними пов'язані, напр.: «**Ратмір відчув як у його серці проростає гнів**» [2, с.174];

- метафори, що містять родові та видові назви рослин, пор.: «**Її босі ноги огортає м'який зелений килим трави**» [2, с. 24] і «**Сосни мовчки спостерігали за усім, що відбувалося в ту ніч**» [2, с. 80];

- метафори, до складу яких входять лексеми на позначення плодів, частин рослин: «**Лохина визирала з кошика, напрошуючись стрибнути в казан із чаєм**» [2, с. 58].

У зоометафорах об'єктивуються уподібнення до тварин, що завжди відіграло важливу роль у світогляді людини. Світ фауни у романі представлений за допомогою ключових слів із тваринною семантикою:

- метафори з лексемами-назвами динамічної сфери діяльності тварин: «**Її майбутнє літає перед нею**» [2, с. 16]; «**В очі заповзав білий п'янкий туман, перетворюючи людей на потойбічних створінь**» [2, с. 68];

- метафори, які містять назви представників тваринного світу: «**Чорний ворон, сівши на гілку майже поряд, уважно подивився на Юлю**» [2, с. 55];

-метафори зі словами-конкретизатори індивідуальних властивостей тварин: «**Чисті смарагди палали диким, неприборканим вогнем**» [2, с. 154]; «**Дике сичання за спиною приводить думки до ладу, допомагає скинути важкі кайдани марева**» [2, с. 76]; «**Мурахи по шкірі витанцьовують дикий танок, мову відняло**» [2, с. 109];

- метафори, до складу яких входять слова на означення частин тіла тварини: «**Душа ридала, знесилено опускаючи крила**» [2, с. 69];

- метафори з опорними словами – назвами сукупностей тварин: «**Здається, ніби в його очах пропливають зрайки літніх хмаринок**» [2, с. 25].

У романі Літти Костер «Дар Зрети» найменш чисельною групою серед усіх зафіксованих метафор є метафори-опредмечування, які використовуються авторкою для переосмислення різних явищ та предметів довкілля і сприяють естетичному збагаченню мови. Виділяємо такі різновиди цих метафор: а) до складу яких входять назви геометричних понять; б) назви їжі, страв; в) посуду; г) назви текстильних виробів, одягу, взуття, їх частин; г) із назвами речовин і матеріалів; д) із назвами географічних об'єктів, явищ природи, астральних тіл. Наприклад, із назвами геометричних понять: «**Заплутана сітка подряпин перекривала візерунок ліній життя**» [2, с. 76]; назвами їжі, страв: «**Голова – вариво думок**» [2, с. 123]; назвами посуду: «**Відро розчарування вилилось на мене несподівано швидко**» [2, с. 80]; назвами текстильних виробів, одягу, взуття, їх частин: «**Юля втратила орієнтир на полотні часу, незрозуміла тривога з'явилася хтосьна-звідки і спробувала схопити її**» [2, с. 45]; «**Це місто з повними кишеннями осені та рюкзаком кави за плечима**» [2, с.13]; назвами речовин та матеріалів: «**Смарагди його очей притягували**» [2, с. 26]; назвами географічних об'єктів, явищ природи, астральних тіл: «**Місяць і зорі в небі складають сузір'я думок**» [2, с. 80].

Привертають увагу також метафори-синестезії, зумовлені природно-біологічними властивостями людини одночасно переживати враження, отримані від декількох органів чуття, серед яких розрізняємо:

- зорові: «**В очі заповзав білий п'янкий туман**» [2, с. 68]; «**Опик поступово втрачає променисту червоність**» [2, с. 163]; «**Буревій чорного диму лягають вуаллю на привітний погляд**» [с. 123];

- смакові: «**Розпускав пряні пахощі трав'яний чай**» [2, с. 136];

-тактильні: «**Тебе накриває піниста хвиля інформації**» [2, с. 17]; «**Її босі ноги огортає м'який зелений килим трави**» [2, с. 24]; «**Пекучий вітер дме в обличчя, нашіптуючи на вухо свою особливу пісню**» [2, с. 69]; «**М'який пісок поволі затягує його до свого полону**» [2, с. 70]; «**Гарячий пісок підіймався все вище, захоплюючи свою жертву, міцними кільцями обвиваючи її, не даючи змоги видихнути**» [2, с. 75];

-слухові: «**Пронизливе пицання будильника важко прорубувалося крізь гущавину сну, вміло орудує сокирою голосного звуку**» [2, с. 29]; «**Важке повітря намагається зламати її низький скрипучий голос**» [2, с. 79]; «**Нізвідки налетів моторошний звук**» [2, с. 115]; «**Очі бачили своє, щільно затуляючи рота верескливої логіці**» [2, с. 139]; «**Різноманіття голосів мешканців лісу, сплітаючись у піднесену мелодію, сповіщало про прихід сонця**» [2, с. 153].

Дослідження метафор у романі «Дар Зрети» Літти Костер підтвердило, що художньому світу авторки властива глибока естетична насиченість та метафоричність. Значною мірою це зумовлено впливом фольклорної та художньої традиції, пов'язаної із сприйняттям довкілля як живої істоти. Саме тому в романі переважають антропометафори, що найкраще передають світовідчуття та настрої письменниці. Для зображення довкілля мисткиня використовує також зоометафори та ботанометафори. Встановлено, що другою за чисельністю є група метафор-синестезій (зорові, слухові, тактильні і смакові). Нарешті, найменш чисельною є група метафор-опредмечувань, які, реалізуючи зіставлення з

різними предметами, хоч і використовуються помітно рідше, але при цьому сприяють розширенню естетичного багатства мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єщенко Т. Семантико-стилістичні типи метафор: теоретичний аспект. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. Т. 28. Донецьк: Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2010. С. 224-239.
2. Костер Літта. *Дар Зрети*. Київ: Гамазин, 2020. 184 с.
3. Мазепова О. Метафора як засіб створення мовної картини світу. Мовні і концептуальні картини світу: збірник наукових праць. Київ, 2004. Кн. 2. № 12. С. 21–27.
4. Стретович Т. Класифікаційне розмаїття видів метафор. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені МП Драгоманова*. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов. 2017. С. 232-239.

Катерина НЕСТЕРЧУК

Науковий керівник – доц. Наталія МОРСЬКА

НАУКОВІ ПОШУКИ ПАМВА БЕРИНДИ

Вступ. Памво Беринда – постать кінця XVI – першої половини XVII століття, відома своєю працею «Лексіконъ славеноросскій альбо Имень тлькованіе» (1627) – першим українським словником. Однак лише цим не обмежується багатогранна діяльність ученого, адже зафіксовано й інші наукові пошуки Памва Беринди в царині лексикографії, друкарства, граверства, віршування тощо.

Актуальність обраної теми вбачаємо в тому, що доробок Беринди є знаковим, проте маловідомим. До того ж, «увага до його постаті обмежувалась висвітленням окремих проблем творчості, але ніколи не була предметом всебічних студій» [3, с. 8], зокрема у контексті наукових пошуків.

Мета нашої розвідки полягає в окресленні досягнень у сфері науки діяча національно-культурного відродження в Україні кінця XVI – першої половини XVII століття.

Дотичними до дослідження феномена постаті Памва Беринди є праці А. Сичевської, В. Німчука, Л. Ошуркевич, Д. Степовика, Г. Коляди, Т. Росовецької, Н. Бондар, В. Стасенка, І. Дробчука, Ю. Рурак та інших [3, с. 11].

Сучасні науковці стверджують, що «спроба академічної актуалізації постаті П. Беринди і його спадщини вельми актуальна, оскільки сама доба кінця XVI – початку XVII ст., її культурно-ідеологічні здобутки надзвичайно значущі й вічно «живильні» для української нації» [0, с. 153].

Про життєвий шлях Беринди відомо небагато, оскільки основним джерелом дослідження його біографії є передмова і післямова до першого словника української мови. Учений Василь Німчук, котрий присвятив свої розвідки лексикографічній діяльності Памва, зауважує, що «документальних даних про рік і місце народження Памви Беринди немає. Виходячи з того, що повідомляє про себе автор у передмові і післямові до «Лексикона», можна припустити, що народився він не раніше 50-х і не пізніше 70-х років XVI ст. Як свідчить його підпис глаголичними буквами у «Тріоді цвітній» (1631 р.), світським ім'ям Беринди було *Павло (Павель)*. При постриженні в ченці Павло Беринда прийняв ім'я *Памво*» [2]. Також більшість дослідників припускає, що науковець був вихідцем із західноукраїнських земель та українцем за походженням [3, с. 35].

Документальних відомостей про освіту П. Беринди теж немає, однак сучасники називали його «людиною вченою», тому що він володів, окрім рідної української, церковнослов'янською, старогрецькою, латинською, польською, чеською, словацькою, німецькою, далматською, сирійською та іншими мовами [2]. «Очевидно, здобувши освіту у Львівській братській школі, він приєднався до православного культурницького руху. Спочатку працював під покровительством аристократів і князів Церкви братів Балабанів – Федора й Гедеона, які мали свої друкарні у Стрятині та Крилосі (нині Галицький р-н Івано-Франківської обл.). Там він виявив себе як редактор, гравер та видавець» [0, с. 155], – зазначає літературознавець Олег Баган. Власне, у гуртку Гедеона вчений розпочав свою майже тридцятилітню працю над словником.

Після смерті братів Балабанів та постригу в ченці Памво вчителював у Львівській братській школі. Саме там «у 1616 р. написав збірку віршів «На Рожество Господа Бога...», присвячену православному єпископові Єремії Тисаровському. У цих творах вперше з'являються елементи живої розмовної мови» [0, с. 156]. Науковиця Юлія Рурак стверджує, що ці «Різдвяні вірші продовжують традицію європейських привітальних урочистостей, які насамперед підсилює українська «Просфонема». У збірці помітні відголоси візантійської поезики та виховні ознаки братської школи: вірші могли бути частиною, методикою навчальної програми братської школи вслід за західною педагогічною практикою» [3, с. 35].

Продовжуючи свої наукові і творчі пошуки, Беринда отримав запрошення від Єлисея Плетенецького, архімандрита Києво-Печерської лаври, та розпочав викладацьку діяльність у Київській братській школі, «працював головним редактором, перекладачем при друкарні, згодом став її

архітипографом (завідувачем). Пізніше носив звання протосингела Єрусалимського Патріарха» [4]. Також у Києві талановитий філолог видав із власними передмовами у 1619 р. «Анфологон», 1620 р. – «Номоканон», 1627 р. – «Тріодіон» [0, с. 156].

Таким чином, «окрім його словника, до нас дійшли вірші, передмови та післямови до книжок, а ще – гравюри. Через те, що він був служителем Господа і саме в цьому вбачав своє найголовніше покликання, друкар не підкреслював своє авторство, ховаючи його під монограмою ПМБ, що означає Памва монах Беринда» [4].

Звісно, «найзнанішою працею П. Беринди є його «Лексикон словенороський» (1627), що став знаковою культурно-філологічною подією епохи. Тут виявився його талант поліглота, лексикографа, мислителя; тлумачні статті до слів, післямова й передмова містять низку етимологічних, культурологічних, богословських роздумів автора» [0, с. 156]. Важливо наголосити, що праця не тільки відіграла величезну роль у становленні української лексикографії, а й стала своєрідною революцією в слов'янській лінгвістиці [4].

Погоджуємось із думкою О. Багана, котрий наголошує, що «Лексикон» Памва Беринди, будучи удвічі більшим за «Лексис» Л. Зизанія, є не просто словником, а своєрідним ідейно-філологічним маніфестом української (руської) своєрідності, самоідентифікації, програма культурологічної праці [0, с. 156].

Висновок: діяльність Памва Беринди у сфері словникарства, друкарства, граверства, віршування важко переоцінити. Саме його наукові пошуки під час національно-культурного відродження в Україні кінця XVI – першої половини XVII ст., «його філологічний подвиг став прикладом високого служіння і шляхетного інтелектуального поривання, яке Іван Франко вважав найвищою ознакою історичного горіння нації» [0, с. 157].

ЛІТЕРАТУРА

1. Баган О. Памво Беринда і його доба : культурософські уроки. *Українська мова*. 2018. № 3. С. 152-157. Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgiibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ukrm_2018_3_17.pdf (дата звернення: 21.10.2023)
2. Німчук В. Памво Беринда і його «Лексиконъ славеноросскій альбо Имень тлькованіє». *Беринда П. Лексиконъ славеноросскій альбо Имень тлькованіє (1627)*. Київ : Наукова думка, 1961. Режим доступу : <http://litopys.org.ua/berlex/be01.htm> (дата звернення: 24.10.2023)
3. Рурак Ю. Життя і творчість Памва Беринди в ранньобароковому контексті. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01, українська література. Львівський національний університет імені Івана Франка*. Львів, 2021. 174 с. Режим доступу : https://shron1.chtyvo.org.ua/Rurak_Yuliia/Zhyttia_i_tvorchist_Pamva_Beryndy_v_rannobarokovo_mu_konteksti.pdf? (дата звернення: 21.10.2023)
4. Тишкевич М. Памво Беринда – укладач першого українського словника. *Український інтерес*. 20.08.2023. Режим доступу : <https://uain.press/blogs/1072985-1072985> (дата звернення: 25.10.2023)

Наталія РОСІЛ

Науковий керівник – доц. Ніна СВИСТУН

ОСОБОВІ ІМЕНА ЯК ЗНАКИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСІБ У СІМЕЙНІЙ САЗІ МАРІЇ МАТІОС «МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ»

Вступ. Імена – важливий елемент художнього твору, складник стилю письменника, один із засобів творення художнього образу. Вони можуть нести яскраво виражене семантичне навантаження, мати прихований асоціативний зміст, у якому сконцентровано авторський задум. Крім того, система імен певного літературного твору – це завжди носій конотацій історичного, національного, соціального та локального та плану, що найперше стосується реалістичних творів.

Цікавою з цієї точки зору є творчість Марії Матіос, оскільки письменниця репрезентує на сторінках творів ономастичну картину того часу й простору, який вона змальовує, використовуючи при цьому реальний іменник певного періоду й місцевості.

Оними як розгалужену систему власних назв активно досліджували такі сучасні українські мовознавці, як Н. Дзятківська, Л. Масенко, М. Красовський, Ю. Редько, П. Чучка, Л. Скрипник. Літературні оними в творчості Марії Матіос стали предметом дослідження таких учених, як З. Бакум, А. Вегеш, К. Мисик, Л. Стовбур.

Актуальність нашої роботи зумовлена необхідністю висвітлення системи літературних онімів і принципів ономастичного письма Марії Матіос як однієї з ознак її стилю.

Мета статті – дослідити функціонування особових імен у мові сімейної саги в новелах Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки».

Основний текст. Марія Матіос у сазі «Майже ніколи не навпаки» використовує як офіційні, так і розмовні варіанти імен. Інколи, знайомлячи читача з новим персонажем, авторка зазначає повну форму імені: «*Одокія, а по-домашньому Доця...*» [2, с. 9]. Деякі персонажі названі або офіційним, або розмовним іменем: *Йоган, Прокіп, Єлена, Настуня, Химка, Фіра, Юзь*, («*І Єлену розсудить з її правдою і її розпутством*» [2, с. 67], «*Настуня тепер обходить та облюбовує Андрійчика замість мами*» [2, с. 44].

Крім того, характеризують персонажів словотвірні варіанти імен, які виконують зображально-виражальну роль, розкривають ставлення автора та інших персонажів твору. Наприклад, *Йванко, Андрійчик, Доцька, Маруська, Василина, Василюк, Васютка, Васюта, Цютка*: «*Як спали, Василюк?! – чи то заспівала, чи запитала Чев'ючку Крива Качка, зненацька перервавши її ліниве думання*». А діалектні варіанти онімів указують на зв'язок персонажа з територією Західної України: *Олекса, Йванко, Цютка, Маринька, Доцька*.

Головного персонажа новели «Чотири – як рідні – брати» мімейної саги «Майже ніколи не навпаки», який помирає через деякий час після побиття, авторка не випадково називає *Дмитром*. Це ім'я має грецьке походження, яке означає «присвячений Деметрі» [3, с. 107], тобто той, що належний землі. Цікаво, що у творі *Дмитром* його названо лише тричі, *Дмитриком* – 106 разів. Так письменниця хотіла підкреслити юний він хлопця та його лагідну вдачу.

Варто звернути увагу на ім'я коханої Дмитрика – *Петруні*. Нами було зафіксовано 93 вживання варіанту імені *Петруня*, який поширений у областях Західної України, походить від імені *Петрунелія*, що утворене способом приєднання до імені *Петро* суфікса належності й означає «Петрова» [3, с. 295]. Ім'я *Петро* означає «камінь» або «скеля» [3, с. 292]. В історичний період, про який йдеться в сазі, до заміжжя жінка належала батькові, а після заміжжя – чоловікові. *Іванові Варварчуку* була потрібна господиня, тому він і бере *Петруню* собі за дружину, зовсім не хвилюючись, що не зможе дати їй подружнього щастя. Характеристиці батька та чоловіка цілком відповідає слово «камінь», тож вибір антропоніма для героїні цілком аргументований.

Цікаво, що Марія Матіос ключовим жіночим персонажам, духовно міцним жінкам, добирає імена, похідні від чоловічих: *Василина, Петруня, Федора, Теофіла, Василина на прізвисько Крива Качка*. Такий принцип найменування, як зазначала сама авторка, у неї не випадковий, а цілком свідомий, адже оскільки досить часто у центрі уваги – жінка, здатна на неймовірну психічну витривалість та силу.

Героїні *Одокійці* довірено багато чужих таємниць, вона бачить пророчі сни, які попереджають про небезпеку. Жінка доглядає побитого *Дмитрика*, а згодом хвору свекруху, недобррозичливість якої вона мудро ігнорує. Ім'я жінки має кілька варіантів: *Одокія* (2 вживання), *Одокійка* (4), *Доця* (47), *Доцька* (39). Усі вони утворені від імені *Євдокія*, що з грецької означає «ласкавість», «прихильність» [3, с. 121]. *Доцька* дуже любить свого чоловіка, народжує дітей, тобто вона є берегинею роду, на що й вказує вибраний авторкою антропонім.

Ім'я *Григорій* має семантичне навантаження, оскільки з грецької означає буквально: «той, хто не спить, пильнує» [3, с. 59]. Протягом усього свого життя *Григорій Кейван* намагався приховати свою жадливу таємницю, яка позбавила його спокою та нормального життя. Він намагався уникнути будь-яких ситуацій, що могли б викрити його секрет, і жив на межі постійного напруження: «*він притворювався добрим, тоді як насправді був жорстокішим за звіра стражденним чоловіком, що утримував у собі брехню до цього дня. Проте цю правду він відкрив старшій Чев'юковій невістці Одокійці. Але що принесла ця правда? Нічого!*» [2, с. 163]. Таким чином ім'я *Григорій* повністю підходить персонажеві Григорію Кейвану.

Василина, ім'я якої означає «царська», «царственна» [3, с. 53], постає владною й поглинаючою, оскільки її любов до дітей набуває крайніх вимірів. Вона вже реалізувала себе як мати, хоча й досі відчуває жаду до материнства. У ній найбільше проявляються риси жінки як берегині домашнього вогнища, яка отримує втіху від здобичі, що приносить її чоловік. Це відображено в ставленні *Василини* до мисливства та впольованої дичини: «*Василина любить найперше схилитися над здобиччю й усім зором довго потриматися за розкішну, але вже збайдужілу красу колишніх володарів лісу, впокорених навіки дробом*» [1, с. 29].

Висновки. Отже, проаналізувавши сімейну сагу «Майже ніколи не навпаки», можна стверджувати, що М. Матіос при виборі імен для персонажів зважає на те, як ці імена відображаються та розгортаються у тексті. Вона враховує їхнє значення, символіку та роль у створенні образів. Часто авторка використовує лише неофіційні імена, розмовні варіанти імен. Крім того, в тексті функціонують рідкісні імена, які М. Матіос використовує зі стилістичною метою, тобто імена стають важливими складовими тексту, які несуть на собі навантаження авторських ідей, сприйняття світу та художнього замислу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванишина О., Михида С. Архетип Матері в романі Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки». Наукові записки. Серія: Філологічні науки. Вип.203. Кропивницький: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С.26-31.
2. Матіос М. Майже ніколи не навпаки. Львів: ЛА «Піраміда», 2007. 176 с.
3. Трійняк І. І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 508 с.

ОДНОЯДЕРНІ РЕЧЕННЯ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «КЛЮЧ»)

Вступ. Одноядерні речення часто ставали об'єктом дослідження багатьох лінгвістів. Зараз їх розглядають у єдності двох аспектів: структурного та семантичного. Особливу увагу відводять саме типології та функціям речень цього типу в тексті, проте функціонування одноядерних речень у художньому тексті потребує більш вичерпного дослідження.

Сучасні мовознавці під визначенням «одноядерні речення» розуміють такі речення, в яких наявний один головний член, але при цьому немає необхідності поповнення другим головним членом для повноти розуміння змісту.

Вагомий внесок у вивченні теоретичних засад одноядерних речень зробило багато мовознавців, зокрема Г. Арполенко, Л. Кадомцева, І. Вихованець, А. Загнітко, С. Бевзенко, К. Шульжук, Н. Гуйванюк та ін.

Незважаючи на те, що в українському мовознавстві є багато праць, присвячених вивченню теорії одноядерних речень, у науці залишається актуальним питанням вивчення функціонування одноядерних речень у художній прозі сучасних письменників, зокрема у творчості Василя Шкляра.

Мета дослідження – виявити та описати типи та функції одноядерних речень у романі Василя Шкляра «Ключ».

Основний текст. Лінгвісти поділяють одноядерні речення з урахуванням структурно-граматичного аспекту та семантики на такі типи:

- дієслівні: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні;
- іменні: номінативні, вокативні, генітивні (хоч статус останніх двох типів речення на сьогодні в науці є суперечливим).

При цьому значним критерієм є саме семантико-граматичне вираження головних членів одноядерного речення.

Л. Близнюк зазначає, що «односкладним реченням, як і двоскладним, властиві характерні граматичні ознаки – відповідна система обов'язкових і факультативних граматичних зв'язків між повнозначно-лексичними одиницями в межах речення» [0, с. 5], тобто вона виявляє між цими реченнями синонімічні взаємозв'язки.

І. Вихованець членував одноядерні конструкції на дієслівні, інфінітивні, іменникові та прислівникові [2, с. 95–100]. До двоскладних речень з нульовим підметом він відносив узагальнено-особові, означено-особові та неозначено-особові типи речень, адже вважав, що в них потенційно можлива наявність суб'єктної синтаксеми, яка зумовлена валентністю відповідного предиката [2, с. 75–76]. Ми у своїй праці простежимо традиційні односкладні (одноядерні) речення у романі Василя Шкляра «Ключ».

Означено-особові – це такий тип односкладних речень, у яких головний член, співвідносний з присудком, є дієсловом у формі 1-ї чи 2-ї особи однини/ множини дійсного або наказового способу: «Такий, бач, світ настав: *живемо* з людьми і *не знаємо*, хто вони» [3, с. 17]; «*Візьмемо* ящик мартіні, мішок бананів і *підемо* в наше гніздечко» [3, с. 89–90]; «*А поки що перейдемо до раків*» [3, с. 91], «*Ступимо на широку дорогу*» [3, с. 21]; «*Через двадцять хвилин виходь на вулицю*» [3, с. 12], «*Будь обережним з вогнем*» [3, с. 103].

За допомогою цього типу речень автор передає переживання, настрої, почуття, а також емоції персонажів твору. Крім того, означено-особові речення допомагають уникнути надмірної кількості вживання займенників (*я, ми, ти, ви*).

Неозначено-особові – це тип одноядерного речення, в якому головний член виражається за допомогою дієслова у формі 3-ї особи множини в минулому, теперішньому або майбутньому часі: «*І йдуть не на ніч*» [3, с. 42], «*Так дивляться у безкраю далечінь, що сягає далі за обрії*» [3, с. 5], «*Ночами взимку не рибалять*» [3, с. 42], «*Якщо не йдуть кидатися в ополонку*» [3, с. 42]; «*Торік у жовтні Саватію Ярчукові видалили жовчний міхур*» [3, с. 78]. Дію виконують невизначені особи.

Узагальнено-особові речення – це такий тип одноядерних речень, в якому наявний присудок позначає дію, що стосується будь-якого діяча у будь-який час (узагальнено всіх і нікого конкретно). Предикат переважно виражений дієсловом у формі 2-ї особи однини теперішнього або майбутнього часу дійсного або наказового способу, наприклад: «*Отож простіше дивися на світ і не шукай суперечностей там, де їх немає*» [3, с. 24]. Такі речення більше використовуються в усній народній творчості (приказки, прислів'я, крилаті вислови тощо).

Безособові речення – це такий тип односкладних речень, у яких головний член, співвідносний із присудком, позначає стан, процес, дію, які не мають виконавця чи здійснюються незалежно від нього. Передається стан людини або природи. Особа не передбачена. Предикат може бути виражений безособовим дієсловом, дієсловом на -но, то-, предикативним прислівником на фіналі -о, -е та

допоміжним дієсловом стало, було і под., предикативно-безособовими словами *слід, треба, необхідно* і под.), наприклад: «Надворі майже **розвиднилося**» [3, с. 123]; «Гольденберга **вбито** за золото» [3, с. 116]; «У моїх нових апартаментах було **тихо**, як у льоху» [3, с. 7]; «І щоб спокутувати гріх, **треба знати** міру своєї вини» [3, с. 11], «Тепер **можна** із чистим сумлінням **зайнятися** приватною справою» [3, с. 49]. Цей тип є більш різноманітним за своїми структурними і семантичними ознаками та широким використанням серед речень, використаних у досліджуваному романі.

Номінативні речення – тип одноядерних речень, в якому стверджується існування певних предметів, явищ, що названі головним членом речення. Серед них виділяють буттєві, вказівні, оцінні, власне-називні, спонукально-бажальні, номінативні, субстантивно-якісно-оцінні речення. Головним членом речень цього типу виступає іменник у називному відмінку, рідше – числівник або займенник: «Он **калиновий куц**» [3, с. 123], «Зимова **риболовля**» [3, с. 39], «Лісова **галявина** з козеням... **скелястий берег... човен** у тихій заводі... Прижовклий по краях **папір**» [3, с. 43]. Ці речення автор використовує, власне, для номінації: в описі природи, пори року, зовнішності, емоційного стану особи тощо.

Висновки. Проаналізувавши одноядерні речення у романі В. Шкляра «Ключ», можна зробити висновок про їхню широку уживаність в аналізованому тексті. Завдяки реченням з одним головним членом, співвідносним з присудком (дієслівні) або співвідносним із підметом (іменні), письменникові вдалося захопити читача, увести його у свій світ думок, переживань, міркувань і цим самим створити свій особливий художній світ. Продовжуючи дослідження односкладних речень, можна простежити особливості функціонування одноядерних речень як частину складних синтаксичних конструкцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Близнюк Л. М. Односкладні речення із семантичним суб'єктом (на матеріалі поетичних текстів 50-х – 60-х р.р. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : 10.02.01. Харків, 2007. 17 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
3. Шкляр В. «Ключ». URL: <file:///C:/Users/Utilizator/Downloads/shkliar-vasyl-mykolayovych-kliuch10351.pdf>

Наталія РУЧКА

Науковий керівник – викл. Ольга ГАЙДА

ЛІНГВОЦИД В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Лінгвоцид – це поняття, яке описує систематичне пригнічення, знищення або спроби придушення мови певного народу чи національної групи. Він може мати різноманітні форми та аспекти – від культурного гноблення до активного знищення мовних спільнот.

З давніх часів мова використовувалась як інструмент панування. Імперії та колоніальні держави намагалися зміцнити свій контроль, пригнічуючи культурну самобутність підкорених народів. Цей негативний феномен триває й донині, оскільки мовна нерівність та дискримінація залишаються серйозними проблемами у світі. Тому багато вчених почали ширше досліджувати явище лінгвоциду, включаючи його причини, наслідки та можливі шляхи протистояння. Не винятком стали й українські науковці, тим паче, що наша мова, як і багато інших, була об'єктом систематичного гніту. Їхні дослідження спрямовані на розширення нашого розуміння цього явища та розробку стратегій захисту мовної різноманітності у сучасному світі.

Важливо розуміти, що за своєю суттю, лінгвоцид є не лише мовним питанням, але й важливим аспектом національної та культурної ідентичності. Він впливає на соціальну структуру суспільства, права та свободи людей, а також на їхні можливості самовираження та спілкування. Метою статті є дослідити феномен лінгвоциду як свідомого знищення мови певної національності; вивчити різні типи та аспекти лінгвоциду; проаналізувати фактори, які сприяють лінгвоциду; розглянути наслідки лінгвоциду для різних держав та підкреслити важливість захисту мовної різноманітності.

Мова – це серце будь-якої національності, це те, що зберігає ідентичність та культурний спадок, а ще більше є джерелом єднання. Зберігання та примноження мовної різноманітності є нашим обов'язком, бо лише так можна захистити історію, традиції, цінності та світогляд людей, передаючи їх з покоління в покоління. За словами відомого українського діяча та педагога Юліана Дзеровича: “Мова – це кров, що оббігає тіло нації. Виточи кров – умре нація” [1]. Саме для того, аби підкорити будь-який народ, імперська влада найчастіше зверталась до методу знищення її серця – мови. Це явище також знайоме нам з підручників, як “лінгвоцид – свідоме, цілеспрямоване нищення певної мови як головної ознаки етносу, здебільшого у вигляді ліквідування писемної форми мовлення” [2]. Його кінцева мета є не геноцид (фізичне винищення нації), а етноцид (знищення національності). Протягом історії людства багато народів пізнали це на собі, серед яких також є український. Саме тому, зараз, коли можна без остраху

говорити про свою національність, питання лінгвоциду стало як ніколи актуальним, особливо коли історія повторюється.

Одним з найвідоміших дослідників, який вивчав загальне мовознавство і лінгводидактику є Ярослав Радевич-Винницький. У своїй праці «Лінгвоцид як форма геноциду», автор дуже детально дослідив явище лінгвоциду, чітко зазначив різні його форми та прояви на прикладі подій в Україні. Найбільш жорсткою формою, на думку автора, є тотальний метод, що передбачає повне витіснення мови з усіх сфер життя. Це включає заборону, як в письмовій, так і в усній формах, у всіх її різновидах, стилях і жанрах. Однак використання такого радикального способу більш ускладнене, тому зазвичай використовують вибіркового метод, тобто винищення мови лише у певних сферах життя. Автор також згадує такі аспекти лінгвоциду:

- політичний (вводяться закони, які регулюють, обмежують або забороняють використання національної мови);
- демографічний (примусове переселення суспільства та змішані шлюби);
- освітній (заборона національної мови у всіх навчальних закладах: школах, університетах, семінаріях);
- релігійний (використання церкви для утиску мови);
- історичний (перепис історії, маніпулювання різними історичними фактами);
- соціально-психологічний (створення хибного образу україномовної людини в суспільстві: говорити українською це соромно та некультурно) [3].

Протягом багатьох століть ці аспекти застосовувались проти українського народу у межах Польської Республіки, Румунського королівства, Австро-Угорщини, але найбільші утиски були з боку Московського царства (згодом Російської імперії та СРСР). Причини цього були очевидні: людьми, які втратили свою рідну мову, дуже легко маніпулювати, особливо коли немає власної державності. Україна, на жаль, всю свою історію боролась за незалежність, а в той час, сусідні держави вдало користувались цією ситуацією.

Першою згадкою лінгвоциду на українських землях більшість науковців вважають дату 1626 рік – цензурування в Москві унікального “Катехісису” Лаврентія Зизанія. Рік по тому було видано указ про спалення усіх українських книг [4]. Спроби Московії витіснити національну мову здійснювались на постійній основі, і щоразу вони ставали більш масштабні та жорстокі. У своїй праці «Історичні передумови й чинники виникнення мовного питання в Україні» Юрій Шаповал виокремлює основні етапи лінгвоциду:

1. Від 17 століття до 1917 року. Валуєвський циркуляр (1863) та Емський указ (1876) були найбільшими та найжорстокішими документами, які забороняли повністю українську мову в культурній сфері.

2. «Контрукраїнізація» (1933–1941). Утиск української мови в цей період це не просто мовна політика, а злочинна стратегія, спрямована на знищення ідентичності та культурної спадщини. Були здійснені такі дії як: знищення носіїв мови (Голодомор); інтелігенція, письменники, діячі культури, які творили та несли українське слово, стали жертвами політичного терору (Розстріляне відродження); ухвалення нової редакції правопису, що суттєво відрізнялась від попередньої; офіційне введення російської мови, як мови діловодства, освіти, ЗМІ; закриття українських шкіл по всій території України.

3. Війна, мир і мовна війна без миру (1941–1959). Заборони, репресії, асиміляція, переслідування українських діячів культури, цензура, русифікація імен та прізвищ.

4. Мовне питання до початку «перебудови» (1960-ті роки – 1985 р.). У цей період радянський уряд активно пропагував російську мову як “мову міжнародного спілкування” і підтримував її використання в усіх сферах суспільства. Більшість навчальної літератури видавалась російською мовою. У 1986 році розпочалась боротьба щодо української мови та визнання її, як державної [5].

Крім цього, варто зауважити, що росія також здійснювала інші кроки, задля того, щоб повністю викоринити не лише мову, але й позбавити відчуття національної ідентичності. Таким чином, був здійснений перепис історії, пропагування “братнього народу” та “злиття націй”, заселення росіян на українські території, надання їм високих посад, поглиблене вивчення російської мови в школах та вища оплата праці російськомовним вчителям.

Як наслідок, століття ворожої політики, спрямованої на знищення національної мови, залишили глибокий слід на українському народі. Цей мовний геноцид, що триває вже понад чотири століття, мав жахливі наслідки, які й досі відчужаються. Хоч українська мова і збереглась до сьогодні, але все ж велика частина населення спілкується російською. Крім цього, від 2014 року на окупованих територіях росією знову почали проводитись дії для знищення національної ідентичності, а з початком повномасштабного вторгнення ця кількість лише зростає. Згідно з дослідженням, яке розміщене на порталі з захисту державної мови, за три місяці війни було зафіксовано 100 фактів лінгвоциду російськими загарбниками (див. табл. 1) [6].

Факти лінгвоциду в Україні станом на 2022 рік

Сфера	К-сть зафіксованих фактів, що містять ознаки лінгвоциду	Населені пункти, де зафіксовано ознаки лінгвоциду	Приклади
Медіа	12	Мелітополь, Бердянськ, Енергодар, Нова Каховка, Таврійськ, Херсон, Каховка.	Відключення українського телебачення та радіо, вбивство журналістів, запуск пропагандистських телеканалів.
Реклама, вивіски	33	Маріуполь, Херсон, Мелітополь, смт Нікольське, смт Михайлівка, Василівка, Бердянськ, Дніпрорудне, Вовчанськ.	Демонтаж усієї української символіки, дорожніх знаків, постерів, реклами. Заміна всього на російське.
Освіта	22	Катюжанка, смт Донське, Мелітополь, Волноваха, Маріуполь, Генічеськ, Каховка, Бердянськ та Скадовськ.	Переведення усіх навчальних закладів на російську мову, заміна підручників та навчальної програми.
Культура	13	Катюжанка, смт Донське, Мелітополь, Волноваха, Маріуполь, Генічеськ, Каховка, Бердянськ та Скадовськ.	Проведення культурних заходів російською, відкриття власних музеїв (“музей бойової слави”) та масове знищення українських книг.
Документообіг	20	Херсон, Мелітополь, смт Козача Лопань, Бердянськ, Скадовськ, Волноваха, Каховка	Переведення всього документообігу на російську мову, перейменування вулиць, проведення акції “безсмертний полк”.

З кожним днем війни, українці, які знаходяться під окупацією, все більше відчують на собі репресії щодо їх національної ідентичності. Зараз таких випадків далеко не 100, і деякі навіть неможливо зафіксувати.

Для кращого вивчення явища лінгвоциду, варто заглибитись в історію інших національностей, які також стикнулись з цим. Одним із найвідоміших прикладів з минулого є Ірландія. Після завоювання країни Британією, англійська мова почала активно насаджуватися у сфері влади, освіти та торгівлі, а крім цього було введено ряд законів, спрямованих на пригноблення ідентичності народу. Це призвело до поступового занепаду ірландської мови, яка вже до XIX століття опинилася на межі зникнення. Ось кілька причин, які це спровокували:

- англійська мова стала обов'язковою мовою навчання в школах, а використання ірландської мови в офіційних документах було заборонено;
- мешканці, які говорили ірландською мовою, часто стикалися з дискримінацією та знущаннями. Це призвело до того, що багато людей перестали використовувати свою рідну мову, аби уникнути стигматизації;
- англійська мова стала ключем до економічного успіху в Ірландії. Люди, які не говорили англійською, мали обмежені можливості для працевлаштування та соціальної мобільності.

Як наслідок, лінгвоцид в Ірландії призвів до поширення англо-ірландського білінгвізму. Ця мовна модель, офіційно визнана на державному рівні та характеризується домінуванням англійської мови в публічному житті, в ЗМІ, бізнесі та освіті. Попри це влада всіма зусиллями підтримує ірландську мову: вона є обов'язковою для державних службовців, у юриспруденції, армії або поліції; створюються мовні курси; фінансується видання книг, газет та журналів [7]. Слід зауважити, що в Україні мовна політика останніми роками також спрямована на популяризацію національної мови, і порівняно з ірландським досвідом, спостерігаються кращі результати.

Проаналізувавши випадки лінгвоциду, можна сказати, що імперська політика часто прагне придушити культуру спадщину поневолених народів. Для цього вони використовують різноманітні аспекти лінгвоциду, які спочатку зводять використання мови до усної форми, а згодом до цілковитого

зникнення. Серед них, зазвичай, є витіснення мови з освіти та науки; заборона друку; використання церкви; демографічна політика; пропаганда меншовартості. Ці методи можуть мати руйнівний вплив на мову та культуру поневоленого народу. В деяких випадках вони можуть навіть призвести до вимирання мови – етноциду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юліян Дзерович про мову. Мова ДНК нації. Доступно: <https://ukr-mova.in.ua/library/czutatu/yulian-dzerovich-pro-movu> [Дата звернення: 13 квітня 2024]
2. Тлумачний словник української мови. Лінгвоцид. Доступно: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3%D0%B2%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B4> [Дата звернення: 13 квітня 2024]
3. Радевич-Винницький Я. Лінгвоцид як форма геноциду. Київ: Укр. вид. спілка ім. Ю. Липи, 2011. С. 8-43.
4. Сушко Р., Левицький Я. Хроніка нищення української мови. Київ 2012. 9 с.
5. Шаповал Ю. І. Історичні передумови й чинники виникнення мовного питання в Україні. *Мовна ситуація в країні : між конфліктом і консенсусом*. Київ : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. С. 12–33.
6. Російська політика лінгвоциду на окупованих територіях України як спосіб демонтажу конституційного ладу України та елемент геноциду проти українського народу, 2022. Доступно: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/rosijska-politika-lingvocidu-na-okupovanih-teritoriyah-ukrayini-yak-sposib-demontazhu-konstitucijnogo-ladu-ukrayini-ta-element-genocidu-proti-ukrayinskogo-narodu> [Дата звернення: 13 квітня 2024]
7. Казакевич О. Мовна асиміляція корінних народів британських островів у ХІХ ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 2017, вип. 48. С. 290-293.

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Марія БЕРЕСТЕЦЬКА
Науковий керівник – асист. Юрій ВІТЯК

ВПЛИВ ПРИМІТОК ПЕРЕКЛАДАЧА НА СПРИЙНЯТТЯ РЕЦИПІЄНТА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ РОМАНУ НІКОЛИ ЮН «СОНЦЕ ТАКОЖ ЗІРКА»)

Вступ. Еклектичність постмодерністської епохи стала підставою для розвитку мультикультурності в літературних творах. Читачі прагнуть не лише занурюватися в інші культури, а й спостерігати їхню взаємодію, зумовлену тяжінням суспільства до глобалізації; боротьбою за расову і гендерну рівність; прагненням досягнути нормалізації існування та функціонування різних культур в одному просторі. Такі твори досліджують теми ідентичності, культури та приналежності. Вони вписані в мультикультурний контекст і містять різноманітні культурні референції, які можуть бути невідомі іншомовним читачам. Завдання перекладача не обмежується перекладом слів та сенсів, а вимагає зробити його доступним для реципієнта. Перекладачі часто вдаються до застосування приміток перекладача, для пояснення певних понять [3, с. 172–173]. Примітки перекладача є важливою частиною перекладу мультикультурної літератури, особливо в контексті подолання культурного бар'єру. Вони допомагають читачам зрозуміти та інтерпретувати культурні референції та контекстуальні значення, які можуть бути незнайомими.

Важливо зазначити, що вивченням перекладацьких приміток займаються такі вітчизняні науковці як О. Приймачок, Л. Ярова, Ю. Вітяк та ін.

Актуальність розвідки полягає у зростанні потреби у точних та культурно чутливих перекладах у глобалізованому світі, які передбачають використання та удосконалення способу подолання неперекладності культурних реалій, який стає можливим завдяки приміткам перекладача.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні ролі примітки під час перекладу реалій, власних назв та інших маловідомих вітчизняному реципієнту понять шляхом класифікування та лінгвістичного інтерпритування перекладацьких приміток.

Матеріалом дослідження слугує роман американської письменниці ямайського походження Ніколи Юн «Сонце також зірка» у перекладі Юлії Підгорної.

Основний текст. Примітка є елементом видання, який письмово пояснює чи уточнює основний текст. Як зазначає Ю. Вітяк, наявність приміток дозволяє читачам зрозуміти специфічні аспекти культури, серед яких соціальні норми, релігійні практики, історичні події, географічні особливості чи географічні реалії, що впливають на сприйняття причинно-наслідкових паттернів літературного твору [1, с. 233].

Роман «Сонце також зірка» Ніколи Юн розповідає про історію кохання двох підлітків. Наташа, яка нелегально у дитинстві мігрувала з батьками у США із Ямайки, та Деніел, який походить із родини південнокорейських мігрантів, належать до різних культур та рас. Протягом усієї історії неодноразово акцентується на відмінностях у їхніх ментальностях та світогляді, які впливають на розвиток романтичних стосунків. Текст роману пронизаний культурними реаліями, що безпосередньо стосуються побуту і традицій Ямайки, Південної Кореї та США.

Роман написаний у мультикультурному контексті та містить різноманітні культурні референції, що можуть бути новими для іншомовного читача та позначатися на розумінні тексту. Використання перекладацьких приміток може допомогти подолати цей культурний розрив і сприяти кращому розумінню та сприйняттю тексту читачем.

У перекладі зазначеного роману міститься 34 перекладацькі примітки. Усі вони є підрядковими, тобто розміщені внизу сторінки, і пов'язуються із основним текстом за допомогою порядкового цифрового номера. Вони відділені від основного тексту короткою паралельною колонлінією, що візуально виокремлює їх і тим самим полегшує сприйняття.

Значна частина приміток у характеризованому виданні стосується пояснення слів корейською мовою, які головний герой вживає у своєму мовленні паралельно із англійською: «*“Umma, give him a break,” I tell her after he’s gone.*» [7, с. 35] — «*Умма, дай йому спокій, — кажу я мамі, коли Чарлі йде*» [4, с. 29]. До слова «умма» перекладачка зробила примітку «*Корейською мама*» [4, с. 29], що дозволило зберегти автентичність діалогу у сім'ї корейського походження, а також прояснити значення слова «умма» без втручання в основний текст.

Ряд приміток стосуються алюзій на популярні пісні і альбоми: «*She writes a suicide note addressed to no one: “Oh well. Whatever. Nevermind.”*» [7, с. 40] — «*Вона пише передсмертну записку, адресовану нікому: “Ну що ж. Хай там як — проїхали”*» [4, с. 34]. У примітці, як бачимо, наведено джерело, звідки взята

цитата: «Слова з пісні «Smells Like Teen Spirit» [4, с. 34]. Попри те, що ця пісня є всесвітнім хітом, а тому знайома для низки українських читачів, небагато зможуть впізнати перекласти рядок з пісні, оскільки існує чітка асоціація з оригіналом. Ураховуючи те, доцільно було б у примітці вказати оригінальний рядок із пісні англійською мовою.

У книзі наявні примітки, що стосуються посилань на інші літературні твори, наприклад: «A mother covers her little girl's ears and tells the guy that there's no need for that kind of language. We might get all Lord of the Flies on the number 7 train.» [7, с. 46] — «Мату затуляє вуха своїй маленькій донечці й каже хлопцеві, щоб він так не висловлювався. У потязі номер 7 можуть розгорнутися події “Володаря мух”» [4, с. 40]. У примітці перекладачка вказала таке: «Алегоричний роман англійського письменника Вільяма Голдінга» [4, с. 40]. На нашу думку, наявна примітка не є релевантною, оскільки не полегшує розуміння реципієнта. «Володар мух» є популярним романом серед англомовного населення і менш знайомим для вітчизняного читача. Тому перекладачці варто було б вказати, чому автор згадав саме цей твір.

Окрему групу становлять примітки, що пов'язані із висловами латинського походження: «I see it: **DEUS EX MACHINA** is printed in big white letters on the back of her leather jacket. God from the machine. I hear the conductor's voice in my head and wonder if it's a Sign.» [7, с. 51] — «Я бачу напис білими літерами на шкряній куртці: **DEUS EX MACHINA**. Бог з машини». У своїй голові я чую голос машиніста й замислююся: чи це не Знак?» [4, с.43]. Коментування виразу «**DEUS EX MACHINA**» відбувається таким чином: «Фраза, що означає несподіваний поворот події завдяки втручання сторонніх могутніших сил чи обставин» [4, с.43]. У цьому разі простежуємо пояснення зв'язку стійкого сполучення слів, поданого чужоземною мовою, та мітологічного типу мислення.

Перекладацькі примітки є необхідними при відтворенні мовних ситуацій, що стосуються обговорення граматичних чи інших особливостей мови основного тексту. «My first spelling quiz the teacher marked that I spelled favorite wrong because I included the u./ That is wrong./ Nope./ She waves her spoon at me./ The correct English spelling includes the u. So say it the Queen of England.» [7, с. 134] — «На першому словниковому диктанті вчителька зазначила, що я неправильно написала слово favorite, бо у мене воно було з літерою «и». — Це таки неправильно. — Ні! — вона махає на мене ложкою. — Правильне англійське написання саме з «и». Так говорить британська королева» [4, с. 120-121]. У цьому разі маргіналія «Favourite (англ.) — тут ідеться про відмінність у американському та англійському написанні слова.» [4, с.120] сприяє читачьому осягненню сюжету, пояснює, чому, власне, виникла дискусія. У цій примітці вказане оригінальне слово, мову до якої воно належить, а також пояснення ситуації. Проте для кращого розуміння реципієнтів, що не знають орфографічних розбіжностей між британським та американським варіантами, слід було б надати додаткову інформацію.

Висновки. Отже, перекладацькі примітки відіграють важливу роль у рецепції мультикультурної літератури, де окрім реалій певних культур та алюзій на їхні здобутки у різних галузях, у тому числі мистецтва, також присутні чужомовні слова або терміни, які можуть бути незрозумілими для читача, який перебуває в іншому культурному контексті. У романі «Сонце також зірка» є низка приміток різної тематики, що вимагають індивідуального підходу до укладання. У перітекстуальній ділянці видання Ю. Підгорна пояснює американські реалії та коментує алюзії на відомі романи, вірші та пісні, згадані у творі, що маловідомі українському читачеві, а також культурні явища з метою покращення сприйняття тексту. Також перекладачка експлікує іншомовні слова, для того, аби зберегти автентичність тексту. На нашу думку, для збільшення ефективності впливу перекладацьких приміток на реципієнта необхідно в самій примітці пояснювати не лише поняття, а й розкривати його безпосередній стосунок до літературного твору. Таким чином, перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні впливу перекладацьких приміток у культурно-чутливих текстах на читачький досвід. Вивчаючи використання приміток у книзі Ніколи Юн «Сонце теж зірка», це дослідження може сприяти розвитку найкращих практик перекладу та поглибити наше розуміння ролі перекладацьких приміток у процесі читання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітяк Ю. М. Примітки як вид паратекстуальних інтервенцій // Лінгвістичні дослідження : збірник наукових праць. Харків : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2023. Вип. 58. С. 226-235.
2. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.2 : Ковалів Ю.І. : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive. URL: <https://archive.org/details/literaturoznachat2/page/n271/mode/1up?view=theater> (дата звернення: 16.04.2024).
3. Приймачок О. І. Типи коментарів у перекладах Лесі Українки оповідань Івана Франка. Лінгвостилістичні студії. 2016. Вип. 5. С. 171–180.
4. Юн Н. Сонце також зірка; пер. з англ. Ю. Підгорної. — Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. – 256 с.
5. Ярова, Л. (2021) Цитата як ознака прецедентного тексту на основі роману Донни Тартт «The secret history». Актуальні питання гуманітарних наук, 35 (6), 185–192
6. Verma M. Multicultural Fiction for Adults | Richland Library..URL: <https://www.richlandlibrary.com/blog/2018-11-13/multicultural-fiction-adults> (date of access: 16.04.2024).

7. Yoon N. *The Sun is Also a Star* / Nicola Yoon. - New York: Delacorte Press, an imprint of Random House Children's Books, a division of Penguin Random House LLC, 2016. - 384 p.

Ірина БУЛГАКОВА
Науковий керівник – доц. Тетяна ЦЕПЕНЮК

ПЕРЕКЛАД ЛЕКСИЧНИХ НОВОТВОРІВ, ПОРОДЖЕНИХ У СОЦМЕРЕЖАХ

Стрімкий розвиток соціальних мереж та зростаюча роль інтернет-комунікації в сучасному світі спричиняють появу значної кількості лінгвістичних інновацій. Варто зазначити, що саме молодь є основним джерелом новотворів, видозмінюючи ті чи інші усталені форми та значення слів, тим самим поширюючи і популяризуючи їх шляхом спілкування. Неологізми, okazіоналізми, аббревіатури та слова-гібриди – усі вони унікальні для мережевих середовищ, створюючи як лінгвістичні, так і культурні виклики для перекладачів. Саме це й визначає **актуальність** нашого дослідження.

Мета нашої розвідки полягає у вивченні перекладацьких прийомів відтворення сучасних англomовних новотворів, які були породжені у соцмережах; з'ясуванні лінгвістичних особливостей новотворів, характерних для англomовної аудиторії. Матеріалом нашого дослідження є публікації у соцмережах Instagram, TikTok, Telegram і X(Twitter). Методом суцільної вибірки нами було виокремлено для аналізу 14 лексичних одиниць, найчастіше вживаними виявилися 7 з перелічених новотворів: **crush**, **GOAT**, **cringe**, **GGWP**, **side eye**, **creepy**, **merch**.

В сучасному перекладознавстві вагомій досягненню у вивченні теми новотворів належать французьким лексикологам, таким як Л. Дерою, Б. Гардену, а серед вітчизняних науковців, слід відзначити Ю. Зацного, В. Карабана, А. Гармаша, та багато інших.

На думку Ю.А. Зацного, особливо важливу роль у збагаченні лексики англійської мови в останні десятиліття відіграє сленг. Він пояснює, що спочатку поняття «сленг» асоціювалося з арго злочинного світу, але з часом його значення еволюціонувало. Сленг став розумітися як конотативно забарвлена лексика та фразеологія, яка вийшла за межі певних соціальних груп, набула загальнономовного характеру та широко використовується в розмовній мові, хоча й не вважається стандартною, літературною. Саме тому, сленг є одним із основних джерел нових лексичних та фразеологічних одиниць, неологізмів, які поповнюють мову [1, с. 5].

Як зазначає О. В. Косович, «саме поняття «неологізм» отримує різнобічну інтерпретацію, унаслідок чого може розглядатися то як мовна (лексична) одиниця, то як мовна (стилістична, okazіональна, індивідуально-авторська) одиниця [3, с. 269]». У контексті дослідження новотворів, характерних для соцмереж, це твердження набуває особливої вагомості. Адже різний контекст породжує різне значення та функціональне навантаження.

Ось наприклад, слово **cheugy** [11] виникло у 2013 році для опису людей, які безуспішно намагалися бути в тренді. Проте це слово не стало популярним відразу. Лише у 2021 році, коли користувачка TikTok Хеллі Кейн використала його у своєму відео для означення людей, які публікували відео, сподіваючись виглядати сучасними, але насправді справляли дещо протилежне враження, лексичний неологізм став популярним на просторах Інтернету. З іншого боку, okazіоналізми на кшталт **cringeworthy** (щось, що викликає почуття сорому) несуть стилістичне та експресивне значення.

Доволі часто лексичні новотвори викликають певні труднощі у перекладачів, оскільки ці слова не завжди є зафіксовані у словниках. Тому перекладачам нерідко доводиться перекладати їх українською мовою спираючись на ті підходи, які пропонують перекладознавці, а також виходячи зі структури таких слів, мотивації їхнього значення.

Перекладознавці виокремлюють такі способи перекладу неологізмів:

1. Транскодування – це спосіб перекладу слів за допомогою заміни звукових чи графічних одиниць вихідної мови відповідними одиницями мови перекладу з використанням алфавіту. Транскодування поділяється на транслітерацію та транскрибування. Транслітерація – передача букв англійського алфавіту за допомогою букв українського алфавіту. Транскрибування – спосіб передачі звукової форми англійського слова за допомогою українських літер [2, с. 282-283]. Наприклад: **merch** – **мерч** (одяг з атрибутикою) [9], **crush** (slang) – **краш** (людина, яка подобається) [7].

2. Описовий переклад – трансформація, під час якої лексичні елементи вихідної мови замінюються в мові перекладу більшим за кількістю компонентів словосполученням. Використовується у тих випадках коли в цільовій мові відсутній еквівалент або термін для адекватної передачі змісту слова чи словосполучення [2, с. 297]. Наприклад: **GOAT** - **Найвеличніший з усіх часів** [5], **main character** – **поводитися так, наче головний герой** [10].

3. Калькування – дослівний або буквальний переклад, що здійснюється за допомогою заміни слів вихідної мови їхніми лексичними відповідниками мови перекладу, при цьому зберігається граматична

структура [2, с. 286]. Наприклад: *to ban – банити*[8], *creepy – кріповий/страшний* [7], *doesn't matter day – немає різниці який день* [4, с. 118].

4. Трансплантація (Пряме включення) – використання слова чи виразу з вихідної мови в його оригінальній формі. Застосовується, коли в мові перекладу відсутні еквіваленти, або потрібно зберегти колорит тексту. Наприклад: *Gg (хорошої гри), удачі Наві в фіналі! Дякую за підтримку!* [12], *LOL (сміюся вголос) на Житомирщині вчитель продав шкільну оргтехніку, аби пограти в інтернет-ігри.*

5. Приблизний переклад – спосіб передачі загального змісту вихідного тексту, без дотримання точного граматичного чи лексичного відтворення оригіналу. Значення слова зберігається, але в мові перекладу неологізм змінює свою форму [1, с. 117]. Наприклад: *side eye – глянути скося* [5]

Таким чином, у дослідженні ми обґрунтували, що переклад сучасних новотворів, породжених у соціальних мережах, є складним завданням для перекладачів. Адаптивний розвиток інтернет-комунікації спричинив появу великої кількості лінгвістичних інновацій, що є унікальними для мережових середовищ, оскільки вони відображають специфічні культурні та стилістичні особливості онлайн-спілкування. Для того, щоб адекватно відтворити зміст та стилістику таких новотворів, перекладач повинен глибоко розуміти контекст та функціонування їх у соціальних мережах. Ми з'ясували, що найдієвішими перекладацькими прийомами залишаються, такі способи перекладу, як: транскодування, описовий переклад, калькування, трансплантація та приблизний переклад. Під час роботи з цими неологізмами, ми дійшли висновку, що вибір конкретного способу залежить від низки факторів, таких як поширеність неологізму в мові перекладу, його морфологічна структура, а також експресивне та стилістичне забарвлення. Для того щоб ефективно адаптувати новітні мовні явища, властиві інтернет-комунікації, до інших мовних та культурних контекстів, перекладачеві потрібно володіти основними навичками перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зацний Ю. А., Янков А. В. Нова розмовна лексика і фразеологія: Англо-український словник. Вінниця: Нова Книга, 2010. 224 с.
2. Карабан В. Переклад англійської наукової й технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми: посібник. Вінниця: Нова книга, 2004. 574 с.
3. Косович О. В. Неологізм як об'єкт лінгвістичного дослідження в романістиці. Вчені Записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Київ: Гельветика, 2021. Т. 32 (71), № 2, ч. 1. С. 30–37.
4. Лисичкіна І. О., Лисичкіна О. О. Особливості англо-українського перекладу неологізмів пандемії COVID-19. Закарпатські філологічні студії. 2021. Вип. 19(2). С. 116–120. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/trphst_2021_19\(2\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/trphst_2021_19(2)_25) (дата звернення: 15.04.2024).
5. Мессі прикрасив обкладинку журналу з козликами. Спорт: веб-сайт. URL: <https://tsn.ua/prosport/messi-vlashtuvali-fotosesiyu-z-kozlikom-i-kozloom-1166193.html> (дата звернення: 20.04.2024).
6. Переклад слова "side-eye" українською. Kyiv Dictionary: веб-сайт. URL: https://www.kyivdictionary.com/uk/?q=side-eye&from_lang=en&to_lang=uk (дата звернення: 19.04.2024).
8. Словник молодіжного сленгу: що означають слова. Цікавинки: веб-сайт. URL: <https://tsn.ua/tsikavinki/zashkvar-rofl-i-krinzh-royasnyuyemo-molodizhniy-sleng-prostimi-slovami-1974112.html> (дата звернення: 19.04.2024).
9. Словник української мови онлайн «Словотвір»: веб-сайт. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/banyty> (дата звернення: 20.04.2024).
10. Словник української мови онлайн «Словотвір»: веб-сайт. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/merch> (дата звернення: 20.04.2024).
11. 20 англійських фраз із поясненням, якими спілкується молодь. Cambridge English: веб-сайт. URL: <https://cambridge.ua/uk/blog/slovar-molodezhnoy-angliyskoy-leksiki/> (дата звернення: 20.04.2024).
12. Cheugy Meaning & Origin. Dictionary.com: веб-сайт. URL: <https://www.dictionary.com/e/slang/cheugy/> (дата звернення: 01.04.2024).
13. 25 English gaming phrases and what they mean. British Council English Online: веб-сайт. URL: <https://englishonline.britishcouncil.org/blog/articles/25-english-gaming-phrases-and-what-they-mean/> (дата звернення: 20.04.2024).

СПЕЦИФІКА ПРЕЗЕНТАЦІЇ УРБАНІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ
У РОМАНІ А. ДЬОБЛІНА «БЕРЛІН АЛЕКСАНДЕРПЛАТЦ»

Вивчення міста і урбанізації як літературного феномена набрало найбільшого розмаху в ХХ ст. Відлуння великого мегаполіса, його складний ритм, різноманітність та безупинний рух відображено у творчості багатьох письменників, серед яких, наприклад, роман А. Дьобліна «Берлін Александерплатц», в українській літературі – роман М. Хвильового «Місто». Велике місто стало сценою відображення суспільно-політичних змін та конфліктів, центром науково-технічного прогресу, розвою мистецтва і культури, віддзеркаленням усіх аспектів людського життя. Воно формує і змінює долю особистості, яка опиняється у великому мегаполісі. Як зазначає О. Богданова, «місто перестає бути тлом для розгортання подій, а набуває статусу самостійної дійової особи» [1, с. 12].

«Міський текст» виступає цікавим об'єктом досліджень багатьох літературознавців, таких як: С. Андрусів, Т. Возняк, В. Фоменко, О. Богданова, О. Колінько, К. Райнк, Г. Зіммель, В. Мюллер-Функ, Б. Дамм, Х. Ізерхаген, К. Шерпе, Г. Меттенклотт та ін.

Мета нашої статті — окреслити та з'ясувати специфіку висвітлення міського дискурсу в романі Альфреда Дьобліна «Берлін Александерплатц».

Місто початку ХХ століття – це не проста локація, а осередок технічного прогресу. Воно, з одного боку, формує людину, а з іншого – є живим тілом, яке живе власним буттям, може бути «захоплюючим рукотворним ландшафтом, чи жаским лабіринтом, на багатолюдних вулицях якого загубився самотній герой» [2, с. 144]. В. Фоменко в монографії «Місто і література: українська візія» зазначає, що кожному місту властиві свої унікальні особливості, а його ментальність визначається «поведінкою городян, їхнім ставленням до міста, у якому вони живуть» [4, с. 18].

Роман «Берлін Александерплатц» Альфреда Дьобліна став справжнім відображенням свого часу, у якому письменник відтворює хаос Берліна часів Веймарської республіки – періоду великих суспільних та політичних змін, що врешті-решт призвели до становлення націонал-соціалізму. Автор твору без прикрас зображує мегаполіс та підкреслює соціальні проблеми суспільства. Доля людей у романі висвітлюється на тлі історичних подій і тісно пов'язані із розвитком Берліна. Дьоблін змальовує картину міста крізь призму психічних, фізичних та ментальних відчуттів персонажів.

Альфред Дьоблін доволі детально описує топографію Берліна, використовуючи реальні назви вулиць (Brunnenstraße, Invalidenstraße, Rosenthaler Straße), площ (Straußberger Platz, Rosenthaler Platz, Alexanderplatz, Hermannplatz), маршрутів («Die Elektrische knirscht um die Ecke, Nr. 9, Ostring, Hermannplatz, Wildenbruchplatz, Bahnhof Treptow, Warschauer Brücke, Baltenplatz... [5, с. 119], «Die Elektrische Nr. 68 fährt über den Rosenthaler Platz, Wittenau, Nordbahnhof, Heilanstal, Weddingplatz, Stettiner Bahnhof, Rosenthaler Platz, Alexanderplatz, Straußberger Platz, Bahnhof Frankfurter Allee...» [5, с. 66]), вокзалів (Bahnhof Frankfurter Allee, Stettiner Bahnhof, Nordbahnhof), магазинів (Kaufhaus Hahn), мостів (Warschauer Brücke). Такий спосіб зображення міста створює враження, що автор є мешканцем Берліна, прожив там більшу частину свого життя: «У той час, коли я раніше багато розраховував на фантазію, а саме на безмежну фантазію, в останнє десятиліття зосередився погляд, власне кажучи, більша увага, на моєму власному середовищі й ландшафті, в якому я пересуваюсь, Східному Берліні» [5, с. 681].

Головною темою роману є боротьба головного героя за своє місце у новому і чужому йому просторі та виживання у світі, який він сприймає як все більш хаотичний і безжалісний. Протагоніст роману Франц Біберкопф — це «маленька людина», яка намагається знайти себе у світі мегаполіса і зрозуміти своє місце в опозиції «особистість – світ», що виливається в опозицію «людина – місто». В образі Біберкопфа – чоловіка, який нещодавно відбув строк за вбивство і тепер намагається розпочати нове «правильне» життя, – відображено оксиморонне поєднання темного минулого злочинця та прагнення добropорядного громадянина: «Dies Buch berichtet von einem ehemaligen Zement- und Transportarbeiter Franz Biberkopf in Berlin. Er ist aus dem Gefängnis, wo er wegen mörderischer Vorfälle saß, entlassen und steht nun wieder in Berlin und will anständig sein» [5, с. 9]).

Страх перед містом, перед майбутнім, невпевненість у власних силах бачимо вже на початку твору: «Жах охопив його, коли він спускався по Розенталер штрассе...» («Schreck fuhr in ihn, als er die Rosenthaler Straße herunterging...») [5, с. 15], «У голові лунало: увага, увага, починається» («In ihm schrie es entsetzt: Achtung, Achtung, es geht los») [5, с. 14], «Я теж іду туди, але я не хочу, о боже, я не можу» («Ich geh auch hin, aber ich möchte nicht, mein Gott, ich kann nicht») [5, с. 15].

Місто постає перед ним загрозливим простором, який вселяє в нього страх, дезорієнтує, вводить у стан розгубленості та відчаю. Він опиняється в зовсім чужому йому просторі, адже місто змінилося за час його перебування його у в'язниці, і не тільки місто — змінилася ціла епоха. Це вже зовсім не той Берлін, який пам'ятав Біберкопф: «So ist kaputt Rom, Babylon, Ninive, Hannibal, Cäsar, alles kaputt ... und man kann nun wieder neue Städte bauen» [5, с. 241].

Франц, немов маленька копія Александерплатцу, де поряд із закладами розпусти розміщені правозахисні установи. Вулиці, парки, будинки межують із міською скотобійнею, місцем, де вбивають тварин, а люди зовсім байдужі до цього: «Die Rinderhalle, die Schweinehalle, die Schlachtr?ume: Totengerichte f?r die Tiere, schwingende Beile, du kommst mir nicht lebend raus. Friedliche Stra?en grenzen an, Stra?mannstra?e, Liebigstra?e, Proskauer, Gartenanlagen, in denen Leute spazieren. Sie wohnen warm beieinander, wenn einer erkrankt und Halsschmerzen hat, kommt der Arzt gelaufen» [5, с. 194].

Автор підводить читача до думки про жорстокість та повну байдужість столичного населення, де кожен лише виконує службові обов'язки: «Не думайте про нього погано, він лише робить свою справу. ...Витягає сигару із рота, кладе її у виїмку в стіні, дістає з кутка довгу сокиру. Це знак його офіційної гідності, його привілею над вами, як поліцейський значок для криміналу» («Denkt nicht schlecht von ihm, er tut nur, was seines Amtes ist. ... Er nimmt seine Zigarre aus dem Mund, legt sie in ein Fach an der Wand, nimmt aus der Ecke ein langes Beil. Es ist das Zeichen seiner beh?rdlichen W?rde, seines Rangs ?ber euch, wie die Blechmarke beim Kriminal» [5, с. 197, 198].

Місто, зображене у романі, стрімко розбудовується. Берлін постає перед читачем як великий мурашник, де кожен будинок тісно прилягає до іншого й зверху до низу забитий людьми. Усі перебудови та зміни в столиці є свідченням того, що Франц почувається чужинцем у колись рідному йому місті, знайомі будівлі зруйновано, він не впізнає старі вулиці. Герой бачить місто як величезне сміттєзвалище. Це зовсім не той Берлін, в якому Біберкопф жив раніше, — а чужий йому світ. Старе рідне місто поховане під новими забудовами, за парканами, вулицями, урешті решт — під спогадами про тюремні роки.

Берлін у романі А. Дьобліна – це місто-палімпсест, «старовинний рукопис, звичайно пергаментний, з якого стерто попередній текст і на його місці написано новий» [3, с. 455]. Письменник постійно проводить паралель між Берліном та Вавилоном, використовуючи різні біблійні мотиви, сюжети та образи. Наприклад, мешканці Берліна в романі порівнюються із вавилонянами, які відцуралися духовності та моральності й перейнялися буденними, «низькими» справами, місто гріхів. Відомо, що Вавилон у Біблії, зокрема в одкровеннях Іоанна трактується як місто безвір'я, розпусти та пригнічення, колиска зла та гріха. Л. Лапау розуміє образ Вавилону як уособлення «багатства, потворства, аморальності, людських жертв та занепаду» [6, с. 14]. Таким постає Берлін у романі А. Дьобліна.

Наративна стратегія роману наснажена прийомами колажу, потоку свідомості. Він використав у романі «Берлін Александерплатц» ряд інноваційних технік розповіді, які зробили його роман неповторним літературним явищем доби: техніка монтажу та кінематографічний стиль. Оповідний дискурс роману характеризується еkleктичністю і різноплановою композицією. Процес нарації варіюється відповідно до епізоду, перспектива оповіді модифікується постаттю наратора, який акцентує увагу на специфіці урбаністичного часопростору.

Завдяки використанню різних точок зору і модуляції наративних ситуацій автор роману дозволяє читачеві пережити місто з різних соціальних та культурних перспектив. Дьоблін використовує техніку монтажу, комбінуючи різні літературні фрагменти, газетні статті, рекламні оголошення та інші тексти, щоб показати багатогранність та напруженість міського життя. Цей фрагментований спосіб розповіді відображає розпад та складність сучасного великого міста.

Альфред Дьоблін використовує різні прийоми для творення образів персонажів роману. Він намагається показати внутрішній світ кожного героя, мотиви їх поведінки, проблеми, які вони переживають. Письменник показує їх внутрішні конфлікти, страхи, мрії та надії, створюючи виразну картину людського існування у великому місті. Він тематизує проблеми, такі як: бідність, злочинність, корупція, політичні інтриги та соціальна несправедливість, показуючи взаємозв'язок між індивідуальною долею та суспільними інституціями.

Висновки. Альфред Дьоблін відтворює місто, в якому відображено дух доби початку ХХ століття, ритм життя, ментальність і цінності мешканців. Міські пейзажі зображені крізь призму почуттів героїв роману. Великого значення набувають топонімічні та топографічні образи, символи, що допомагають відобразити особливості структурної організації столичного простору, розкрити його амбівалентну природу, показати культурні пріоритети міського соціуму. «Берлін Александерплатц» можна вважати не лише захопливим і неповторним літературним зразком романного жанру, а й важливим свідченням про особливості розвитку європейського мегаполісу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданова О. І. «Міський текст» у прозі М. Хвильового та А. Дьобліна: дисертація. Бердянськ, 2015. 215 с.
2. Будний В. Порівняльне літературознавство. Київ : Вид. дім «Києво-Моги́л. акад.», 2008. 430 с.
3. Ковальова Т. В. Великий тлумачний словник української мови. Харків : Фоліо, 2005. 767 с.
4. Фоменко В. Місто і література: українська візія: монографія. Луганськ, 2007. 312 с.
5. D'blin A. Berlin Alexanderplatz. Berlin: Suhrkamp Verlag, 2005. 717 s.
6. Lapauw L. Berlin Alexanderplatz : modernistisches Gro?stadtepos oder homoerotische Love-Story? Ein formaler und inhaltlicher Vergleich zwischen D?blins Roman und Fassbinders Film [Onlineversion] / Linde Lapauw // lib.ugent.be. – UGent, 2009. – 119 s. – URL:

Анна ГУДИМА
Науковий керівник – доц. Мар'яна КАРАНЕВИЧ

МОВНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ЛЮДИНИ З ПСИХІЧНИМ РОЗЛАДОМ У РОМАНІ ДЕНІЕЛА КІЗА «КВІТИ ДЛЯ ЕЛДЖЕРНОНА»: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

Відтворення внутрішнього світу персонажів з психічними розладами у художній літературі вимагає особливої уваги до мовних засобів, які використовуються для творення образу персонажів. У романах Д. Кіза перекладацький аспект є надзвичайно важливим, оскільки автор докладно великих зусиль, щоб зобразити психологічну глибину своїх героїв через їхнє мовлення. Незважаючи на те, що пройшло кілька десятків років з часу публікації романів Д. Кіза, дослідження його творів залишається актуальним, оскільки американський автор вдало застосував свої знання психології, маючи ступінь бакалавра в цій галузі знань, у письменницькій діяльності. Тому аналіз мовних засобів для адекватної передачі мовленнєвих особливостей його персонажів набуває особливої значущості, що зумовлює **актуальність** даної роботи.

Варто відзначити, що проблема творення образу людини з психічним розладом у сфері перекладу залишається відносно малодослідженою як іноземними, так і вітчизняними науковцями. Доволі часто дослідники зосереджуються на вивченні відтворення художнього мовлення. Наприклад, В.І. Ницполь [2] відзначила важливість застосування різноманітних тактик при виборі перекладацької стратегії. Проблему передачі індивідуальних особливостей мовлення в художній літературі також розглянуто у працях У. Еко [3] та М.К. Хелідей [4]. Однак протягом останніх років спостерігається зростаючий інтерес до цієї теми як у науковому середовищі України, так і за її межами, адже літературні твори, які досліджують психологічні аспекти, стають дедалі популярнішими, що стимулює інтерес до їх перекладу.

Метою нашого дослідження є встановлення мовних засобів творення образу людини з психічним розладом у романі Д. Кіза «Квіти для Елджернона», які розкривають психологічний стан та виявляють рівень інтелектуального розвитку головного героя, та способів їх відтворення в українському перекладі.

Об'єктом нашого дослідження є мовлення головного героя роману Д.Кіза «Flowers for Algernon».

Предметом дослідження є способи відтворення особливостей мовлення Чарлі Гордона засобами української мови.

Розгляньмо на конкретних прикладах специфіку мовленнєвої поведінки персонажа з інтелектуальними порушеннями і її відтворення у перекладі В. Шовкуна. При написанні роману Д. Кіз навмисно робить орфографічні помилки, аби показати рівень розумових здібностей героя до та після експерименту: *reeding* [5, с. 3] – *читати* [1, с. 11], *march* [5, с. 1] – *беріжень* [1, с. 9]. Перекладач використав техніку фонетичного відтворення для передачі орфографічних помилок героя з урахуванням рівня його розумових здібностей. Цей прийом допомагає зберегти стиль мовлення персонажа. Крім цього, деякі з орфографічних помилок перекладач передав русизмами: *remembir* [5, с. 2] – *помнив* [1, с. 9], *docter* [5, с. 2] – *докторь* [1, с. 9], *glassis* [5, с. 2] – *очки* [1, с. 10]. Обґрунтованість такого підходу викликає певні сумніви.

Слід розглянути також способи відтворення граматичних помилок: *Dr Strauss and prof Nemur say it dont matter about the ink on the cards* [5, с. 1]. – *Докторь Штраус і професорь Нямур сказали шо чорнило на картах нічого не означає* [1, с. 11]. В оригіналі виявлено граматичні помилки при позначенні категорії числа, часових форм, а також при передачі непрямої мови. Водночас у перекладі застосовано вже згадану вище техніку фонетичного відтворення та русизми.

Інтелектуальний розвиток головного героя продемонстровано за допомогою пунктуації. На початку твору в головного героя зовсім відсутні розділові знаки: *Then I said if I had my eye glassis I coud probaly see better I usully only ware my eye-glassis in the movies or to watch TV but I sed maybe they will help me see the picturs in the ink* [5, с. 1]. – *Потім подумав шо коли я почеплю на ніс очки то либонь побачу краце я зазвичай дивлюся крізь очки на телевізір але я сказав собі шо можливо крізь них я побачу краце картини в чорнилі* [1, с. 10]. Однак після експерименту його письмо починає вдосконалюватися, ми бачимо помітний прогрес у розвитку Чарлі: *And then I heard my answers – childish, impossible things. And I dropped limply into the chair beside Professor Nemur's desk. "Was that really me?"* [5, с. 58] – *А потім я почув свої відповіді – дитячі, неможливі речі. І я знесилоно опустився на стілець біля письмового стола професора Немура. – Це справді був я?* [1, с. 65] Перекладач В.Й. Шовкун в обох випадках успішно відтворює ці особливості в перекладі спочатку через відсутність знаків пунктуації, що відображає специфіку мовленнєвої поведінки Чарлі, а згодом через правильне використання знаків пунктуації, що зображає динаміку розвитку героя після експерименту.

Підсумовуючи все вищезазначене, в процесі перекладу проаналізованого нами роману В.Й. Шовкун розробив стратегію перекладу певних мовних засобів творення образу людини з психічним розладом. Орфографічні та граматичні помилки відтворено методом фонетичного відтворення із застосуванням русизмів. Щодо пунктуації, то перекладач використовував розділові знаки відповідно до оригіналу, щоб продемонструвати інтелектуальне зростання героя. Отже, цей аспект перекладу не становив жодних труднощів. Загалом, на наш погляд, перекладачеві вдалося занурити читача у світ Чарлі Гордона. Перспективою нашого дослідження є вивчення мовних засобів творення образу людини з психічним розладом у романі Д. Кіза «Таємнича історія Біллі Міллігана».

ЛІТЕРАТУРА

1. Кіз Д. Квіти для Елджернона. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2015. 65 с.
2. Ницполь В.І. Мовна особистість персонажа серійного вбивці (на матеріалі американської прози ХХ століття) : дис. / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2018. 233 с.
3. Eco U. Mouse or rat? Translation as negotiation. L. : Weidenfeld and Nicholson, 2003. 208 p.
4. Halliday M. A. K. The Construction of Knowledge and Value in the Grammar of Scientific Discourse, with Reference to Charles Darwin's The Origin of Species. Advances in Written Text Analysis. L. : Routledge, 1994. P. 136–156.
5. Keyes D. Flowers for Algernon. New York : Bantam Books, 1975. 58 p.

Каріна КРУШЕЛЬНИЦЬКА

Науковий керівник – асист. Ірина СЕНЬКІВ

ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ВІДТВОРЕННЯ АРТИКЛІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ У РОМАНІ Д. ТАРТТ «ТАЄМНА ІСТОРІЯ»

У художній літературі сповна відображається багатство мови. Одним із ключових аспектів, що допомагає зрозуміти зміст та емоційне забарвлення тексту є артикль. Це не лише граматичне явище, а й елемент, що несе певне семантичне значення.

Мета дослідження – проаналізувати використання артиклів у романі "Таємна історія" з прагматичної точки зору, задля розкриття їхньої ролі в творі та їхнього впливу на сприйняття та розуміння тексту.

Актуальність дослідження полягає в аналізі відтворення одного з найскладніших явищ англійської мови, що відсутнє в українській мові, відтворити семантичне значення артикля в цільовому тексті.

Матеріалом дослідження є артиклі, що вживаються у романі американської письменниці Донни Тартт «Таємна історія».

Артикль — це службова частина мови, що використовується для позначення іменника в реченні. В англійській мові існує три види артиклів: означений артикль "the", неозначені артиклі "a/an" та нульовий. Означений артикль вказує на конкретний об'єкт, що може знаходитися у формі однини або ж множини. Неозначений артикль вказує на об'єкт, який ми згадуємо вперше. Використовуємо із злічуваними іменниками у формі однини [4, с.58–59]. В українській мові відсутнє поняття «артикль», тож, хоч за часту його значення й не відтворюється, все ж задля повноцінного відтворення змісту вихідного тексту, перекладачу необхідно замінити його іншою частиною мови. Під час перекладу необхідно брати до уваги конкретне значення, яке несе артикль.

Практичний аналіз перекладу артиклів здійснено на основі твору «Таємна історія» Донни Тартт. Артикль може мати низку значень, які можна передати при перекладі [1, с.142–143]. Історично, неозначені артиклі "a/an" мають значення «один/одна». У випадку, якщо у реченні ми зустрічаємо заперечення, то артикль можна відтворити за допомогою займенника «жоден», що означає «ні один/ніякий».

У тексті твору ми зустрічаємо декілька прикладів такого перекладу цього артикля. "Don't you let them charge you a penny more" [5, с.31] — «Тільки дивись, не заплати їм жодного зайвого цента» [3, с.27]. Також, в українській мові займенник необхідно узгодити з родом і відмінком іменника. Наприклад, у реченні "I could not think of a single thing..." [5, с.41] — «Я не міг пригадати жодної речі...» [3, с.38] ми спостерігаємо узгодження з іменником жіночого роду в Родовому відмінку, таким чином "a" відтворено завдяки займеннику «жодної». А в реченні "Without a word, Henry handed it to him." [5, с.67] — «Без жодного слова Генрі передав йому книжку.» [3, с.66] відбувається узгодження з іменником середнього роду в Родовому відмінку, тож артикль "a" відтворено за допомогою займенника «жодного».

Крім того, неозначені артиклі "a/an" можна перекладати за допомогою неозначеного займенника «якийсь», що означає «невідомо який». У творі можна знайти багато прикладів такого відтворення артикля.

Приміром у реченні "I don't want to convey the impression that Bunny's presence seemed like a tremendous menace at that point." [5, с.191] — «Не скажу, що моїй миті в присутності Банні читалася якась

страшенна загроза.» [3, с.194] артикль “a” відтворено завдяки займеннику “якась”, що також узгоджений з іменником жіночого роду у Називному відмінку. “*There's a terrible pressure in the air.*” [5, с.200] — «У повітрі стала відчуватися якась жахлива напруга.» [3, с.204] – це ще один приклад такого ж узгодження з іменником. А ось в реченні “...perhaps with even harder work I could simulate something like a talent for it.” [5, с.14] — «...а ще більшими зусиллями — можливо, навіть симулювати хоч якийсь талант до фаху.» [3, с.10] ми спостерігаємо переклад неозначеного артикля займенником «якийсь», що узгоджений з іменником чоловічого роду у Називному відмінку. У вищенаведених прикладах перекладач використав саме цей варіант відтворення артикля, аби передати абстрактність понять відповідно до контексту.

Ще одним варіантом перекладу неозначеного артикля можна вказати займенник «такий» та його варіації. У тексті твору можна знайти низку прикладів, серед яких наступне речення: “*The light was at an angle that glinted off his tiny spectacles, and I couldn't see his eyes behind them*” [5, с.29] — «Світло падало на його малі окуляри під таким кутом, що мені не видно було очей за їх скельцями.» [3, с.25]. У ньому ми спостерігаємо відтворення артикля “a” шляхом використання цього займенника у Орудному відмінку чоловічого роду. Оскільки цей займенник вказівний і має значення «саме цей/ вказує на властивість предмета», то перекладач використав його задля конкретизації і наголошує яким саме був кут.

Ще одним варіантом для перекладу неозначених артиклів можна вказати прикметник «новий», що означає «щось, що виникло нещодавно/сучасний». У наступному реченні ми спостерігаємо приклад такого відтворення у Називному відмінку жіночого роду : “*After the second time he came back, an idea occurred to me...*” [5, с.521] — «Після другої спроби в мене з'явилася нова думка...» [3, с.539]. Ще один приклад спостерігаємо в реченні “*His appearance prompted a rehash of previous formalities...*” [5, с.541] — «Його поява спричинила нове коло формальних привітань...» [3, с.561]. Тут прикметник узгоджено з іменником та вжито в Знахідному відмінку середнього роду. Перекладач обрав цей варіант перекладу артикля відповідно до контексту, аби коректно передати зміст твору.

Тепер, розгляньмо відтворення означеного артикля “the”. Перш за все, варто зазначити, що його значення можна відтворити завдяки вказівним займенникам, що вказують на предмет, а тобто «той» та «цей». Зразком саме такого відтворення слугує частина речення з твору Донни Тартт: “...I see it behind me again, the ravine, rising all green and black through the saplings...” [5, с.10] — «...і знову я бачу позаду той яр, чії зелено-чорні схили виднілися за паростю...» [3, с.6]. Ще одним прикладом можна вказати наступну частину : “...but mainly were thrown together by the fact that...” [5, с.22] — «...але єднав нас передусім той факт, що...» [3, с.18]. Займенник «той» – вказівний, тож він «указує на щось, більш віддалене у просторі, ніж інше подібне». Таким чином, при перекладі артикля за допомогою цього займенника здійснюється уточнення щодо об'єкта, який вже знайомий герою.

А приміром у реченні “...we simply cannot afford it, not with your grandpa the way he is and the taxes on the house and everything...” [5, с.252] — «...тільки не з твоїм дідусем, сам знаєш, у такому стані, з усіма цими податками на будинок і все таке...» [3, с.258] ми спостерігаємо відтворення означеного артикля за допомогою займенника «цей» в Орудному відмінку множини. Також, можна знайти приклад із цим займенником у Називному відмінку в чоловічому роді: “...of why at the moment I found the college satisfactory for my purposes.” [5, с.34] — «... як можна було би, пояснюючи, чому на цей момент мене повністю влаштує університет.» [3, с.31].

Отже, дослідження використання артиклів у романі Донни Тартт «Таємна історія» дозволило нам зрозуміти значення цих мовних одиниць у контексті твору та їхній вплив на сприйняття та розуміння тексту. Внаслідок аналізу ми з'ясували, що артиклі можна відтворити за допомогою займенників жоден, якийсь, такий, той, цей або ж прикметника новий. Це допомагає передати контекст та семантичне значення вихідного тексту

ЛІТЕРАТУРА

1. Сидорук Г. І. Вступ до перекладознавства: навчальний посібник (англійською мовою). – К.: НУБіП України, 2016. – 320 с.
2. СЛОВНИК - тлумачний словник української мови, орфографічний словник онлайн. СЛОВНИК - тлумачний словник української мови, орфографічний словник онлайн. URL: <https://slovnuk.ua/index.php> (дата звернення: 07.04.2024).
3. Тартт Д. Таємна історія, 2017. 633 с.
4. Evans V., Dooley J. Grammarway 4: Student's Book. Express Publishing. 224 p.
5. Tarrt D. The Secret History, 2013. 688 p.

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ФУТБОЛЬНОГО СЛЕНГУ

Футбол – феномен, який давно вийшов за рамки простої гри та перетворився на соціокультурне явище, що забезпечує постійне зростання його популярності, а разом сприяє збільшенню кількості унікальних виразів та термінів, які швидко стають функціональними одиницями футбольного дискурсу. Мільйони людей щодня переглядають футбольні матчі та читають спортивні статті, а розвиток сучасних технологій лише примножує кількість такого контенту, що потребує адекватного перекладу.

Футбольний дискурс був об'єктом дослідження таких науковців, як Ю. Струганець [6], І. Процик [5], В. Максимчук [3] та ін. Однак, футбольний сленг досі залишається маловивченим явищем. З огляду на це, метою нашого дослідження є виявлення способів перекладу футбольного сленгу шляхом зіставлення англомовних сленгових одиниць та їхніх українських відповідників.

Матеріалом дослідження послугувала стаття “*Football phrases: 101 slang terms, idioms and meanings explained*”, опублікована на вебсайті Goal, що присвячений футбольній тематиці. Для виявлення способів перекладу сленгізмів ми використовували “*Кембриджський словник*” (“*Cambridge Dictionary*”) [7]. У випадку відсутності варіантів перекладу сленгізмів у вищезазначених матеріалах ми пропонували власний переклад.

Сленг займає особливе місце у сучасному мовознавстві, оскільки охоплює досить широкий мовний пласт, який постійно поповнюється. Чимало науковців пропонують свої визначення терміна «сленг». У нашому дослідженні ми будемо опиратись на трактування, наведене у «Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів» за редакцією С. Єрмоленко: «Сленг – варіант професійної мови, слова та вирази, що використовуються у спілкуванні різних груп, соціальних прошарків» [2, с. 160].

Труднощі при перекладі саме сленгу виникають через те, що сленг є рухомих шаром лексики і жоден словник не здатний зафіксувати кожен новий вираз, а це значно впливає на адекватність перекладу. Тому, щоб забезпечити якісний переклад, необхідно не лише розуміти особливості англомовного та україномовного футбольного дискурсу, а й цікавитися футбольними подіями та розуміти специфіку цього спорту.

Переклад сленгу, як зазначає І. Онушканич, в більшості випадків здійснюється за допомогою еквівалентних відповідників, стилістично нейтральних варіантів чи просторіччя. При перекладі сленгових слів, які не мають прямого відповідника, перекладачі можуть вдаватися до описового перекладу чи контекстуальних відповідників [4, с. 297-299].

Перейдімо до розгляду конкретних прикладів із проаналізованої нами статті. Нижчезазначені лексичні одиниці із нашої вибірки мають еквівалентні відповідники, що зафіксовані у словнику: *Ultras* [8] – *ультрас* [7], *howler* [8] – *груба помилка* [7]. Під час перекладу наступних лексичних одиниць ми вдалися до використання контекстуальних відповідників: *sweeper* [8] – *вільний захисник*, *Yo-yo club* [8] – *команда-ліфт*, *gaffer* [8] – *головний тренер*, *roacher* [8] – *результативний нападник*, *to get stuck in* [8] – *влитися у гру*, *to dive* [8] – *симулювати*. Ряд сленгізмів, які не мають відповідників, ми пропонуємо відтворити за допомогою описового перекладу: *parking the bus* [8] – *обережна оборонна тактика*, *screamer* [8] – *винятковий гол з дальньої дистанції*, *sitter* [8] – *шанс, який майже неможливо упустити*. У ході нашого дослідження виявлено, що експлікація є ефективним прийомом перекладу сленгізмів-аббревіатур: *GOAT (Greatest Of All Time)* [8] – *найславетніший гравець усіх часів*, *WAG (Wives and Girlfriends)* [8] – *дружини та подружки футболістів*.

Отже, при перекладі футбольного сленгу використовуються різні прийоми, зокрема еквіваленти, контекстуальні відповідники та описовий переклад. Як бачимо, іноді через застосування стилістично нейтральних варіантів перекладу сленгізмів спостерігається стилістична нівеляція оригіналу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдар Д. О. Методичні рекомендації до написання кваліфікаційних робіт за спеціальністю “переклад”: базові теоретичні поняття / за ред. О. В. Ребрій. Харків, 2015. Ч. 1. 20 с.
2. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С.Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 223 с.
3. Максимчук В. В. Неологізми футбольного дискурсу як об'єкт лексикографічного опису / за ред. І. Д. Пасічник. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 57. С. 85–89.
4. Онушканич І., Штогрин М. Сленг як перекладознавча категорія: поняття, етимологія, способи перекладу. *Вісник Житомирського державного університету. Серія “Філологія”*. 2013. № 3. С. 296-300.
6. Процик І. Вербальне самовираження в субкультурі українських футбольних уболівальників : зб. наук. праць. “Мова і суспільство”. Львів, 2012. Вип. 3. С. 224–229.

7. Струганець Ю.Б. Семантика, структура, функціонування футбольної лексики в українській літературній мові початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2016. 228 с.
8. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org> (дата звернення: 17.04.2024).
9. Football phrases: 101 slang terms, idioms and meanings explained. URL: <https://www.goal.com/en/news/football-phrases-101-slang-terms-idioms-meanings-explained/lpf6bxqrxtmc1gjoile7hc7un> (дата звернення: 17.04.2024).

Аліна ОЛІЙНИК

Науковий керівник – доц. Гарасим ТЕТЯНА

READING AS A THERAPEUTIC TOOL IN TIMES OF WAR (BASED ON THE NOVEL “MISTER PIP” BY LLOYD JONES)

The perception of the war might vary greatly among individuals. Some consider it as a sickness that needs to be eradicated, others as an error to be avoided, and still the third group believes it to be a crime which needs to be punished, or even an outdated practice that should be abandoned. Despite such varied perspectives, it is an indisputable that everyone is affected by war, regardless of their viewpoints or beliefs. Thus, it is of paramount importance to discover approaches for diverting attention from the severe realities of conflict, relieving mental torment, and preserving mindfulness with productive pursuits.

The significant influence of war makes adjustments to human life, causing both individual lives and societal standards to radically shift. However, not all individuals are prepared for such upheavals and not all can quickly adapt to them. In modern society, the concept of “WAR” has ceased to be something distant and has become a common reality. War is something outside of normal human experience, so many people experience things they have never experienced before. During the war, individuals often lose the most important thing (i.e. the basis of their peace), and become vulnerable and fraught with anxiety. Reading is one of the most important therapeutic methods used to reduce ongoing sensations of distress, to minimize stress, and to provide individuals with a break from intrusive ideas [1, p. 427].

The aim of the article is to examine the theoretical background of reading as a therapeutic tool by analyzing how such a therapeutic approach is incorporated within the narrative structure of the novel “Mister Pip” by Lloyd Jones.

Reading provides an opportunity to become acquainted with someone else, immerse oneself in their words, step into their shoes, and embrace their worldview. As expressed by J. Ihanus with the help of the perspectives and voices provided by literature, reading empowers readers to transition from an “empty existence of monologue” to a realm of dialogue and polylogue [5, p. 27]. Moreover, Hanna Meretoja, a professor of comparative literature, further clarifies in her work “The Ethics of Storytelling” that literature reveals the simultaneous existence of alternative perspectives and interpretations of reality once readers engage in the act of reading [8, p. 56].

As outlined in the 28th edition of Dorland’s Illustrated Medical Dictionary, therapeutic reading is defined as “the reading of books for the treatment of mental disorders or for mental health improvement” [2, p. 195]. A contemporary interpretation of the nursing practice of therapeutic reading frames it as “the therapeutic use of literature with guidance or intervention from a therapist” [3, p. 157]. Research findings stipulated in the handbook that regarding the use of literature with therapeutic aim indicate the multifaceted benefits to readers ranging from an expressed relief from loneliness and isolation to mitigating depressive symptoms [3, p. 158].

When examining the benefits of therapeutic reading for mental health and overall well-being numerous advantages are singled out. The most important among these is the capacity of a close connection with literature to function as a so-called “platform for emotion regulation”, affording individuals the opportunity to explore and process their own emotional states in a safe environment. Through immersion in fictional worlds and the indirect experiences depicted in the text, readers develop a sense of empathy and social awareness, therefore strengthening their interpersonal relationships and fostering a sense of communal connection [7, p. 4].

In the book “Rethinking Therapeutic Reading: Lessons from Seneca, Montaigne, Wordsworth and George Eliot”, Kelda Green highlights that reading can serve as a catalyst for emotional regulation, offering individuals a structured way to explore and process their emotions in a safe manner [4, p. 156]. Immersion in a literary text connected with personal experiences can lead to a reduction in stress levels and an enhanced sense of emotional well-being. Additionally, Kelda Green’s work elucidates that reading stimulates cognitive function, including improvements in memory, concentration, and critical thinking skills [4, p. 156].

The topic of reading as a therapeutic tool in times of war is described in detail in the novel “Mister Pip” by Lloyd Jones. In the text, the act of reading and storytelling serves as a means of psychological survival for the characters amidst the horrors of the Bougainville Civil War. Through the protagonist Matilda’s relationship with Mr. Watts, who introduces the children to the works of Charles Dickens, reading becomes a refuge from the harsh

realities of conflict: “*You cannot pretend to read a book. Your eyes will give you away. So will your breathing. A person entranced by a book simply forgets to breathe*” [6, p. 135].

In the turbulent terrain of war, Mr. Watt’s moving words to Matilda reveals the essence of therapeutic reading. During the times of conflict, when people are dealing with extreme stress, trauma, and uncertainty, literature appears as a ray of hope and fortitude. The image of becoming so engrossed in a book for so long that you forget to breathe is a powerful example of the immersive effect of reading: “*You are never alone with a book, they have spirit and story in them*” [6, p. 50]. This quotation emphasizes the significant influence that literature provides on interpersonal relationships and overall well-being, especially when it comes to therapeutic reading during the war. In environments marked by isolation and solitude, books are invaluable allies, providing consolation to those enduring the difficulties of war.

Moreover, books possess a unique ability to foster empathy and understanding, enabling readers to forge connections with characters and stories that resonate with their own experiences. In times of war, when individuals may feel disconnected from their communities or alienated from their native surroundings, the companionship offered by books becomes especially vital, providing a sense of comfort and belonging amidst the chaos and uncertainty: “*Words have the power to heal wounds, mend broken hearts, and bring hope to the darkest corners of our souls*” [6, p. 18]. The novel portrays Mr. Watts, a man who introduces the timeless classic “*Great Expectations*” by Charles Dickens to cut-off villages as a symbol of the transformational impact of literature. Through literature, those who have suffered from violence can find healing for their wounds, those who have been devastated by loss can find hope in the deepest corners of their souls.

To conclude, the article includes a thorough examination of the definition of therapeutic reading, clarifying how literature functions as a powerful psychological barrier against the chaos of war. This research creates opportunities for more investigation into the topic of therapeutic reading during the war time. Examining the complex ways that literature affects mental health and well-being during conflict can be relevant for psychologists and literary theorists. Furthermore, research in the future might concentrate on creating customized therapeutic reading programs for people dealing with the effects of war trauma, providing useful tips and techniques for boosting resiliency and coping methods.

REFERENCES

1. Cohen J. L. *The Experience of Therapeutic Reading*. New York University, 1994. 12 p.
2. *Dorland’s Illustrated Medical Dictionary*. Philadelphia, 1994, 28th edn. 195 p.
3. Forrest M. E. S. *Recent developments in reading therapy: a review of the literature*. Edinburgh, 1998. 8 p.
4. Green K. *Rethinking Therapeutic Reading: Lessons from Seneca, Montaigne, Wordsworth and George Eliot*. London, 2020, 208 p.
5. Ihanus J. *Litteratur och terapi. Att tala eller att tala. Litteraturterapi – ett sätt att växa*. Helsinki, 2004. 232 p.
6. Jones L. *Mister Pip*. New Zealand, 2006. 256 p.
7. Kosonen P. *Towards Therapeutic Reading: the interactive process of reading*. University of Jyväskylä, 2019. 23 p.
8. Meretoja H. *The Ethics of Storytelling. Narrative Hermeneutics, History, and the Possible*. Oxford & New York: Oxford University Press, 2018. 368 p.

Анастасія ПЕРЧИШИН

Науковий керівник – асист. Ірина СЕНЬКІВ

СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Переклад сучасної військової лексики — складне і важливе завдання, особливо з огляду на стрімкий розвиток технологій і мінливу геополітику. Для того щоб військовослужбовці та організації могли спілкуватися, долаючи мовні та культурні кордони, необхідний точний переклад військових термінів і понять багатьма мовами, зокрема й українською. Це дослідження є актуальним, оскільки в ньому розглядаються труднощі та тонкощі, що виникають під час перекладу сучасної військово-технічної термінології українською мовою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчать, що найгрунтовніші праці в цій галузі були виконані Л. Нелюбіним та В. Шевчуком. Окремі аспекти військово-технічних перекладів у своїх дослідженнях описали В. Балабін, Ю. Камінський, Т. Гнатенко, М. Богачук, В. Попелюк та О. Наумов.

Мета дослідження — проаналізувати стратегії перекладу військово-технічної термінології.

Виклад основного матеріалу. Переклад військової термінології та її термінів загалом є досить складним завданням. І головною проблемою багатьох перекладачів є те, що вони намагаються знайти точний відповідник у цільовій мові, хоча для багатьох термінів їх (відповідників) немає. Саме тому велику

роль при перекладі відіграє контекст. Адже відтворити іноземні реалії потрібно так, щоб не спотворити їхнє значення в мові перекладу.

Військову термінологію, яку ми проаналізували, можна умовно поділити на три категорії, з точки зору їх перекладності. До першої групи належать такі терміни, що позначають іноземні реалії, які співпадають із реаліями, вираженими українською мовою. Наприклад: *“hostage”* — *“заручник”*. До другої групи належать терміни, такі як *“Central Intelligence Agency (CIA)”* — *“Центральне розвідувальне управління (ЦРУ)”* [5, с.13], які позначають іноземні реалії, що не присутні в українській дійсності, але мають спільні термінологічні еквіваленти. *“conventional war”* — *“війна з застосуванням звичайних видів зброї; неядерна війна”* [5, с.28] — один із виразів останньої категорії, що позначає чужорідні реалії, які не мають поширених термінологічних еквівалентів в українській мові [3, с.91].

Для перекладу військово-технічної термінології зазвичай використовують такі стратегії: підбір прямого еквівалента, описовий переклад і запозичення. Частина військово-технічної термінології має прямий еквівалент в українській мові, який, як правило, не залежить від контексту: *“antiaircraft system”* — *“зенітний комплекс”* [4, с.328], *“warhead”* — *“боєголовка”* [4, с.751]. У таких випадках перекладачу доцільно використовувати еквівалент, щоб зберегти первинне значення терміну [1, с.3].

Якщо адекватно відтворити термін цільовою мовою з семантичної, граматичної чи прагматичної точки зору важко або неможливо, тоді перекладачі можуть застосувати стратегію описового перекладу, наприклад: *“sustainer”* — *“ракетний двигун маршової ступені”* [4, с.740], *“submunition”* — *“бойовий уражаючий елемент”* [4, с.739].

Іноді термін може бути взятий прямо з мови оригіналу або змінений у вигляді кальки, що передбачає переклад окремих слів зі збереженням основних структурних компонентів терміна: *“torpedo”* — *“торпеда”* [4, с.85], *“shrapnel”* — *“шрапнель”* [4, с.85].

Висновки. Отже, у ході дослідження ми виявили, що при перекладі військово-технічної термінології використовуються такі стратегії як підбір прямого еквівалента, описовий переклад і калькування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коржак З.З. Особливості перекладу сучасної військової термінології. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5682/2023/38/14>
2. Hnedko T.M., Bohachuk M.V. Contrastive analysis of military terminology in English and Ukrainian Languages. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2018. №37.
3. Актуальні питання розвитку філологічних наук у XXI столітті: Міжнародна науково-практична конференція, 2017. Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2017. с. 89-93.
4. Лісовський В.М. Військово-технічний переклад (англійська мова): підручник. за ред. В.В. Балабіна. Київ: ВІКНУ, 2009. 950 с.
5. Балабін В.В., Лісовський В.М., Чернишов О.О. Основи військового перекладу (англ. мова): підручник. за ред. В.В. Балабіна. Київ: Логос, 2008. 587 с.

Роксолана СОЛЯРЕВИЧ
Науковий керівник – асис. Юрій ВІТЯК

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ПЕРЕДМОВИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ РОМАНУ «ПРИГОДИ ТОМА СОЙСЕРА»)

Вступ. Передмова як жанр часто залишається поза пильною увагою дослідників перекладу. Ж. Женет у своїй праці «Паратекст. Пороги інтерпретацій» виокремлює роль паратекстуальних компонентів та порівнює передмову з «порогом» до твору. Автор продовжує: *«для нас паратекст є тим, що дає можливість тексту стати книгою, яка подається читачу та суспільству. Отож передмова — більш ніж межа чи кордон, це „пори́з” між книгою та її читачами. Ми розглядаємо її у вигляді „порогу”, чи „вестибуля” (термін Борга (Borges), або ж, вслід за Філіпом Леженом, визначаємо такий вид вступного матеріалу як границю друкованого тексту, яка в дійсності контролює все читання тексту»* [1, с. 175]. Таким чином передмова є особливим способом переходу до основного тексту, який сприяє кращому розумінні книги.

Мета дослідження полягає в з’ясуванні ролі передмови в перекладених художніх творах та її вплив на враження, яке складеться у читача.

Основний текст. У передмові до класичного твору «The Adventures of Tom Sawyer» (Пригоди Тома Сойсе́ра), створеного у 1875 році, автор запевняє, що текст літературного твору має життєву основу: *«Most*

of the adventures recorded in this book really occurred; one or two were experiences of my own, the rest those of boys who were schoolmates of mine» [2].

Текст передмов збережено в українських варіантах перекладу, здійсненого Володимиром Митрофановим (який входить до серії книг «Дитячий світовий бестселер») та Юліаном Панькевичем (що з'явився під керівництвом Українсько-Руської Видавничої спілки).

Основне повідомлення письменника лаконічно і влучно відтворено В. Митрофановим: «*Більшість пригод, описаних у цій книжці, сталося насправді: декотрі — зі мною самим, інші — з моїми шкільними товаришами*» [3]. Перекладач, як бачимо, не уточнює кількість пригод, натомість використовує слово «декотрі». Ю. Панькевич неухильно дотримується тексту оригіналу, передаючи частину «*one or two*» дослівно: «*Більшість пригод, описаних у цій книзі, відбулися насправді; одна чи дві були моїми власними враженнями, а решта — досвідами хлопців, які були моїми шкільними товаришами*» [4].

Перекладацькі зміни, пов'язані із відтворенням передмови, іноді простежується на прикладі окремих слів. Лексична одиниця «*an individual*», що є іменником, з огляду на наявність артикля, передається українською як прикметник «*одноосібний*». Уживання такої трансформації вважаємо граматично вмотивованим. Порівняймо оригінальне та перекладене речення.

«Huck Finn is drawn from life; Tom Sawyer also, but not from an individual he is a combination of the characteristics of three boys whom I knew and therefore belongs to the composite order of architecture» [2].

У перекладі В. Митрофанова речення: «*Гека Фінна змальовано з життя, Тома Соєра також, але він — персонаж не одноосібний, бо поєднує в собі риси вдачі трьох хлопців, яких я знав, і, отже, належить до мішаного архітектурного стилю*» [3].

Специфіку зібраного образу персонажа книги у перекладі Ю. Панькевича також передано завдяки граматичній трансформації: «*Гек Фінн намальований з життя; Том Соєр теж, але не окремо — він є поєднанням характеристик трьох хлопчиків, яких я знав, і тому належить до складного порядку архітектури*» [4].

Іноді частини передмови перекладені не належним чином. Неадекватним, на наш погляд, вважаємо відтворення лексичної одиниці «*slaves*», що дослівно означає «раби», як «негри» у варіанті В. Митрофанова. Порівняймо два варіанти:

«The odd superstitions touched upon were all prevalent among children and slaves in the West at the period of this story — that is to say, thirty or forty years ago» [2].

«Чудні забобони, згадувані далі, були дуже поширені серед дітей і негрів на Заході за тих часів, про які йдеться в цій оповіді, — тобто тридцять — сорок років тому» [3].

У наш час використання таких слів є неприпустимим, з огляду на дискримінаційну конотацію. На противагу цьому, Ю. Панькевич дотримується політкоректних висловлювань: «*Усі дивні забобони, про які йдеться, були поширені серед дітей і рабів на Заході в період цієї історії - тобто тридцять чи сорок років тому*» [4]. Перекладач вирішив не змінювати слово «раби» у своїй роботі в такий спосіб, показуючи одну з найбільших проблем тогочасного суспільства.

Висновки. Передмова, як важлива складова перекладу художнього твору, має велике значення для сприйняття читачем тексту. Аналіз перекладу передмови до «*The Adventures of Tom Sawyer*» показує, що кожна деталь, включаючи вибір слів та відтворення атмосфери оригіналу, може вплинути на сприйняття твору. Наприклад, у перекладі слово «*individual*» було замінене на «*одноосібний*», що робить текст зрозумілішим та ближчим до сучасного читача. Однак, деякі аспекти, такі як використання застарілих термінів, можуть викликати негативну реакцію. Таким чином, ретельне вивчення та розуміння передмови в контексті перекладу може допомогти забезпечити більш якісне сприйняття твору читачем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Genette G. Paratext. Thresholds of interpretation. Cambridge University Press, 1997. 427 p.
2. Twain M. The adventures of Tom Sawyer. Chatto and Windus, 1876.
3. Твен М. Пригоди Тома Соєра: повість для мол. та серед. шк. віку. М. Твен; пер. з англ. В. Митрофанова; іл. О. Богомаз. Київ : Національний книжковий проект, 2011. 288 с.
4. Твен М. Пригоди Тома Соєра / М. Твен ; пер. Ю. Панькевич. Львів : Українсько-руська видавнича спілка, 1906. 252 с.

СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ ІСТОРИЧНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ П'ЄСИ В. ШЕКСПІРА «ГАМЛЕТ»)

Архаїзми в літературних текстах є важливими елементами, які відображають реальність минулого. Вони відіграють визначальну роль у формуванні історичного контексту твору, додають йому особливий колорит та аутентичність. Архаїзм позначає актуальний для даної мовної спільноти референт, але характеризується ізольованістю фонетично-графічної, морфологічної, словотвірної чи лексико-семантичної форми на тлі сучасної мовної системи [1, с. 3]. Як наслідок переклад текстів, що містять архаїчну лексику, створює складнощі у досягненні адекватності та збереженні експресивності та культурного змісту оригіналу. Перекладачеві доводиться звертатися до різних стратегій для відтворення не лише лексичного значення, але й національної конотації та історичної важливості архаїзмів у мові.

Аналіз досліджень. Теми архаїзмів та історизмів неодноразово зустрічалися у працях багатьох науковців, серед них Ж. Колоїз, Т. Крупеньова, Т. Кияк, О. Коваленко, Н. Білоус, Т. Ласінська та інші. Використання архаїзмів зазвичай розглядається як літературний прийом, який відомий переважно у відтворенні лексики, що має історичне підґрунтя. Як вважає А. П. Мельник, архаїзація орієнтована на культуру оригіналу, однак завдання перекладача полягає в тому, щоб за допомогою еквівалентів та аналогів в мові перекладу відтворити культурні особливості тексту-оригіналу [2, с. 176].

Метою дослідження є проаналізувати відтворення історизмів та архаїзмів в українському перекладі п'єси Вільяма Шекспіра «Гамлет», здійсненого Михайлом Рудницьким.

Розглянемо стратегії відтворення історично маркованої лексики на матеріалі п'єси «Гамлет». Серед основних стратегій, використаних М. Рудницьким є такі : архаїзація, логізація, вилучення та модернізація. Найбільш уживаним прийомом перекладу зафіксовано вилучення. Наведемо кілька прикладів.

“Sith nor th’ exterior nor the inward man / Resembles that it was” [3, с. 83] – «Називаю це тому, що зовнішньо / І внутрішньо він зовсім не той став» [4, с. 55]. Слово *“sith”* – є англійським архаїзмом, яке втратило свою активну вживаність в сучасній мові. Перекладач вирішив використати принцип вилучення для кращого розуміння твору.

Розглянемо наступний приклад стратегії вилучення:

“My father—methinks I see my father” [3, с.35] – «Мій батько...так і бачу свого батька» [4, с. 32]. У перекладі, як ми бачимо опущено слово *“methink”*, що означає думати «думати, вважати». М. Рудницький використав стратегію вилучення задля кращого розуміння тексту та спрощення, оскільки це слово не відіграє важливе значення у реченні, а є відтворенням лише роздумів. Наступний приклад:

“By his cockle hat and staff / And his sandal shoon.” [3, с.209] – «Ціпок, сандали й чорний плац» [4, с.124]. У цьому уривку вилучено архаїзм *“shoon”*, що означає взуття. Перекладач вилучив це слово, оскільки його використання призвело б до повтору.

Переклад архаїзмів можна також передати за допомогою експресивно еквівалентних варіантів. Зокрема часто зустрічається, перетворення нейтрального часового компонента на більш експресивний авторський задум.

Наприклад, передано експресивність архаїчного вигуку роздратування:

*“You are **naught**, you are **naught**”* [3, с.147] – «**Тьфу**, який ви **непристойний!**» [4, с.92]. Відбувається заміна розповідного речення на окличне, що надає більшу виразність. Вигук «тьфу» додає експресивності, підкреслюючи відчуття огиди.

Проте часто можна помітити заміни історично маркованої мовної одиниці стилістично нейтральним її відповідником у мові перекладу. Розглянемо такий приклад:

*“Come **hither**, my dear Hamlet, sit by me”* [3, с.145] – «Ходи **сюди**, любий Гамлете, сідай біля мене» [4, с.90]. Як бачимо у прикладі слово архаїзм *“hither”* перекладено нейтрально забарвленим словом *“сюди”*. Розглянемо ще один приклад цієї стратегії:

*“**Hark** you, Guildenstern, and you too”* [3, с.109] – «**Слухай**, Гільденстерне, і ти теж» [4, с.70]. Як бачимо, слово «слухай» – це більш сучасний еквівалент *“hark you”*, який використовується для привернення уваги або вказівки на те, що сказане далі є важливим. Таким чином, у перекладі зберігається сенс оригінального твору, але використовується більш сучасне формулювання, що сприяє нейтралізації часової дистанції. Логізацію простежуємо і в такому прикладі:

*“**Thou art a scholar; speak to it, Horatio**”* [3, с. 13] – «**Горац, ти знаєш мову книг, – промов**» [4, с 22]. У перекладі архаїчну лексику відтворено повністю нейтральною стилістично фразою.

Перекладацька стратегія архаїзації поділяється на цілісну та умовну. Цілісна архаїзація – це перекладацька стратегія, яка найточніше відтворює манеру мовлення минулих часів та відображає національно-культурні особливості. Однак, через плін історії та культури, використання цілісної архаїзації є рідкісним явищем, оскільки старі слова та конструкції можуть бути втрачені або незрозумілі для сучасного читача. Умовна архаїзація націлена не на точне відтворення певних мовних одиниць, а на відтворення історичного колориту. Розглянемо приклад із п'єси «Гамлет»: *“It shall to the barber's”* [3, с.115]

– «*Йди до стриження*» [4, с.70]. У наведеному уривку слово “*barber*” перекладено як «*стрижий*», що у сучасному мовленні означає «*перукар*», задля відтворення колориту минулої епохи та культурної маркованості. Це слово дозволяє перекладачеві зберегти аутентичність оригінального тексту та зрозумілість для українського читача. Розгляньмо ще один приклад: “*Is this a prologue, or the posy of a ring?*” [3, с.149] – «*Чи це має бути Пролог чи напис на перстені?*» [4, с.92]. Англійське слово “*ring*”, що означає «*кільце*», М. Рудницький переклав як «*перстень*». Перекладач використав стратегію умовної архаїзації, щоб відтворити історичний колорит тієї епохи.

Протилежною до стратегії архаїзації є модернізація. Основна мета якої полягає у тому, щоб забезпечити актуальність, зрозумілість та відповідність перекладеного тексту сучасним умовам. До прикладу: “*Let’s do it, I pray, and I this morning know/Where we shall find him most convenient*” [3, с.21] – «*Так зробимо, а я скажу вам, де Його знайти самого нині вранці*» [4, с.26]. У цьому прикладі, як бачимо перекладач не використав прямого відповідника слова “*pray*”, натомість з’явився емпатичний вираз «*Так зробимо*».

Висновки. При відтворенні архаїчного складника у драматичному творі, важливо наголосити на першорядному завданні збереження часового аспекту. Відтворення експресивних одиниць, які формують загальний стиль твору, є органічною ознакою перекладених текстів з архаїчною лексикою. Під час перекладу доцільно враховувати алгоритм відтворення архаїчної лексики, включаючи пошук відповідного архаїчного еквівалента, компенсацію архаїчного складника на рівні речення або тексту, та вибір елементу з метою передачі експресивного забарвлення. Отже, здатність архаїчної лексики до вираження текстової експресії та пріоритетність відтворення часового елемента в перекладі підтверджують необхідність акцентування на передачі саме часового складника архаїзму у перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдученко Г. Історизми та архаїзми як основні виражальні засоби історичної стилізації.
URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/924/%D0%93%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D0%B8%D1%96%20%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B0%D1%97%D0%B7%D0%BC%D0%B8.pdf?sequence=1>
2. Мельник А. П. Функції сучасної американської анімації як основа вибору перекладацьких стратегій. *Studia linguistica*. 2012. 175–178 с.
3. William Shakespeare. *Hamlet*. 1603. URL: <https://www.folger.edu/explore/shakespeares-works/hamlet/read/>.
4. Шекспір В. Гамлет, принц Данський. Пер. з англ. М. Рудницький : трагедія. Львів, 2008. 192 с.

Анна ШРАМ

Науковий керівник – доц. Мар’яна КАРАНЕВИЧ

ПРОБЛЕМА (НЕ)ПЕРЕКЛАДНОСТІ ІНТЕРНЕТ-МЕМІВ

Актуальність проблеми перекладу пов’язана з відмінностями у світогляді носіїв різних мов, представників різних культур, що ускладнює досягнення рівноцінного ефекту. До труднощів перекладу відносять меми, які вже давно стали частиною нашого життя, адже з їх допомогою ми з легкістю коментуємо актуальні події у світі чи ділимося інсайтами.

Мета нашого дослідження полягає у виявленні підходів до відтворення англомовних інтернет-мемів для україномовної цільової аудиторії.

Вже протягом декількох століть явище перекладності/неперекладності досліджували такі науковці як О. Потєбня, М. Рильський, Дж. Кетфорд, В. Гумбольдт, та інші. Сьогодні проблему перекладності продовжують вивчати такі вітчизняні та зарубіжні перекладознавці, як Т. Шмігер [4] та Л. Венуті [9]. Водночас мем був об’єктом дослідження лінгвістів (Е. Честерман [6]), психологів (Т. Храбан [2], С. Блекмор [5]) та політологів (Р. Грамер [8]). Ми ж зробимо свій вклад у розробку перекладацького аспекту.

Перш за все потрібно визначити, що позначає лексема «мем». Це поняття ввів ще у 1976 році біолог Р. Докінз, який назвав цим терміном ген, що передає культурну інформацію. У нашій роботі ми опираємось на визначення, запропоноване П. Гілом, який зазначив, що меми – це культурні символи або соціальні ідеї (зображення, відео або текст), що швидко поширюються соціальними мережами з метою викликати у людей сміх [7]. За критерієм структури поданої інформації виокремлюють такі види інтернет-мемів: 1) текстові; 2) ілюстративні; 3) креолізовані; 4) відеомеми [3]. Відповідно до цього підхід та складність перекладу значно відрізняється.

У ході нашого дослідження було встановлено, що відео- та ілюстративні мему не потребують перекладу, оскільки комічний ефект досягається через зображення. Часто в основі цих мемів представлені реальні люди, герої фільмів, ситкомів, мультфільмів та казок. Прийомом створення комічного ефекту в такому випадку є вирваний з контексту відеоряд чи зображення (Див. рис. 1).

Рис. 1. Мему, що не потребують перекладу

Лінгвісти визначають креолізований текст як особливий лінгвовізуальний феномен, складне текстове утворення, в якому вербальний та невербальний компоненти формують одне візуальне, структурне, смислове та функціонуюче ціле, що забезпечує його комплексний прагматичний вплив на адресата [1, с. 17]. Переклад креолізованих мемів викликає певні труднощі у перекладачів, особливо якщо у тексті присутня гра слів, реалія, власна назва, або мем є ребусом, який потрібно розгадати. У такому випадку передати зміст мему і при цьому досягнути комічний ефект доволі складно. Такі мему вважаються неперекладними (Див. рис. 2).

Рис. 2. Неперекладні мему

На відміну від вищезазначених прикладів, текстові мему, які використовуються для опису ситуації, не становлять труднощів для перекладачів. До текстових мемів ми можемо віднести слова, словосполучення та речення, що поширилися мережею інтернет та не потребують невербального аспекту задля створення комічності. Наведемо приклад креолізованих мемів та їх перекладів, що були виявлені на сторінках інтернет-видання New Voice (Див. рис. 3).

Рис. 3. Прямий переклад мемів

Отже, рівень складності перекладу інтернет-мему залежить від того, до якого виду він належить. Проведений аналіз засвідчив, що найважче піддаються перекладу креолізовані меми. Зважаючи на те, що тема нашого дослідження не втратить актуальності найближчим часом, перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні підходів до перекладу українських мемів про війну для англомовної цільової аудиторії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ, 2001. 224 с.
2. Храбан Т. Інтернет-меми як інструмент інформаційно-психологічного впливу. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*. 2019. Вип. 8, ч. 1. С. 238–248.
3. Чернікова О. І. Вербальний, невербальний та комплексний меми: класифікація за способом подання та сприйняття інформації в інтернет середовищі (на матеріалі англомовних мемів). *Вісник КНЛУ. Сер. Філологія*. 2015. Т. 18, № 1. С. 151–156.
4. Шмігер Т. Перекладознавчий аналіз – теоретичні та прикладні аспекти: давня українська література сучасними українською та англійською мовами : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 510 с.
5. Blackmore S. *The Meme Machine*. Oxford and New York : Oxford University Press, 1999.
6. Chesterman A. *Memes of translation: The spread of ideas in translation theory*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2016.
7. Gil P. 50 Internet Memes that Have Won Our Hearts. *LiveAbout*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.liveabout.com/internet-memes-that-have-won-our-hearts-3573553> (date of access: 09.04.2024).
8. Gramer R. Can NATO Weaponize Memes? *ForeignPolicy*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://foreignpolicy.com/2017/04/13/nato-cyber-information-warfare-battle-of-ideas-memes-internet-culture/>
9. Venuti L. *Contra Instrumentalism: A Translation Polemic*. University of Nebraska Press, 2019.

Анастасія ЯРЕМА

Науковий керівник – доц. Тетяна ГАРАСИМ

WAR LITERATURE AS THERAPY: EXAMINING THE HEALING POTENTIAL OF THE NOVEL “MISTER PIP” BY LLOYD JONES

War literature is one of the best examples of human’s abilities to wreak havoc and resolve irrational conflicts. The disturbing amount of ancient epics and modern memoirs and novels broadcasts all the drawbacks of influential human desire for power and the suffering of the simple people from the war’s outcomes. Despite that, war literature not only describes the profound complexities of war, but also conveys the unique therapeutic value that may come in handy to deal with post-war depression. Recently, the topic of war has become widely discussed in our everyday lives with the help of mass media and current realities. Each Ukrainian somehow involved in the political tragic situation that causes huge psychological pressure is trying to find different ways for personal healing. Psychologists claim that there are a huge number of methods to deal with this alarming problem, and one of them is therapeutic reading in conditions of global conflict [1, 346].

The aim of this paper is to investigate the importance of therapeutic reading through such topics as self-reflection, empathy and fortitude in the novel “Mister Pip” by Lloyd Jones.

Reading usually offers a great opportunity to fresh our minds, to be absorbed in another person’s world as well as to get a lot of knowledge. In the research about the advantages of reading, K. Rayner, A. Pollatsek, J. Ashby, C. Clifton concluded that reading for sure helps to develop not only imagination and better perception of information, but also expands activity in the language output center in brains as people try to store the spoken words in their memory. That’s why reading is quite a momentous aspect of our being from the very childhood and realization that is in some way can help us to cope with such traumatic experiences as war makes it even a consequential element for the further investigation [1, p. 3].

Bibliotherapy is an active self-help, brief, non-pharmacological intervention that applies either cognitive therapy or behavioral therapy techniques. The main task of bibliotherapy is to teach a person how to control negative emotions and avoid them in everyday life. It looks like a truly great method to get out of the reality, focus on more positive things and take some time to rest from the terrible onslaught of war [2].

In the recent research, bibliotherapy was defined as the tool to fight the depressive symptoms that definitely could be considered as an outcome of the armed conflict [3]. Therapeutic reading plays an important role in treatment of serious mental health issues. Self-help therapy can be used by the individual without external assistance, such as those administered by health-care workers or that require minimal contact with a therapist. In

such a way, it is reasonable to assume that bibliotherapy itself is generally available and can be used by different levels of society. Taking into account everything mentioned above, we perceive such kind of self-therapy as one of the most convenient in the conditions of war and after it as well, as it requires just the person's desire to feel better and make it easier to survive the terrible events.

As bibliotherapy is based on reading skills, we can also look more carefully at its benefits and consider additional characteristics that can be helpful in our research. Reading different kinds of literature stimulates the brain and can improve cognitive function, including memory, concentration, and analytical skills [1, p. 280]. What is more, it provides the situation from different points of view that causes insights into one's own life and circumstances. Literature often induces self-reflection, encouraging readers to contemplate their beliefs, values, and behaviors. Thus, literature is able to change perception of information that can lead to a calming effect which is a helpful tool to get through the horrors of war.

War literature itself also plays a significant role not only because of the value information it consists of. Description of life during the war, the characters' difficult choices between life and death, and post-war rehabilitation can contribute to a change in the reader's worldview and a better understanding of the essence of his or her situation that can lead to finding out ways how to deal with problems. For example, many of Hemingway's novels and short stories deal with war explicitly and directly as the author himself experienced several wars during his lifetime, and he definitely can transmit his experience through the novel, causing the reader to feel that the reader is not the only one who went through such a harsh war phase of his or her life being [4, p. 303]. So, it is a perfect solution for readers to get some relief and even find some ways to heal after the conflict.

Truly great example of literature, to our mind, is the novel "Mister Pip" by Lloyd Jones. This story is set in Bougainville during the civil war, where young girl named Matilda finds inspiration in the teaching of Mr. Watts, a white man who reads "Great Expectations" by Charles Dickens to the village children. As conflict intensifies, storytelling and imagination provide Matilda with comfort and escape from the chaos. It is truly a perfect confirmation of the information that was provided above, as with the help of Mr. Watts, we understand that bibliotherapy has a calming effect on the children even during such monstrous occurrences as war: *"I had found a new friend. The surprising thing is where I'd found him – not up a tree or sulking in the shade, or splashing around in one of the hill streams, but in a book. No one had told us kids to look there for a friend. Or that you could slip inside the skin of another. Or travel to another place with marshes, and where, to our ears, the bad people spoke like pirates"* [5, p. 23-24].

Mr Watts is a person who can be accepted not only as a teacher, but children psychologist that understands the importance of getting out of reality sometimes during the conflict. His story is created by a diversity of anecdotes and the fragments of Dickens's novel. Such methodical approach in teaching definitely creates composing effect during his lessons and helps children perceive Mr Watts not only as a teacher and an adult, but also as person in whom they can find solace. He neatly describes the importance of the literature and makes children enthuse with it: *"... you cannot pretend to read a book. Your eyes will give you away. So will your breathing. A person entranced by a book simply forgets to breathe. The house can catch alight a reader deep in a book will not look up until the wallpaper is in flames. For me, Matilda, Great Expectations is such a book. It gave me permission to change my life"* [5, p. 157].

Despite the dangerous situation on the island, with the help of Mr Watts and Matilda other characters find strength in the stories they share. During their journey, readers are reminded of the power of literature and the capacity for hope even during the dark time: *"I do not know what you are supposed to do with memories like these. It feels wrong to want to forget. Perhaps this is why we write these things down, so we can move on"* [5, p. 179].

In the raging conflict of war literature appears as a symbol of solace and resilience. Because of analyzing the healing potential of reading during the conflict, we delved into the significant impact of war literature as therapy. War literature could be considered as a shelter for those who struggle with the horrible reality of the conflict and suffer from post-war depression: *"We have all lost our possessions and many of us our homes. But these losses, severe through they may seem, remind us of what no person can take, and that is our minds and our imaginations"* [5, p. 12]

In conclusion, the novel "Mister Pip" by Lloyd Jones and other examples of war literature have the transformative power of storytelling in the coverage of such topics as empathy, fortitude, understanding and self-reflection. During the dark time, bibliotherapy becomes a lifeline offering readers to get out of reality and find some hope among the despair. In the therapy of war literature we are able to find the strength to continue struggling for a better life and get some rest from the horror of the war.

REFERENCES

1. Rayner K., Pollatsek A., Ashby J., Clifton C. Psychology of reading. Psychology Press. New York, 2011. Second Edition. 496 p.
2. Hoover E. Using bibliotherapy to rebuild identity for people with aphasia: A book club experience. Journal of Communication Disorders. USA, 2023. Vol. 105.
3. Gualano M. R. The long-term effects of bibliotherapy in depression treatment: Systematic review of randomized clinical trials. Clinical Psychology Review. Italy, 2017. Vol. 58. P. 49-58.

4. Velea A. Representations of war in the writings of Ernest Hemingway. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*. Bucharest, 2012. Vol. 2. P. 302-316.
5. Jones L. *Mister Pip*. London, 2008. 219 p.

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Тарас БЕШ
Науковий керівник – доц. Валерій ГРУШКО

ТРАНСГУМАНІЗМ. ПРОБЛЕМА ПРОГРЕСИВІЗМУ

У даній статті досліджена природа і характер таких філософських рухів як трансгуманізм та прогресивізм. Досліджено сутність та характер їх феномену, їх виникнення, розвиток, вплив на суспільство. Проаналізовано причини, які спонукають людей до прийняття ідей трансгуманізму та прогресивізму, а також їх зв'язок із соціально-політичними умовами. Висвітлено характеристики осіб, які схильні до прийняття трансгуманістичних та прогресивістичних ідей, а також окреслені тенденції зростання інтересу у суспільстві до них та прагнення тих хто їх популяризує. Висвітлені ефективні методи вивчення розвитку неоднозначних процесів у суспільстві та заходи для регулювання розвитку подібних тенденцій у суспільстві.

Ключові слова: трансгуманізм, прогресивізм, суспільні трансформації, науково-технічний прогрес, етичність.

Постановка проблеми. У сучасному світі, на фоні стрімкого науково-технічного прогресу та постійних змін у соціокультурному середовищі, виникають нові глибокі виклики та можливості для розвитку людства. Однією з ключових ідей, що визначають сучасний науковий дискурс і спонукають до ретельного розгляду, є трансгуманізм. Апологети цієї концепції обґрунтовують її цінність у тому, що вона націлена на покращення фізичних, когнітивних та психічних можливостей людини через застосування сучасних технологій. Водночас її критики прагнуть довести небезпеки які подібні форми удосконалення людей можуть нести.

На сьогодні визріла нагальна потреба ретельного аналізу філософських, етичних та соціокультурних аспектів цієї проблематики для формування кращого розуміння трансгуманізму та можливого його впливу на індивіда та суспільство в цілому. Особливий інтерес представляє вивчення можливих перспектив та потенційних загроз від модифікації людської природи. Вочевидь, що з трансгуманізмом буде розпочата нова сторінка людської історії в якій з'являться як нові шляхи індивідуального розвитку, так і формуватиметься якісно нова організація суспільства, а також загострюватиметься конфлікт між традиційною етикою та новими реаліями.

У статті проаналізовано: сутність та характер трансгуманізму та прогресивізму, їх вплив на суспільство, а також можливі загрози і засоби регулювання та запобігання негативним проявам цих явищ у майбутньому.

Мета роботи полягає в систематизації та аналізі як теоретичних, так і прикладних аспектів трансгуманізму, а також визначення його місця та ролі у сучасному світі. Дослідження спрямоване на висвітлення очікувань та ключових викликів, які виникають при впровадженні ідей трансгуманізму, визначення особливостей можливого впливу на соціокультурні процеси у суспільстві, більш повне осмислення надбань і можливих ризиків, які пов'язані з реалізацією концепції трансгуманізму, Дослідження націлене на формулювання наукових рекомендацій для подальшого поглиблення розуміння впливу науково-технічного прогресу на розвиток суспільства.

Аналіз досліджень та публікацій. Дана проблема висвітлювалась у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених та публіцистів як Ясперс К. Т., Атталі Ж., Харрарі Ю. Н., Бостром Н., Фукуяма Ф., Гайдеггер М., Дік Ф. К., та інші.

Виклад основного матеріалу. Трансгуманізм на початках сформувався як філософський рух, який обґрунтовував ідею, що людство може та повинно використовувати технології для покращення своїх фізичних, психологічних та інтелектуальних можливостей.

Трансгуманізм націлюється на зміну розуміння людської природи, форми, способів життя, особливостей взаємодії людей в суспільстві. Здійснення переходу до нового етапу еволюції, до якого закликають ідеологи трансгуманізму, згідно їх аргументів може відкрити можливості, які не були доступні людям ще ніколи протягом всієї історії суспільства. Завдяки розвитку нових техніки і технологій, а також науковим дослідженням новітніх сфер природи, стане можливим подолання великої кількості фізичних і психічних обмежень людей,

Ідея трансгуманізму стала наслідком розвитку уяви пропагандистів самодостатності цінності науково-технічного прогресу про важливість прагнення до довершеного людського майбутнього і становлення у перспективі «людини досконалої». Дана ідея не лише актуалізує проблематику важливості

покращення людини, але й піднімає комплекс філософських питань про сенс людського життя і наскільки трансгуманізм корелює з прогресом самої людини.

Один з напрямків розвитку трансгуманізму включає в себе розробку біотехнологій, штучного інтелекту, генної модифікації та імплантації технологічних пристроїв для поліпшення людських здібностей. Трансгуманізм націлений на переосмислення традиційної моралі, використовуючи для цього зростання масштабів застосування передових технологій та їх впливу на суспільство. З точки зору концепції прогресивізму суспільство повинно постійно розвиватися та змінюватися для досягнення більшого процвітання і розширення можливостей багатогранного удосконалення людей. Цей підхід підтримує інновації та політичні реформи для досягнення цілей соціально-економічного поступу. Таким чином трансгуманізм його прихильниками трактується в якості інструменту удосконалення як окремо взятих людей, так і суспільства в цілому. Очевидно, що у популяризації ідей трансгуманізму є зацікавлені окремі досить впливові особи чи навіть групи таких людей, певні сегменти бізнесу, якась частина організацій від чого як вони собі уявляють можуть одержати зиск, причому немалий. Водночас ідеологи трансгуманізму розглядають його як можливість перетворення людини у щось якісно нове, яке за своїми новими спроможностями буде на порядок перевершувати Homo sapiens, який вже протягом свого тривалого історичного розвитку не лише не демонструє еволюційного удосконалення, але й як багатьом бачиться деградує порівняно з епохою античних героїв. Разом з цим удосконалення членів суспільства здатне буде підготувати ґрунт для підвищення якості організації соціуму. Таким чином окреслюється надмета – перехід людства на якісно новий еволюційний рівень, на який ймовірно далеко не всім людям буде можливість піднятися і очевидно складно збагнути наскільки нове постлюдство ще доречно буде називати людським родом. Чи звичні для нинішніх людей болі і страждання турбуватимуть і майбутніх надлюдей, а якщо ні, то чи вони спроможні будуть до емпатії не те, що до еволюційно відсталих своїх родичів, а хоч би до таких самих як вони за потенційними можливостями? А якщо мотивом поведінки і самореалізації цих надлюдей не буде співчутливість, то що може стати мотивом їх самореалізації – гедоністичні задоволення чи влада? А чи поділять мирно майбутні надлюди владу між собою чи змагання в силі завершиться війною всіх надлюдей проти всіх інших надлюдей? Перелік гострих етичних питань викликає більше тривоги ніж передчуття приємного очікування зустрічі з чимось надзвичайним яке буде викликати лише захоплення і можливість осягнення чогось що радикально виходить за рамки буденного. З іншого боку прихильники удосконалення людини за допомогою досягнень науково-технічного прогресу наполегливо переконують, висуваючи велику кількість аргументів, що сучасні люди демонструють ознаки деградації, яка просто вимагає реагування, котре має націлюватись не на зупинку нагромадження негативних тенденцій, не на повернення втраченого ідеалу далекого минулого, а революційний перехід на якісно новий щабель розвитку.

Недалекий час, коли звичним для людей стане створення біотехнологічних рішень розробка біоінженерних методів та технологій для покращення фізичних та психологічних характеристик людей, таких як здоров'я, тривалість життя та рівень енергії. Разом з цим буде розгорнута діяльність з використання генної терапії та коректування геному для лікування генетичних захворювань та покращення функцій організму.

Очевидно, що подібні радикальні зміни будуть сприйматись неоднозначно різними групами людей, що спричинюватиме загострення протиріч між віруючими у всесильність науково-технічного прогресу та тими, хто переконаний у недостатній компетентності сучасної науки щоб втручатись у такі фундаментальні механізми організації життя як генетика, що може загрожувати непоправними наслідками для безпеки всієї біосфери.

Якщо зміни стосуватимуться генетичного рівня людини, то цей вибір вже не може вважатись виключно приватною справою, адже це вже буде зазіхання на права інших людей, у першу чергу власник нащадків, а у перспективі загрожуватиме генетичній безпеці всього людства. Таким чином необмежене жодними рамками використання досягнень науки загострює як проблеми безпеки, так і етики.

І це не рахуючи цілком реальної загрози формування нового виду нерівності між «удосконаленими» людьми та тими хто собі такої розкоші не зможе дозволити через обмежені фінансові можливості – а таких буде очевидно більшість. Разом з цим виникатимуть проблеми обумовлені впливом змін фізичних та когнітивних характеристик у певних людей на їх ідентичність та самовизначення. Нерівність доступу до технологій трансгуманізму створюватиме ситуацію у суспільстві де лише достатньо заможні зможуть мати доступ до покращень своїх здібностей та здоров'я. Новітні технології загрожуватимуть також і приватності, свободі та безпеці людей. Нерівність у розвитку технологій трансгуманізму у різних країнах поглиблюватиме прірву між ними, а в середині них між різними соціальними групами, що може викликати соціальні та міжнародні конфлікти.

Висновки. Вочевидь людство вступає у період турбулентності на якому можливості які воно опановує помітно перевищують рівень психічної і моральної зрілості суспільства, яке нагадує підлітка, який непомітно для себе фізично став майже як дорослий, однак за сприйняттям життя продовжує значною мірою вести себе як багато в чому безвідповідальна дитина. Очевидно, що людство приречене робити помилки і вчитись на них, через біль і страждання пізнавати межі допустимого і горизонти реального.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ясперс К. Сенс і призначення історії: Мислителі ХХ століття. Політиздат, 1991. – 527 с.
2. Philip K. D. Do Androids Dream Of Electric Sheep? / Література ХХ століття. Orion, 2012. – 208 с.
3. Харарі Ю. Н. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього / Ювал Ной Харарі. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля. 2018. – 544 с.
4. Гайдеггер М. Буття і Час. – Харків: Фоліо. 1999. – 503 с.
5. Атталі Ж. Коротка історія майбутнього // Жак Атталі. – СПб, 2014. – 288с.

Іван БОЙКО

Науковий керівник – доц. Валерій ГРУШКО

ГЕНЕТИЧНА СОЦІОЛОГІЯ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті досліджено соціологічні погляди Михайла Сергійовича Грушевського. Розкрито роль і значення його ідей у процесі розвитку соціологічних знань в Україні. Проаналізовано вплив наукових висновків вченого на формування національної свідомості в українській інтелігенції у період його активної наукової, громадської та політичної діяльності, а згодом і серед широких верств українського суспільства. Досліджено творчий доробок українського науковця у сфері соціології. Окреслено функціональний апарат генетичної соціології та перспективи її практичного застосування. Здійснений аналіз впливу на розвиток українського соціуму ідей генетичної соціології. Розглянуто основні складові генетичної спадщини українства та його вплив на усвідомлення українцями себе як нації.

Ключові слова: генетична соціологія, національна самосвідомість, демократичність, суб'єктність національна, українська нація.

Вступ. Генетичний аспект є ключовим в ієрархії політичної та соціальної складової кожного соціуму, зокрема, українського. Дослідження Михайла Грушевського генетичної соціології шляхом аналізу історії та етнології українства, у контексті його соціокультурного розвитку, попри плин часу залишаються значущими до сьогодні, особливо в нинішній момент історії, коли гостро постало питання виживання української нації і збереження нею власної державності.

Мета даної статті полягає у визначенні найзатребуваніших аспектів генетичної соціології М.С.Грушевського та перспективи їх застосування у процесі подальшої розбудови українського суспільства.

Аналіз досліджень та публікацій. Дана тематика одержала свій розвиток у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених як Л.Зашкільняк, В.Ульяновський, А.Лукаша, С.Плохій, С.Ховрич, Я.Бідло та інші.

Виклад основного матеріалу. Українське суспільство завжди характеризувалося своєю неповторною, несхожою на інші ідентичністю. Її особливості розкривались і знаходили своє відображення у працях та дослідженнях як українських вчених, так і іноземців. Однією зі шкіл вітчизняної соціології, в якій приділялась увага дослідженням цього питання, стала генетична соціологія. Це напрямок наукових досліджень, що зосереджений на вивченні походження та розвитку етнічних груп. У рамках цього напрямку досліджень, вивчаються процеси формування етнічних ідентичностей та їх взаємодія у культурному та соціальному контексті з іншими аналогічними спільнотами, з іншими формами самоусвідомлень.

В працях **Михайла Грушевського** зосереджено увагу на вивченні історичних зв'язків між різними етнічними групами та їх впливові на культурний процес у всій його багатогранності. Грушевський розглядав етнічність як ключовий аспект соціального життя, що впливає на процеси самоідентифікації та взаєморозуміння між людьми. Його дослідження показують, що розвиток кожної етнічної групи ґрунтується на складних історичних процесах та взаємодії з іншими культурами. Ці ідеї Грушевського допомагають **краще** розуміти сучасні етнічні конфлікти та динаміку суспільства. Історична перспектива, запропонована Михайлом Грушевським, дає можливість глибше осмислити сучасні тенденції в етнічних стосунках та соціокультурних процесах [2, с. 243].

Зацікавився Михайло Грушевський соціологією ще коли навчався у Київському університеті. Тоді Михайло Грушевський починає активно досліджувати суспільство, його природу, зосереджуючи свої зусилля на вивченні українського соціуму [6].

Восени 1919 року, перебуваючи в еміграції, М. Грушевський засновує у Відні Український соціологічний інститут (УСІ). Це був перший український науковий соціологічний заклад, який діяв до від'їзду Грушевського в Україну у 1924 році. Працювало там багато українських суспільствознавців, таких як В. Старосельський, М. Шаповал, Д. Антонович, В. Липинський та інші. Протягом 1921-1922 рр. було видано 13 книжок з історії та культури України, соціо-антропологічної проблематики розвитку

суспільства, його первинних форм та факторів еволюції. Також там Михайло Сергійович Грушевський видає свою головну працю у сфері соціології - «Початки громадянськості. Генетична соціологія». Цією працею він хотів ознайомити широкі верстви української громадянськості з новітніми течіями в соціології на фактичному матеріалі та на основі зроблених ним наукових узагальнень. Михайло Грушевський також обґрунтовує свою оригінальну концепцію становлення соціальності, виявляє механізми і закони трансформації людського суспільства [1].

Генетичну соціологію, на основі українського суспільства, Михайло Грушевський розглядав з точки зору дослідження історії, етнічної та культурної ідентичності. Він вважає, що головним аспектом особливої ідентичності українського народу є орієнтація на збереження його звичаїв, культури та традицій. Він визначає свій «генетичний метод», за яким доводить право українців на свою самобутню історію, яку вчений викладає у своїй праці «Історія України-Руси» [5].

Грушевський шукав соціальні особливості українського етносу, які його відрізняють від інших. Він поділяв усі народи Російської імперії на два типи – аристократичні і демократичні. Українці, він вважав, належать до демократичного типу, а носієм цієї особливості побудови їх соціуму, на його переконання, є українське селянство. Так Михайло Грушевський називає Україну «землеробською країною із мужицькою культурою», в якій селянство відчуває себе «народом-нацією». Саме через такий підхід він вважає, потрібно будувати і державну структуру українців. Зокрема організація громадської солідарності в українському суспільстві, мала би відіграти основну роль демократичного чинника державотворення. Основним напрямком досліджень вченого стали соціальні аспекти українського суспільства в різні часи. Він наголошує, що для українського суспільства характерним є спочатку національне об'єднання навколо спільної ідеї, а вже потім поява очільника. Михайло Грушевський називає це проявами демократичності українського етносу. Також він у дослідженні визначає велике значення для українського суспільства, своїх звичаїв та традицій, які він називає чинниками консолідації українців. Показником еволюції українського суспільства, він визначає етнічні процеси. З огляду на такі висновки Михайла Грушевського, можна відмітити, що у своїх поглядах на український етнос, він використовував ідеї позитивізму Огюста Конта та теорії пізнання Еміля Дюркгейма. Вчений дотримувався підходу, що лише емпіричне наукове дослідження, можуть визначити цілісну картину суспільства, в його багатогранних проявах соціального життя [4, с. 74].

Свої ідеї Михайло Сергійович Грушевський, прагнув використати задля пробудження національної свідомості українців. Проте національне пробудження у період Української революції охопило меншість українського суспільства, як наслідок процесу державотворення ще не набули пріоритетності для критичної частки українців. З огляду на те, що більшість українців у той час належали до селянського стану, їм ближчою видалася політика більшовиків, в якій чільне місце було відведене обіцянкам надання землі селянам, а ідея Михайла Грушевського та усього уряду УНР була спрямована на побудову демократичного суспільства, яке базувалося б на роботі різних інститутів, де потреби селянства не визначались як пріоритетні. Водночас етнічну самобутність вчений визначив як ключовий фактор консолідації українського суспільства, що було взяте на озброєння українською інтелігенцією, знайшовши своє відображення в особливостях свідомості тодішніх політичних діячів, письменників, діячів культури та інших національно свідомих українців [8; 7].

У свою чергу саме завдяки українській інтелігенції, вирішальним чином, вдавалось не лише зберігати українську культуру, мову, традиції, звичаї та обряди навіть за найнесприятливіших історичних обставин, але й розвивати і примножувати їх здобутки. Також ідеї М.Грушевського про важливу роль національного фактору, пробуджували громадську активність в українському суспільстві, що знайшло відображення у зростанні кількості найрізноманітніших національно орієнтованих організацій, які своєю роботою пробуджували національну самосвідомість українців [2].

Висновки. Ідеї Михайла Грушевського у сфері генетичної соціології, не просто стали важливим науковим доробком, але й проявили себе в якості вагомого для свого часу фактору пробудження національної свідомості українського народу, вплинули на стан тогочасного українського суспільства та його подальший розвиток. Написання «Історії України-Руси» стало надпотужним фактором виокремлення українського народу, чітко окреслило його етнічні особливості та актуалізувало запит українського суспільства до набуття ним власної політичної та історичної суб'єктності. Окрім того соціологічні дослідження Грушевського виробили нову методику дослідження історії України та українського соціуму, яка вперше була зосереджена не лише на вивченні особистостей її минулого чи нового осмислення важливих подій давнини, але і на аналізі соціального розвитку українського суспільства. Михайло Грушевський визначив характерні соціальні особливості українського суспільства, такі як його демократичність та селянський формат організації. Він намагався, на основі визначених ним ознак українського етносу, накреслити шляхи його розвитку і одним з перших починає активно використовувати поняття «української нації».

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М. Початки громадянськості. Генетична соціологія. / М. Грушевський. Відень: Український соціологічний інститут, 1921. 328 с.

2. Прицак О. Істоіософія Михайла Грушевського // Грушевський М.С. Історія України-Руси. В 11 т, 12 кн. Т.1. / Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. К.: Наук. думка, 1991. 736 с.
3. Ручка А.О. Курс історії теоретичної соціології / А.О. Ручка, В.В. Танчер. Київ: Наук. думка, 1995. 224 с.
4. Соціологія: Навч. посіб. / Г.І. Безверха, Л.Г. Гончаренко, Р.І. Грищенко та ін. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. 116 с.
5. Соціологія: Навч. посібник / За ред.. С.О. Макеєва. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2003. 455 с.
6. Ховрич С. Чому проблеми, порушені понад сто років тому, залишилися невирішеними? // День. 2012. №224-225. 13 с.
7. Adamski L. Nacjonalista postepowy: Mychajlo Hruszewskimi jego poglady na Polske I Polakow. Warszawa, 2011.
8. Bidlo J. Michal Hrusevs`kyj/napsal Jaroslav Bidlo. Praha: Nakladem Ceske akademie ved a umeni, 1935. 43s.

Ірина ЗДАНЯК

Науковий керівник – доц. Любов ЛИТВИН

МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Війна диктує свої умови в усіх сферах життя. В сучасних українських реаліях, акценти зміщуються з розвитку економіки та інфраструктури на її збереження, підтримку та утримання стабільності. В умовах воєнних дій виникають нові чинники, які впливають на успіх діяльності підприємства, на використання клієнтами тих чи інших товарів або послуг. Тому маркетологи мають гнучко реагувати на зовнішні та внутрішні виклики, уважно вибирати ефективні інструменти комунікації, адже від цього залежатиме подальша доля підприємства.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що маркетингові комунікації змінюються відповідно до запитів та потреб споживачів. Використання застарілих маркетингових прийомів призведуть до втрати клієнтів та своїх конкурентних позицій. В умовах воєнного стану в Україні трансформація маркетингових комунікацій має активно відбуватися на різних напрямках діяльності підприємства.

Метою статті є дослідження впливу війни на засоби маркетингових комунікацій, аналіз зміни настроїв клієнтів відповідно до сучасних реалій в Україні.

Маркетингові комунікації – перспективний курс дій для фірми, спрямований на забезпечення взаємодії з усіма суб'єктами маркетингової системи з метою задоволення потреб споживачів і отримання прибутку [1]. Тобто маркетингові комунікації – це комплекс заходів, які використовує підприємство для переконання, інформування, нагадування своїй цільовій аудиторії про свій продукт чи послугу, для стимулювання збуту, для формування іміджу фірми у суспільстві, забезпечення зв'язків з громадськістю тощо. Засоби маркетингових комунікацій поділяють на основні та синтетичні. До основних відносяться реклама, стимулювання збуту, персональний продаж, паблік рилейшнз, прямий маркетинг. До синтетичних: виставки, брендинг, спонсорство, інтегровані маркетингові комунікації на місці продажу.

Відповідно до сучасного стану в Україні, стану війни основні акценти у маркетингових комунікаціях зміщуються, відповідно до викликів, які диктують нам сучасні умови життя. В умовах воєнного стану в Україні на перший план в маркетингових комунікаціях виходить почуття патріотизму, національної приналежності, чіткої позиції підприємства. Сьогодні підприємство має займати чітку проукраїнську позицію інакше можливий бойкот продуктів та послуг. В умовах війни використання традиційних маркетингових інструментів буде неефективним, більше того, якщо зараз бренд захоче триматися осторонь ситуації в державі, то зіткнеться з осудом цільової аудиторії.

Значних змін через війну зазнали рекламно-комунікаційна діяльність. Транслявання реклами на телебаченні скоротилося, крім того відбулися зміни і в тематиці комунікацій. Тепер варто дуже уважно формулювати свої ключові меседжі. Виділяють три базові напрями, що домінують у комунікаціях підприємств у 2022 р.:

- нагадування та інформація, що компанія працює чи змінила свою стратегію, залишилась на ринку і обслуговує клієнтів, зокрема у певних регіонах;
- підтримка населення, армії, національних цінностей та ідентичності, волонтерство та благодійність;
- статус зв'язків з ринками РФ та Білорусі, їх розрив, вихід на нові ринки тощо [3].

Чи не найбільшу роль зараз відіграють соціальні мережі. У соціальних мережах маркетингові комунікації мають двосторонній характер, дозволяючи цільовій аудиторії давати зворотний зв'язок у вигляді висловлювання власної думки, уточнення питань, що цікавлять. Подібний інструмент є

джерелом інформації для компаній, що дає можливість своєчасно виявляти слабкі місця у своїй діяльності та коригувати модель бізнесу. Тому проводячи політику маркетингових комунікацій звертають увагу на те, що зараз українські медіа, які займають чітку громадянську позицію, набирають все більшої популярності. Відомі особистості, які часто є рекламним обличчям певних брендів чи у яких купляють рекламу також знаходяться під особливим прицілом аудиторії. Замовчування реальної ситуації, підтримка зв'язків з агресором, скандальні висловлювання щодо захисників чи створення не українського контенту несе негативний меседж суспільству, відповідно вибираючи обличчя своєї фірми чи замовляючи рекламу у блогерів на ці критерії звертають увагу чи ненайперше.

Також зараз при сегментуванні ринку споживачів беруть до уваги позицію життєвого контексту їхніх емоцій. Це можуть бути люди, які знаходяться в зоні активних бойових дій, які змогли виїхати з такої зони, люди, які проживають в районах частих ракетних ударів, але де не має гарячих бойових дій чи люди, які проживають в більш безпечних районах. Тому спрямовуючи свою комунікацію на певний сегмент врахуйте особливості їх психоемоційного стану.

Зараз у маркетинговій комунікаційній політиці використовують такі підходи, які сприяють формуванню позитивного іміджу підприємства та залученню клієнтів. А саме:

- чесність у комунікаціях з клієнтами. В умовах війни ця риса є дуже важливою. Якщо повідомлення до клієнта є щирим та простим, так легше встановити контакт і сформувати мережу постійних клієнтів. Так само діє і зворотній бік, якщо підприємство не займає чіткої, прозорої позиції стосовно війни, дає розмиті обіцянки, яких не виконує, не має зворотнього зв'язку тощо, то це впливатиме на негативний імідж компанії і сприятиме відпливу клієнтів;
- інформування стосовно діяльності підприємства. Оскільки руйнування енергетики, масові міграції працівників, затримки у постачанні впливають на забезпечення товарами та послугами людей, тому у такому випадку рекомендують нагадувати про свій бренд, розповідати, як підприємство долає труднощі та продовжує свою діяльність;
- стимулювання споживачів купляти продукт чи послугу. Зараз багато людей можуть відчувати сором за придбання того чи іншого продукту, вважати це неетичним. Тому важливо донести до споживачів, що купуючи продукт чи послугу вони підтримають саме виробництво, тим самим допомагають державі (сплата податків), тому нагадують, що потрібно користуватися звичайними благами. Також застосовують прийоми, які підвищують обсяги продажів, наприклад, певний відсоток з купленої продукції йде на допомогу військовим;
- звітування про соціальну відповідальність, волонтерську діяльність. Для того щоб мати довіру серед аудиторії потрібно періодично звітувати про благодійну діяльність підприємства. Сюди входить підтримка військових, цивільного населення, внутрішньо переміщених осіб. Варто не лише повідомляти про свою благодійну діяльність, але також і залучати самих споживачів. Відчуття причетності до доброї справи приваблюватиме клієнтів ще більше.

Ми живемо в час постійних викликів, і для того щоб дати відповідний відгук потрібно зважати на всі аспекти людського життя, починаючи із ситуації в державі і закінчуючи емоціями окремої людини. В епоху діджиталізації не варто забувати про вплив цифрової техніки, соціальних мереж на клієнтів, але і не забувати про тих, «хто не знайшов спільної мови з технікою». В наш час у маркетингових комунікаціях варто зберігати баланс та вчасно реагувати на всі виклики, виходячи із запитів суспільства.

Отже, досліджуючи маркетингові комунікації в умовах війни, бачимо, що війна створює динамічне суспільство, виникають певні виклики, які змушують підприємства здійснювати адаптивні стратегії в цих умовах. Воєнний стан вимагає виважених підходів до маркетингових комунікацій. Важливо акцентувати увагу на соціальній відповідальності, волонтерстві для формування позитивного іміджу фірми. В наших реаліях заховати голову в пісок і жити за принципом «моя хата з краю – нічого не знаю» не вийде, у підприємства має бути сформована чітка проукраїнська позиція. В умовах нестабільності зміна підходів маркетингових комунікацій спрямованих на адаптацію до умов воєнного стану є ключовим елементом успішної діяльності підприємства.

Подальші дослідження сприятимуть кращому розумінню взаємозв'язку між війною та настроями споживачів. Це допоможе зрозуміти вплив воєнного стану на психоемоційний стан людей. Такі дослідження сприятимуть глибшому розумінню запитів аудиторії, на основі цього розроблятимуться ефективні маркетингові комунікаційні стратегії та здійснюватиметься адекватний вплив на поведінку споживачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаркавенко С. С. Маркетинг : підручник. Київ: Лібра, 2002. 712 с.
2. Вовчанська О. М., Іванова Л. О. «Особливості реалізації інструментів маркетингу в умовах воєнного стану», URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1293/1247>
3. Косар Н. С., Фукс К. В. Особливості маркетингової комунікаційної політики в умовах війни. Економіка та управління підприємствами, 2022. № 4. С. 42 – 47. URL: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/10000/Fuks.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ ЛЮДИНИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ МИКОЛИ ШЛЕМКЕВИЧА

Вступ. Впродовж століть українці перебувають під тиском тих, хто нас знищує, переписує нашу історію, приписує собі здобутки культури, забороняє спілкування та видання українською мовою. Нас підлаштовують «під себе», роблять вигідними й легкими для маніпуляції. Все це з боку найбільшої країни в світі – Росії. Країна, яка неодноразово заявляла про свою високу культуру і вірцеву духовність, а насправді займалась загарбанням чужих територій, привласненням і руйнуванням чужих набутків.

24 лютого 2022 року ми, українці, прокинулися під звуки сирени та свисти ракет. Тим, кому «пощастило» більше, у відносно безпечніших містах України, прокинулися від дзвінка друзів, близьких, сусідів, і так дізналися про повномасштабне вторгнення. В той момент люди перебували в стані шоку, ніхто не міг повірити, що це трапилося. І ніхто не знав про те, що ще доведеться пережити попереду: Бучу, Гостомель, Маріуполь... Кожен тяжко переживав разом з усіма прильотами та сім'ями загиблих. Але водночас українські жінки народжували й дарували дітям життя... Незважаючи на те, що багато західних політиків вважали, що ми зможемо вистояти лише декілька днів, ми воюємо вже більше двох років. Тепер цілий світ захоплюється мужністю і стійкістю українського духу.

Мета. Стаття присвячена аналізу феномену української людини в творчості видатного українського мислителя М. Шлемкевича.

Виклад основного матеріалу. Свого часу І. Огієнко влучно описав нелегку історію країни, і того, що пережив кожен українець у різні періоди життя її історії: «шлях нашого народу завше був тернистим шляхом, важкою хрестною путтю, тим шляхом, що вів окриджений народ наш на Голгофу <...> Недоля рано спіткала народ український. Як раз тоді, коли заклалась була велика держава, коли сподіватись було кращого життя, татари накрили наш край і підрізали крила народу-орлу <...> А там за татарами пішла Литва, а за Литвою Польща, а за Польщею Москва – так Україна спадала з об'ємів в об'їми, йшла без спочивку, йшла без змоги спинитись і утворити собі по серцю вільне життя...» [2, с. 4]. Скільки б не намагалися стерти наші національні особливості, кожен українець продовжує життя не лише свого роду, але і свого народу, своєї нації. Тому допоки житиме хоч один українець, доти житиме й Україна.

Одним із тих дослідників, які цікавилися проблемою української людини був М. Шлемкевич, український філософ, публіцист, викладач Віденського університету. У 1954 році у світ вийшла книга «Загублена українська людина», на якій формується тема статті.

М. Шлемкевич вирішив пізнати українську людину, і як він говорив – загублену, за стадіями її розвитку. Їх він виділив чотири. Першою стадією є народження. На думку вченого, українська людина зароджується в нашій державі після занепаду козацтва. Тобто, приблизно із 1775 року появляється перший тип українця – «старосвітський поміщик». Йому підпадає людина з однойменної повісті Миколи Гоголя, яка живе в своє задоволення, їсть і п'є, п'є і їсть, та одного дня помирає, не залишивши після себе й сліду. До цієї ж стадії входить наступний тип людини – «гоголівський». Життя такої людини відповідне життю М. Гоголя. Письменник хоч і любив Україну з її звичаями, культурою та традиціями, проте швидко адаптувався до життя в Російській імперії. Остання усе зробить, щоб відібрати можливість не те що любити Україну, а любити взагалі. Однак у випадку з М. Гоголем ця адаптація не була позбавлена любові до Батьківщини. Він виніс любов до України до кінця свого життя. Але поряд з ним було багато таких, які забули свою Батьківщину, а з нею і свій дім, матір, не зуміли передати своїм дітям ні особливостей українського способу життя, ні мову. Тисячоліттями Росія намагалася викоринити в українцях мову, бо це є тією ознакою за якою людей відносять до того чи іншого народу де б ти не був. Коли нам зустрічається людина іншої національності, то за мовою ми можемо зрозуміти звідки вона. І тоді, коли усі вільно спілкуються, світ живе, вчить іноземні мови, то українці досі мають комплекс меншовартості своєї мови. Нам нав'язували, що української не існує, що вона заборонялася в різні часи, і звідси тягнеться горе рідної мови – з уст українців лунають слова російською мовою. І. Огієнко писав: «Ми завше несли на Москву свою культуру, свою науку, несли з щирим серцем освічених людей, а сама Москва тільки й марила, що про русифікацію. Вона завше дивилася на нас оком дужчого силою, дивилась, як на завойований народ. Культуру нашу віками брали, охоче приймали й самих нас, проте завше тільки й марили, аби й нас зробити своїми рабами, аби звести нашу мову, аби звести всі притаманні одміні наші, щоб не було видно, звідки береться культура на Москві, щоб показати, що українці – той же само московський народ, а мова наша – тільки наріччя їхньої» [2, с. 130-131].

Наступним типом, за М. Шлемкевичем, є «сковородянська людина». Зразу на думку спадає вислів «українського Сократа»: «світ ловив мене та не спіймав». Суть полягає у тому, що людина живе повсякденними речами, усвідомлює теперішнє, проте не може знайти в ньому свого місця. Вона не хоче підкорятися російській дійсності, перебувати в тому оточенні, а тому занурюється у мікросвіт – у себе. Тоді з нею відбувається процес самопізнання та самовдосконалення.

Особливістю другої стадії розвитку української людини є її оформлення. М. Шлемкевич вважає епохою цієї стадії XIX-XX століття – період, коли домінує «шевченківський» тип людини. «Борітеся – поборите!» – є головним закликком такої людини. Вивчаючи філософію, знаємо, що існують епохи, які мають за світогляд релігію (Середньовіччя), мистецтво (Відродження), науку (Новий час). Саме остання є центром існування епохи «шевченківської людини». Тобто рушієм буття є розум, а вільний дух – моральним ідеалом. Якщо розглянути саму особистість Т. Шевченка, то очевидно, що це всебічно розвинена людина, не боїться братися за будь-які справи, не деградує в розкошах життя, не припускає прийняття чужої влади на рідній землі. Держава постає організацією вільних духом людей, але згодом вона розпадається (Українська Народна Республіка, за прикладом М. Шлемкевича). В той момент звинувачення падають на того, хто керує «організацією». На перший план виходить «монадна особистість», яка за словами С. Кримського створена «здатністю особистісної репрезентації своєї епохи, нації, культури» [1]. Суспільство, як правило, вважає, що інтелігенція вкотре доводить свою некомпетентність в створенні та втриманні держави, і, що проблема полягає в вільнодумстві. Для лідера будь-якої держави-організації потрібно «сильну людину», а не вільного духа.

З цього випливає потреба серед суспільства наступного типу української людини – «сильної». За часів панування марксизму існувало єдине бачення тих, кого відносили до цієї категорії. Ними переважно були хліборобські класи, пролетаріат та люди з ірраціональною волею (воля керує розумом). Однак вони також не задовольнили українське населення, у зв'язку з чим відбулася третя стадія розвитку української людини – розщеплення. Разом з нею приходить моральна криза людини. Взаємини між людьми стають натягнутими, порушується баланс між матеріальним та духовним в людині. Внутрішній стан вимагав, під впливом соціально-політичного, економічного, воєнного стану, вести суперечку з собою. Часто особистісна думка однієї людини впливала на її стосунки з суспільством. Виникали розбіжності, конфлікти, сварки. Тоді з моральної кризи вирішили вийти наступним чином: створити новий образ людини «порядної». Остання характеризується замкненістю та зацикленістю на своїй сім'ї, адже так легше транслювати думки та погляди в своє маленьке «суспільство». Зникають сварки з «чужими», які знаходяться поза межами домівки, моральна криза розчиняється в любові до людей та Бога. На місце суперечності (в тому числі й з самим собою) стає співчуття. В сім'ї виховують переважно людей однієї думки, усім разом комфортно, повертаючись з роботи за чашкою чаю відгороджуються від усього світу. Всіх усе влаштовує. На перший погляд це ідеальні люди, оскільки порядна людина в уяві є прикладом. Тим паче на першому місці має Бога та рідних. Проте це не так. Проблема «порядних людей» в тому, що вони не несуть користь суспільству. Вони ніби працюють для блага в сім'ї, щоб дім був чистим, не було голоду та холоду, але, з іншої сторони, вони своїм консервативним життям не розвивають суспільство (в тому числі членів своєї сім'ї).

І знову все не так. Дороги ведуть туди ж: пошук протилежного. Нею стала «ідейна людина». Вона є активним суб'єктом держави, концентрує увагу на суспільстві, яке не могло би без неї існувати, вона веде за собою народ. Від неї хочуть бачити чітку створену ідеологію, якій слідуватимуть. Але М. Шлемкевич зазначає, що «ідейна людина» завжди дотримуватиметься гасла: «хай живе ідея і хай в ім'я її гине конкретна людина!» [2, с. 57]. Філософ наголошує на тому, що люди полюбляють ідейників, втім розділяти з ними відповідальність не бажають, навіть якщо лідер був їхнім вибором. Такий народ не може називатися згуртованим, тому й загублений і не в силі знайти себе.

Відтак М. Шлемкевич виділяє ще два типи української людини: «людина герой» та «людина-революціонер». Він вважає, що обидва існують поза законом «порядної людини». Вже відсутня замкненість в родинному затишку та егоїзмі. На її місце приходить людина, яка дивиться в обличчя смерті. Тоді коли «порядна людина» – це про моральність, то в державі зі здоровим глуздом «людину героя» та «людину-революціонера» ми не відносимо до аморальних. Прикладом є паралель із сьогоденням. Ми живемо, а нас захищають чоловіки та жінки зі зброєю у руках – вони не несуть для нас шкоди і не є антигероями. Вони – наші захисники. Рано чи пізно до кожного з нас приходить в голову думка: не усі можуть бути героями чи революціонерами. І це пояснив М. Шлемкевич. Ми створюємо ідеальну картинку свого «Я», аби сприймати себе тими, ким хочемо бути. З часом «Я-ідеальне» здається неідеальним, з'являються недоліки, суспільство та близькі критикують. Потайки підкрадається у темряві ночі четверта, остання, і найстрашніша, за М. Шлемкевичем, стадія розвитку української людини – розгубленість.

Все би було добре, стадії розгубленості могло й не виникнути, якби не палке бажання людини тягнутися до минулого. Не жити сьогоднішнім днем і вирішувати його проблеми, а кричати гасла «Назад до М. Хвильового! Назад до Д. Донцова!» їм було приємніше. Віримо, що в роки повномасштабного вторгнення вже ніхто не хоче повернути минуле, бо воно криваве та жахливе, особливо в спогадах, й тому, що це було би абсурдно, згадавши тисячі смертей за наше теперішнє.

Розгубленість – це про паузу, неплідність духовну, людина живе як у печері Платона, живе з внутрішньою тривожністю. І найгірше – про людину забудуть, зникне її слід з історії людства та особистої історії життя. Щоб вийти з цієї стадії, потрібно стати на новий шлях. Звідси останній тип людини за М. Шлемкевичем – «нова людина». Як відродити в собі «нову людину»? Важливе питання і влучне у будь-який період життя української людини, адже на початку книги М. Шлемкевич пише: «Загублена українська людина живе в нас, і плаче в нас. І здожене нас, як би ми не втікали від неї» [3, с.

11]. Ми шукаємо розраду від загубленості в розмовах з друзями, у вечорах проведених з рідними, у прогулянках парком, задаємо собі питання «хто я?» і, знайшовши оманливу відповідь, тишимо себе вирішенням проблеми.

Щоб нам було легше вийти на новий шлях, М. Шлемкевич окреслив свою думку як це зробити, звертаючись до українських людей з минулого: «мусиш вийти з тюрми своїх власних думок, переживань <...> з гетто своєї душі, з гетто самозакоханости...» [3, с. 128]; «жкий людино в родині для родини, в суспільстві для суспільства, в світі для світу» [3, с. 128]; «став собі об'єктивні цілі та йди до них» [3, с. 128]; не треба мати за розраду горе інших народів Європи, не порівнювати, що у інших країнах/в інших людей щось трапляється гірше. «Така розрада передчасна й невинуватана» [3, с. 135]; «ми попали в те суспільство і мусимо влестися в його темпо, щоб нас не розчавило» [3, с. 141]; «людино, умій дивитись на людей!» [3, с. 147].

Висновки. Отже, українська людина є різною. Вона проживає в період, коли ще не забуті минулі вчинки ворога і коли досі ворог гнобить її. Українське горе триває довго, проте ми звикли виживати і радіти попри все. Ми вдосконалюємо рідну мову, пізнаємо культуру, відкриваємо реальну історію, згуртовуємося, аби разом було легше. М Шлемкевич описав своє бачення життя та розвитку української людини. Основне на чому наголошує автор праці є вихід з розгубленості за допомогою знаходження себе, визначення свого місця в суспільстві. Ми прагнемо вийти на новий шлях української долі і ми це робимо. Україна на півшляху до втілення заповітної мрії свободи. Переконані, що пережиті муки не є марними й Батьківщина розквітне синьо-жовтим стягом у вільному небі, а разом з нею українська людина.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримський С. Принципи духовності XXI століття. URL: <https://day.kyiv.ua/article/cuspilstvo/serhiy-krymskyu-pryntsyru-dukhovnosti-khkh-stolittya>.
2. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу: курс читаний в Укр. нар. ун-ті : з мал. і портр. укр. культ. Діячів. Київ: Абрис, 1991. 272 с.
3. Шлемкевич М. Загублена українська людина. Нью-Йорк, 1954. 157 с.

Тетяна ПЕТРИК

Науковий керівник – проф. Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ

ПРОБЛЕМА ПОЛЬСЬКИХ ШКІЛ У ЛИТВИ У 1998–2019 рр.

Вступ. Для сучасної Польської республіки доволі актуальним є питання допомоги своїм національним меншинам за кордонами Польщі (у Німеччині, Чехії, Словаччині, Угорщині, Литві, Україні та інших державах), де ці меншини проживають. Для Польщі важливо, аби поляки за її кордоном залишалися поляками та продовжували спілкуватися польською, були римо-католиками, притримувалися національних традицій і звичаїв, не забували про польську культуру. Одним з аспектів, який дозволяє зберігати цю польськість за теренами Польщі є наявність польських національних товариств і шкіл. Однак, між Литвою та Польщею існує ряд суперечностей, пов'язаних із діяльністю польських шкіл на території Польщі, які розпочалися ще в 1990-х роках та тривають до сьогодні. Тому актуальним є дослідження цієї проблеми у окреслений період, який охарактеризувався загостренням дипломатичного протистояння між державами у згаданій сфері.

Мета. Метою дослідження є вивчення проблематики діяльності польських шкіл у Литві у період з 1998 до 2019 рр. (час каденції Президентів Литовської республіки Вальдаса Адамкуса, Роландаса Паксаса та Далі Грибаускайте).

Основний текст. Як уже згадувалося, однією з держав, де проживає велика польська спільнота, є Литовська республіка. Тут кількість поляків становить близько 6.7% від усього населення [2]. Причини цього – географічні та історичні. Перше, Польща та Литва є сусідами. Друге, інтеграційні процеси між Польщею та Литвою розпочалися ще в XIV ст., коли Польське королівство та Велике князівство Литовське пішли на зближення, що призвело до їхнього об'єднання в 1569 р. у Річ Посполиту, яка проіснувала до 1795 р. Після Першої світової війни відновлені Польща та Литва вступили між собою у війну 1919–1920 рр. за Віленський край, яка завершилася перемогою першої. За результатами Другої світової війни ці території ввійшли до складу Литви. У 1989–1990 рр., після радянської окупації, Польща та Литва розпочали між собою нову фазу стосунків. Усі ці згадані історичні перипетії призвели до того, що на території сучасної Литви проживає значна частина поляків [10].

У 1990 р. в Литві було вирішено, що іншомовні школи мають підпорядковуватися місцевій владі, проте фактично це не сприяло їх розвитку, позаяк литовські органи місцевого самоврядування почасти не мали на це достатньо коштів. Натомість польська сторона висловлювалася за те, аби ці школи функціонували в умовах високого фінансування, проте ці прохання не змінили ситуації [6, с. 226–227].

З 1998 р., після приходу до влади у Литві Президента Вальдаса Адамкуса, перша каденція якого тривала до 2003 р. [1, с. 380–390], литовсько-польські відносини у контексті польської освіти у Литві, дещо загострилися. У 2000 р. Литва вирішила скасувати обов'язковий випускний шкільний екзамен із польської мови як рідної, а з 2002 р. припинено переклад підручників для випускників XI–XII класів із литовської мови на польську [6, с. 227; 5; 7, с. 132–133].

За недовгого президентства Роландаса Паксаса (2003–2004 рр.) у Литві [1, с. 390] в ході освітньої реформи було прийнято рішення про необхідність функціонування у початкових школах спеціалізованих кабінетів, а це, своєю чергою, не сподобалося польській владі [6, с. 228; 8].

Повернення у президентське крісло Вальдаса Адамкуса та його друга каденція (2004–2009 рр.) [1, с. 396] лише продовжували попередні тенденції. У 2005 р. було прийнято «Стратегію розвитку освіти польської національної меншини у Литві» [4]. Цей документ установив мінімальну кількість учнів у польських закладах середньої освіти Литви: у IV–VIII класах – не менше, ніж 15 осіб, у IX–X – не менше, ніж 10. Ці нововведення призвели до втрати самостійності 22 польськими школами, що викликало нову хвилю невдоволення з боку поляків [6, с. 228].

У 2009 р. у Литві розпочалося 10-річне президентство першої жінки, що зайняла цю посаду в державі – Далі Грибаускайте [1, с. 396]. Однак, загострення польсько-литовських взаємин у зв'язку з польськими школами продовжувалося. У 2011 р., внаслідок оновлення Закону про освіту [9], у Литві збільшено кількість предметів у школах національних меншин, які мають викладатися литовською мовою. До таких увійшли історія, географія та знання про світ, а також основи патріотичного виховання. Це, своєю чергою, занепокоїло польську сторону, яка вбачала у цих змінах літоунізацію поляків у Литві [6, с. 228].

Наступним наріжним каменем стало те, що Литва у 2013 р. вирішила зробити однаковим випускний екзамен із литовської мови як для випускників шкіл із литовською мовою викладання, так і для тих, хто закінчував польські школи у Литві [3]. Така ж уніфікація у 2017 р. спіткала курс литовської мови серед учнів молодших класів незалежно від того, які класи вони відвідують – литовськомовні чи польськомовні. Поляки у відповідь на ці рішення почали говрити литовським урядовцям те, що, таким чином, утискаються права польськомовного населення у Литві, яке не здатне конкурувати на рівних у знанні литовської мови з литовськомовним [6, с. 228–229]. Польська дослідниця Данута Кумілевіч-Ручінська для підтвердження тверджень наводить статистику: у 2000/2001 навчальному році у польських школах у Литві навчалось 22.3 тис. учнів, а вже у 2018/2019 – лише 11.1 тис. [6, с. 225].

Висновки. Як бачимо, проблема польських шкіл у Литві є доволі давньою та дискусійною. З одного боку, можемо зрозуміти польську сторону, яка хотіла б, щоб Литва приділяла більше уваги польським школам на своїй території, аргументуючи це тим, що бажає найкращих умов для етнічних поляків у Литві та закидаючи литовцям асиміляцію польських дітей. З іншого боку, цілком зрозуміла і позиція Литви, яка прагне зробити всіх своїх громадян повноцінними литовцями, для яких пріоритетними були б саме литовські мова, культура, звичаї та традиції, чим пришвидшує розвиток патріотичного виховання на своїх територіях. На жаль, за період із 1998 до 2019 рр. спостерігалася доволі одноманітна тенденція: Литва приймала певні самостійні рішення про те, яким вона хоче бачити освітню політику всередині країни, а Польща натомість займалася постійною критикою цих рішень. На нашу думку, ця проблематика як у досліджуваний період, так і зараз є одним із найважливіших наріжних каменів між обома державами; діалог, як такий, між ними відсутній, що спонукає і спонукає до погіршення відносин між Литвою та Польщею та, на жаль, може бути використаний третіми сторонами як фактор дезінтеграції всередині Європейського Союзу (ЄС) та Північноатлантичного альянсу (НАТО). Тож, окреслені питання дослідження є вагомими як у теоретичній, так практичній компоненті й потребують дослідження надалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бумблаускас А., Ейдінтас А., Кулакаускас А., Тамошайтис М. Історія Литви кожному / гол. ред. В. Строля; відп. ред. Ю. Ференцева; перекл. з литов. В. Кулініч. Київ: Видавець ТОВ "Балтія-Друк", 2018. 424 с.
2. Бур'ян М.С., Примаченко Я.Л. Литва, Литовська республіка. // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Видавництво «Наукова думка», 2009. 790 с.
3. Brandos egzaminų organizavimo ir vykdyto tvarkos aprašas, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas nr. V-1195, 2013-12-5.
4. Įsakymas dėl Lietuvos lenkų tautinės mažumos švietimo raidos strategijos patvirtinimo, iSAK-814, Valstybės žinios, 2005-05-19, nr. 63-2252.
5. Įsakymas Dėl tautinių mažumų švietimo nuostatų, Valstybės žinios, 2002-01-26, nr. 9-337, pkt. 11.8.
6. Kamilewicz-Rucińska D. Uczniowie szkół polskich na Litwie – wolni, aczkolwiek zniewaleni. Dziecko w historii - między godnością a zniewoleniem. Tom 2. Godność jako źródło naszego człowieczeństwa, red. naukowa Elwira J. Kryńska, Łukasz Kalisz, Agnieszka Suplicka. 2022. S. 221-235.

7. Kamilewicz-Rucińska D. Walka o szkolnictwo polskie na Litwie (1945–2000). Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy 2017, t. 17. S. 121–139.
8. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2003-06-17, Valstybės žinios, 2003-06-28, nr. 63-2853.
9. Lietuvos Respublikos Švietimo Įstatymo pakietimo Įstatymas, Vinius 2011, Valstybės žinios, nr. Xi-1281.
10. Topolski J. Historia Polski. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2015. 384 s.

Вікторія СУШКО
Науковий керівник – доц. Віктор ГРУШКО

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ВПЛИВУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕМОНОЛОГІЇ В ПЕРІОД КИЇВСЬКОЇ РУСІ

У даній статті розглянуто вплив української демонології зокрема на суспільство, його структуру, прослідковуються зміни, що відбувалися в суспільстві після зміни релігії. Ця стаття описує соціальну картину Київської Русі в переломний момент її існування та розвитку.

Ключові слова: волхви, класова система, ієрархія, князівська рада, суспільство, соціальні відносини, правитель, вплив.

Вступ. В сучасному світі важливо розуміти як саме український народ переживав кардинальну зміну релігії та до яких соціальних змін це призвело. Прослідкувавши цю лінію, науковцям буде простіше зрозуміти український менталітет та українців як етнос.

У статті проаналізовано ключові аспекти впливу української демонології на соціум в період Київської Русі.

Метою даної статті є на основі комплексного й об'єктивного аналізу зробити науково обґрунтовані висновки щодо соціального аспекту впливу української демонології в період Київської Русі.

Аналіз досліджень та публікацій. Дана проблема висвітлювалась у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених як Лозко Г., Огієнко І., Костомарова М. І., Удода О., Юрія М. та інших.

Виклад основного матеріалу. Кардинальна зміна релігії на державному рівні, безумовно, призвела до наростання ворожих настроїв серед суспільства. Постало питання що ж робити такому соціальному стану як волхви та з ким надалі мають радитися князі? До прикладу, князь Олег навіть не сідав на свого коня, через пересторогу одного з вішунів, як це згадано у «Повісті минулих літ» [4].

Українські волхви належали до представників вищої класової системи суспільства. Вони були такими шанованими, що кожне плем'я чи поселення мало свого віщуна. Найвище в цій духовній ієрархії стояв державний жрець, який мав владу над іншими, а також був близько до князя. «Вірогідно, що всі важливі справи в князівстві вирішувалися на князівських радах, в яких брали участь найшановніші волхви» [2, с. 50].

Щодо функцій волхвів, то вони були надзвичайно різноманітними, адже охоплювали усі сфери життя тогочасного суспільства. Жерці, які були розпорядниками на всіх обрядових іграх, богослужіннях чи жертвоприношеннях, пильно стежили за тим, щоб вироблені протягом віків ритуали виконувалися за всіма правилами. «Волхви-агрономи визначали і встановлювали за зоряним небом строки молінь, оранки, сівби та збирання врожаю» [2, с. 50]. До духовної верстви також належали облакогонителі та храпильники. Перші вміли впливати на погоду та викликати дощ, а другі спеціалізувались на виготовленні талісманів-оберегів.

Звичайно, жерці та волхви користувалися безумовним авторитетом в суспільстві, навіть серед князів. Були випадки, що їх пам'ять вшановували ще довгий час після їхньої смерті. Це простежується в монографії «Дохристиянські вірування українського народу» [3] і там ми знаходимо таке твердження – «Коли потрібно було принести жертву, її приносив кожен за себе або старший в родині, цебто батько; він же був і виконавцем усіх приватних родинних обрядів. А публічні жертви звичайно приносив князь або його бояри» [3, с. 173-174]. Разом із попередньо розглянутою інформацією, воно дає нам підстави висунути припущення, що волхви були потрібні суспільству не як стан, котрий зосереджений лише на ролі посередництва між вищими силами та людьми, а як думка громадськості, яка може впливати на певні рішення правителів. Саме тому стає зрозумілим чому тогочасні бунти проти нової віри очолювались представниками авторитетного духовенства. «Часом конфлікти виникали між церковниками та народом і навіть князями, коли церковні пости збігалися з традиційними святами, що вимагали ритуальної м'ясної їжі. У XII ст. відбувалися запеклі сутички за право дотримання дідівських звичаїв» [2, с. 65].

В період Київської Русі волхвування було на завершальній стадії розвитку завдяки розвиненим соціальним відносинам, а також наявності держави. Проте, через прийняття християнства відбувся

регрес і основні обрядові функції перейняв батько або найстарший чоловік родини. Що ж до такого соціального стану як волхви, то він поступово зникає, натомість у літописах ми знаходимо відомості про відьом, чорнокнижників, чаклунів, знахарів та ворожок, які використовували християнські молитви як прикриття. Відповідно, між такими особами, а також лісниками та повитухами, відбувається певний поділ знань в залежності від їхньої спеціалізації. З цього випливає, що духовний стан жерців поступово почав втрачати свій вплив на суспільство, проте завдяки їхній трансформації вони залишились близькими до потреб, а також проблем громади і їх вирішення. Згодом це призвело до розпаду пантеону язичницьких богів й збагачення образів української демонології.

Варто зауважити, що автори літописів завжди згадували про волхвів з обережністю. Все це можна пояснити лише беззаперечною пошаною народу до них через ще одну їхню важливу функцію: їм приписувалось вміння впливу на всі сили природи, що забезпечували якість врожаю. Як відомо з попередніх розділів, культ землі був основним у давніх слов'ян і саме це, на нашу думку, сприяло зосередженню жерців на проведенні пов'язаних з нею обрядів, що і сприяло їхній авторитетності у суспільстві.

Висновки. З усього вищевказаного, можна зробити висновок, що язичництво стало однією із стихій, котра практично на фундаментальному рівні вирішувала русло розвитку українського суспільства. Особливо це простежується у період зміни релігії, котра через впливові маси суспільства супроводжувала протестами і народними повстаннями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія / ред. І. М. Дзюба ; упоряд. І. П. Бетко. Київ: Либідь, 1994. 384 с.
2. Лозко Г. Українське язичництво / іл. О. В. Матвієнко. Київ: Укр. центр духов. культури, 2009. 92 с.
3. Огієнко І. Дохристиянські вірування українського народу: іст.-реліг. монографія. Київ: Обереги, 1992. 424 с.
4. Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком) / Пер. з давньоруської, післяслово, комент. В. В. Яременка. К.: Рад. письменник, 1990. 558 с.
5. Удод О., Юрій М. Особливості проукраїнського міфу і язичництва. Україна-Європа-Світ. 2011. № 6-7. С. 324–339.

ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Віталій ГНАТЬО

Науковий керівник: – проф. Сергій ГУМЕНЮК

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВИЛ ГРИ У ФУТБОЛ

Актуальність. Футбол – це не просто спорт, це справжня феєрія емоцій, азарту та єднання. В основі цього дійства лежать чіткі правила, без яких футбол перетворився б на хаос. Правила гарантують, що всі команди грають на рівних, створюючи атмосферу чесної гри. Завдяки чітким правилам ризик травм значно знижується, роблячи футбол відносно безпечним видом спорту. Правила організують хід гри, визначаючи тривалість, ведення рахунку та інші важливі аспекти. Непередбачуваність та чітка структура роблять футбол надзвичайно емоційним та захоплюючим. Зрозумілість та доступність правил гри роблять футбол зрозумілим для людей будь-якого віку. Водночас, розвиток та вдосконалення правила постійно вдосконалюються, стимулюючи розвиток нових тактик та технологій.

Мета статті полягає у дослідженні еволюції правил гри у футбол та їх вплив на справедливість та об'єктивність.

Виклад основного матеріалу. Футбольні правила однакові у всьому світі, роблячи цю гру по-справжньому об'єднуючою для всіх континентів. Вперше правила були введені 7 грудня 1863 року Англійською футбольною асоціацією. Базувались правила на придуманих в Кембріджському університеті положеннях гри [3].

Футбольні правила, за якими проводяться матчі, не знаходяться в повній юрисдикції ФІФА. В даний час правила встановлює орган під назвою Міжнародна Рада Футбольних Асоціацій (англ. IFAB — International Football Association Board). ФІФА має 50% представництва в ньому (чотири місця), інші чотири місця належать представникам футбольних асоціацій Англії, Шотландії, Уельсу і Північної Ірландії, в знак вшанування неоціненного внеску британців у створення і розвиток футболу. Сучасні правила в своїй основі були прийняті в 1997 році і з того часу піддавались лише незначним змінам [6].

Впродовж свого існування футбольні правила зазнавали значних змін, роблячи гру динамічнішою, безпечнішою та справедливішою. Ось декілька ключових моментів.

Початковий етап розпочинається у 1863 коли футбольна асоціація Англії (FA) затвердила перший офіційний набір правил, що включав правила дриблінгу, офсайду, кидків з ауту та штрафних ударів. В подальшому правила зазнали структурних змін, зокрема:

- у 1871р. введено правило «поперечки», заборонили гравцям нести м'яч у руках.
- у 1878 р. винайдення сітки воріт.
- у 1904 р. введення правила 11-метрового удару.
- у 1925 р. скасування правила офсайду для воротаря.
- у 1950 р. заміна шкіряного м'яча на м'яч з синтетичних матеріалів.
- у 1966 р. дозволено заміни гравців.
- у 1970 р. використання жовтих та червоних карток для дисциплінарних санкцій.
- у 1992 р. ведення правила «трьох секунд» для воротаря при володінні м'ячем.
- у 2005 р. введення додаткового арбітра за воротами.
- у 2010 р. введення технології визначення взяття воріт (гол-лайн).
- у 2018 р. введення системи VAR (відеоасистент арбітра).
- у 2023 р. дозволено «зворотні» заміни, коли замінений гравець може знову вийти на поле [4].

Важливо зазначити, що правила футболу постійно оновлюються та вдосконалюються Міжнародною радою футболу (IFAB) з метою зробити гру більш цікавою, справедливою та безпечною для всіх учасників. Футбол повинен залишатись привабливим та викликати задоволення у гравців, офіційних осіб матчу, тренерів, а також у глядачів, фанів, адміністраторів, незалежно від їх віку, раси, віросповідання, культури, етносу, статі, сексуальної орієнтації або фізичних обмежень. Тому, для того, щоб внести зміни до будь-якого Правил, IFAB та всі її підрозділи, що залучені до процесів прийняття рішення, повинні бути впевнені, що зміна принесе користь грі. Це іноді означає, що потенційна, зміна повинна пройти тестування. Для кожної запропонованої зміни акцент повинен бути зроблений на: чесність, морально-етичні аспекти, повагу, безпеку, задоволеність учасників та глядачів та на тому де це доцільно, як технології можуть покращити гру. IFAB продовжує співпрацю з всесвітньою футбольною спільнотою задля того, щоб зміни до положень Правил Гри приносили користь футболу на всіх рівнях і у всіх куточках світу, щоб морально-

етичні аспекти самої гри, її Правила та арбітри поважалися, цінувалися та захищалися [1].

Застосування Правил, окрім модифікацій дозволених IFAB, повинні застосовуватися у кожному матчі, в кожній конфедерації, країні, місті й селищі. Правила не повинні зазнавати модифікацій або змін, за виключенням випадків, коли на це було отримано дозвіл від IFAB. Ті, хто займається навчанням офіційних осіб матчу та інших учасників матчу, повинні наголошувати на тому, що для того, щоб матчі проходили в чесній та безпечній боротьбі, арбітри повинні застосовувати Правила керуючись «духом» гри кожен повинен поважати офіційних осіб матчу та їхні рішення, пам'ятаючи про те, що арбітри теж люди і можуть припускатись помилок. На гравців покладена більша відповідальність за імідж гри, при цьому капітан команди повинен відігравати важливу роль у забезпеченні того, щоб правила і рішення арбітрів виконувались.

Універсальність Правил Гри означає, що гра в кожній частині світу і на всі рівнях є по суті однаковою. Так само, як створення «чесного» і безпечного середовища, в якому проходить гра, Правила також повинні сприяти збільшенню учасників змагань і рівню задоволення.

Для всіх рівнів гри дозволяється використовувати максимум п'яти замінів для кожної команди, за виключенням юнацьких змагань, в яких така максимальна кількість буде визначатись національною асоціацією, конфедерацією або ФІФА [2].

Історично так склалося, що IFAB надає деяку гнучкість Національним футбольним асоціаціями в плані модифікації Правил в питаннях, що стосуються «організації» окремих категорій змагань з футболу. Однак IFAB твердо переконана, що національні ФА повинні мати можливість змінити деякі аспекти організації футболу, якщо це принесе користь футболу в їхній власній країні. Гра в цілому і арбітраж повинні бути однаковими на кожному футбольному полі в усьому світі, від фіналу чемпіонату світу з футболу до матчів в невеличкому селищі. Проте, саме потреби внутрішніх змагань з футболу кожної країни мають визначати скільки повинна тривати гра, скільки гравців повинно брати в ній участь і як слід карати певну нечесну поведінку. Усі національні ФА (а також конфедерації та ФІФА) мають право змінити всі або деякі з наступних організаційних сфер Правил гри з футболу, за які вони відповідають (для змагань серед юнаків, ветеранів, осіб з обмеженими можливостями та масового футболу):

- розмір поля для гри;
- розмір, вага і матеріал м'яча;
- ширина між стійками та висота воріт від поперечини до поля;
- тривалість двох (однакових за часом) таймів гри (і 2-х однакових за часом половин додаткового часу);
- використання зворотних замінів;
- використання тимчасового відсторонення (лавки для штрафників) для деяких/всіх попереджень (ЖК).

Крім того, для забезпечення більшої гнучкості спрямованої на користь та розвиток внутрішніх змагань з футболу, дозволені наступні зміни, що стосуються «категорій» футболу:

- національні футбольна асоціація, конфедерації та ФІФА мають право приймати рішення щодо вікових обмежень для молодіжних та ветеранських змагань;
- кожна національна ФА визначає, які змагання на найнижчих рівнях футболу вважати «масовим» футболом.

Національні ФА мають дозвіл на застосування інших модифікацій зокрема, право схвалювати застосування різних модифікацій для різних змагань (більше не існує вимоги, згідно якої слід було звертатись за універсальним дозволом або дозволом щодо їхнього загального застосування). Проте, не дозволяється використання будь-яких інших Модифікацій без дозволу на це IFAB. IFAB просить національні ФА повідомляти їй про застосування цих модифікацій та рівні, на яких вони були запроваджені, через те, що така інформація, і особливо причина їхнього застосування, можуть допомогти IFAB визначитись із ідеями щодо розвитку стратегії, з яким IFAB може поділитись задля сприяння розвитку футболу в інших національних ФА [5].

Висновки. Перший офіційний набір Правил Гри у футбол був затверджений у 1863 році футбольною асоціацією Англії. В подальшому правила зазнали структурних змін й починаючи з 1997 року ми маємо сучасні правила з незначними змінам. Футбольні правила, за якими проводяться матчі, не знаходяться в повній юрисдикції ФІФА. В даний час правила встановлює орган під назвою Міжнародна Рада Футбольних Асоціацій. Правила футболу постійно оновлюються та вдосконалюються Міжнародною радою футболу (IFAB) з метою зробити гру більш цікавою, справедливою та безпечною для всіх учасників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія розвитку футболу. Правила гри URL: <https://uaf.ua/files/Правила-гри-2023-2024.pdf> (дата звернення 30.03.2024).
2. Лебедев Л. Г. Все про футбол. К.: Рад. спорт. 1990. 237 с.
3. Перші офіційні правила футболу. Якою могла б бути гра мільйонів. URL: <https://1927.kiev.ua/news/124102-persi-oficijni-pravila-futbolu-akou-mogla-b-butii-gra-milijoniv> (дата звернення 02.04.2024).

4. Правила гри URL: http://soippo.edu.ua/userfiles/pr_futb.pdf (дата звернення 20.03.2024).
5. Правила гри у футбол. URL: <https://naurok.com.ua/pravila-gri-u-futbol-338945.html> (дата звернення 21.12.2023).
6. Правила футболу. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Правила_футболу (дата звернення 26.03.2024).

Павло ЛОГІН

Науковий керівник – проф. Сергій ГУМЕНЮК

ОСНОВИ СПОРТИВНОГО ВІДБОРУ У ФЕХТУВАННІ

Актуальність. Проблеми спортивного відбору на сучасному етапі розвитку спортивної науки зростає з новою силою. Це пов'язано з тим, що існуюча практика відбору в спорті поки не може бути, оцінена як достатньо ефективна, яка б могла відповідати вимогам спорту вищих досягнень. Проблема спортивного відбору дуже багатогранна. Вона охоплює багаточисельні аспекти: соціальні, психологічні, педагогічні, філософські та етичні.

Спортивний відбір останніми роками пройшов період становлення і отримав статус самостійної дисципліни. Розвиток дитячо-юнацького спорту тісно пов'язаний із вдосконаленням діяльності щодо проведенню спортивного відбору, виявлення та розвитку спортивних талантів, науково обгрунтованого пошуку обдарованих дітей і орієнтації їх на індивідуальні види спорту й спортивні дисципліни.

Мета дослідження полягає у аналізі можливостей і етапів спортивного відбору в фехтуванні.

Виклад основного матеріалу. Спортивний відбір являє собою комплекс заходів з виявлення спортсменів, які володіють високим рівнем здібностей, що відповідають вимогам специфіки виду спорту. Ефективний відбір може бути здійснений на основі тривалих комплексних досліджень, які передбачають аналіз особистості спортсмена в цілому і його спортивних здібностей на основі педагогічних, медико-біологічних, психологічних та антропометричних критеріїв відбору. Спортивний відбір починається в дитячому віці на основі тестування та обстеження, а також на основі вивчення тренувальної та змагальної діяльності в дитячо-юнацькому спортивному колективі. Основним завданням спортивного відбору є визначення рівня розвитку здібностей у людини [3].

Здібності – це сукупність якостей особистості, відповідна об'єктивним умовам та вимогам до певної діяльності і забезпечує успішне її виконання. У спорті мають значення як загальні (що забезпечують відносну легкість в оволодінні знаннями, вміннями, навичками), так і спеціальні здібності (необхідні для досягнення високих результатів у конкретному виді спорту).

Здібності багато в чому залежать від спадковообумовлених задатків, які максимально розкриваються при пред'явленні до організму спортсменів високих вимог. Поряд з вивченням спадкових ознак прогноз спортивних здібностей передбачає виявлення тих показників, які можуть істотно змінюватися під впливом тренування. При цьому, необхідно брати до уваги, як темпи зростання показників, так і їх вихідний рівень. Слабкий прояв здібностей особистості та особливостей, стосовно до одного з видів спорту не може розглядатися, як відсутність спортивних здібностей. Малопередбачувальні ознаки в одному виді спортивної діяльності можуть виявитися сприятливими факторами і забезпечувати високу результативність в іншому виді. Тому прогнозування спортивних здібностей можна здійснювати тільки стосовно до окремого виду або групи видів, виходячи при цьому із загальних положень, характерних для системи відбору.

У спортивному відборі велике значення має спортивна селекція і спортивна орієнтація. Спортивна селекція це система заходів, що передбачає періодичний відбір кращих спортсменів на різних етапах спортивного вдосконалення. Спортивна орієнтація передбачає систему організаційно-методичних заходів, що дозволяють намітити напрямок спеціалізації юного спортсмена в певному виді спорту [4]. Спортивна орієнтація виходить з оцінки можливостей конкретної людини, на основі якої проводиться відбір найбільш придатної для нього спортивної діяльності враховуючи вимоги виду спорту. Велика розмаїтість видів спорту розширює можливість індивіда досягти майстерності в одному з видів спортивної діяльності [1].

Відбір та орієнтація фехтувальників – це безперервний процес, що включає в себе п'ять основних етапів: первинний відбір, попередній відбір, проміжний відбір, основний відбір і заключний відбір [2].

Перший етап це первинний відбір, його завдання – визначити для дитини доцільність занять фехтуванням. Головні критерії цього етапу: вік, сприятливий для початку занять відсутність серйозних відхилень у стані здоров'я і схильності до захворювань, які перешкоджають заняттю фехтуванням; відповідність будови тіла вимогам фехтування; відповідність рівня рухових задатків вимогам фехтування. У фехтуванні базові рухові задатки це – час реакції на рухомий об'єкт, човниковий біг, стрибок у довжину з місця.

Завдання другого етапу це попередній відбір. Головні його завдання – оцінка наявності задатків і здібностей фехтувальників до ефективного спортивного вдосконалення. Головні критерії: відсутність

відхилень у стані здоров'я; відповідність будови тіла, структури і потенційних можливостей м'язової системи, енергетичного потенціалу, аналізаторних систем і рухових здібностей вимогам фехтування; схильність основних функціональних систем і механізмів до адаптаційних перебудов під впливом тренування. У фехтуванні потрібно вміти виконати і застосувати під час поєдинку базові технічні вміння (пересування у стійці, випад, флеш, нанесення уколу, четвертий і шостий захисти), також мають покращитися показники фізичних даних.

На третьому етапі або проміжному відборі основне завдання полягає в оцінці можливостей досягнення фехтувальниками високої майстерності в конкретних дисциплінах і видах змагань. Головні критерії: відповідність будови тіла можливості добитися результатів міжнародного рівня; стійка мотивація до отримання позитивних результатів; відсутність відхилень у стані здоров'я, здатних перешкодити успішному спортивному вдосконаленню; психічна і функціональна готовність до перенесення великих навантажень; резерви подальшої адаптації функціональних систем і механізмів, пристою рухових якостей, вдосконалення найважливіших елементів техніки, різних компонентів тактичної і психологічної підготовленості. У фехтуванні має бути чітко виражений стиль ведення бою, підібрана зброя (на попередніх етапах спортсмени використовують різні варіанти, аби підібрати найкращий для себе), чітко виражений ріст спеціальних фізичних якостей, спортсмен повинен стабільно входити в призи на обласних змаганнях, боротися за призи на всеукраїнських стартах, найкращих шістнадцять спортсменів за офіційним рейтингом НФФУ мають право виїжджати на міжнародні старти, також отримують запрошення на збори збірної команди.

Четвертий етап це основний відбір, який повинен оцінити перспективи досягнення фехтувальником результатів міжнародного класу. Головними критеріями слугують: ступінь мотивації до завоювання вершин майстерності і відсутність перепон до цього за станом здоров'я; психічна і функціональна підготовленість до перенесення тренувальних і змагальних навантажень, у тому числі в складних умовах – незвичному або несприятливому кліматі, при зміні часових поясів, в умовах спеки, середньогір'я, психологічно напруженої атмосфери відповідальних змагань тощо; здатність до максимальної реалізації досягнутого рівня підготовленості в умовах гострої конкуренції в головних змаганнях і до досягнення в таких змаганнях особистих рекордів; здатність до адекватного сприйняття змагальної ситуації, варіювання компонентами технічної, тактичної та інших видів підготовленості. У фехтуванні ці критерії проявляються у високому рівні тактичної, фізичної і психологічної підготовки. Спортсмен повинен володіти різними стилями бою, під час поєдинку може підлаштуватися під несприятливі умови і забирати ініціативу. Стабільні виступи на міжнародній арені, багаторазове входження у призи на всеукраїнських стартах це свідчення майстерності фехтувальника.

Завершальний п'ятий етап полягає у заключному відборі, його завдання це оцінка доцільності продовження фехтувальником занять спортом і прогнозування здатності до збереження ним високої майстерності. Головним критерієм: наявність мотивації і відсутність відхилень у стані здоров'я, які перешкоджають збереженню майстерності; вік спортсмена і його відповідність границям, оптимальним для найвищих результатів у видах змагань, обраних для спеціалізації, а також тривалість збереження ним високої майстерності; наявність необхідних для збереження досягнутої підготовленості резервних можливостей організму; соціальний і матеріальний стан, який сприяє продовженню спортивної кар'єри. У фехтуванні це стабільне місце у рейтингу НФФУ, хороші результати на усіх рівнях міжнародних змагань.

Підводячи підсумки вище сказаного можна зробити **висновки**, що в основі спортивного відбору лежить комплекс заходів з виявлення дітей, які володіють високим вихідним рівнем розвитку рухових здібностей, що відповідають вимогам специфіки фехтування. Ефективний відбір може бути здійснений на основі тривалих комплексних (педагогічних, медико-біологічних, психологічних та антропометричних) критеріїв відбору, а також вивчення тренувальної та змагальної діяльності в дитячо-юнацькому спортивному колективі. Відбір та орієнтація фехтувальників включає в себе первинний відбір, попередній відбір, проміжний відбір, основний відбір та заключний відбір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Олійник Р. В. Морфологічні критерії відбору: автореферат дис. : 24.00.01. Чернігівський нац. пед. університет ім. Т.Г.Шевченка. Х.,2013. 20 с.
2. Платонов В. М. Сучасна система спортивного тренування: підручник. Київ. 2021. 672 с .
3. Сергієнко Л. П. Спортивний відбір: теорія та практика : підручник для студ.вищ. навч. закладів фізичного виховання та спорту : у 2 кн. Кн. 2. Відбір у різні види спорту. Тернопіль. : Навчальна книга - Богдан, 2009. 784 с.
4. Шинкарук, О. Відбір та орієнтація підготовки спортсменів у процесі багаторічного вдосконалення як наукова проблема. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2015. № 2. С. 16–28.

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Постановка проблеми. Сучасний етап реформування системи шкільної освіти зумовлює якісні перетворення у фізичному вихованні учнів. В останні роки завдяки реформі «нової української школи (НУШ)» впроваджується новий зміст уроків фізичної культури, як основної форми фізичного виховання школярів. Головні причини реформування уроків фізичної культури є низький рівень фізичної активності учнів і мотивації до занять фізичною культурою, критична ситуація зі станом здоров'я молодого покоління, недоліки традиційної системи освіти, що не враховують інтереси та схильності дітей та потреби зміни підходів до проведення уроків фізичної культури з урахуванням кращого вітчизняного й світового досвіду у фізичному вихованні.

Основною умовою покращення змісту уроків фізичної культури виступають інноваційні технології навчання, які сприяють кращому розумінню учнями значення уроку фізичної культури, підвищенню рівня знань з предмета, а також бажанню учнів поліпшувати свої спортивні досягнення.

Мета дослідження полягає в аналізі інноваційних технологій на уроках фізичної культури.

Виклад основного матеріалу. Один із шляхів модернізації освітнього процесу школярів є впровадження інноваційних технологій на уроках фізичної культури. Нова українська школа – це ключова реформа Міністерства освіти та науки України. Її головна мета – створити школу, у якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті [1].

Поняття «інновація» в перекладі з грецької мови – «оновлення», «новизна». Інновація в освіті – процес оновлення чи вдосконалення теорії та практики освіти, який оптимізує досягнення її мети. Інноваційні технології це цілеспрямований системний набір прийомів, засобів організації навчальної діяльності, що охоплює весь процес навчання від визначення мети до одержання результатів. Інноваційні освітні технології у фізичному вихованні можуть поділятися на:

- нестандартні уроки;
- інтерактивні технології;
- групову навчальну діяльність.

Нестандартний урок – це урок, в якому традиційні елементи виконуються нестандартними способами і на цій основі структура цього уроку суттєво відрізняється від структури традиційного уроку. Нестандартні уроки спрямовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, бо вони глибоко зачіпають емоційно-мотиваційну сферу, формують дух змагальності, збуджують творчі сили, розвивають творче мислення, формують мотивацію навчально-пізнавальної діяльності. Тому такі уроки найбільше подобаються учням і викликають у них творчий інтерес [6].

Використання нестандартних уроків сприяє формуванню пізнавальних інтересів школярів, діти безпосередньо беруть участь у процесі навчання. Пізнавальна діяльність учнів переважно має колективний характер, що створює передумови для взаємодії суб'єктів навчання, дає можливість для обміну інтелектуальними цінностями, порівняння й узгодження різних точок зору про об'єкти, які вивчаються на уроці.

Проведення нестандартних уроків робить процес навчання інтенсивним, бо створює атмосферу змагання, виховує вміння співпрацювати. Такі уроки сприяють розвитку творчості, формуванню власних поглядів на проблеми, які слід вирішити. До нестандартних уроків можна віднести: урок-змагання, урок-вікторина, урок-турнір, урок-конкурс, міжпредметний інтегрований урок, урок-гра, урок-подорож, урок-квест та олімпійський урок [5].

Під час проведення інтерактивних уроків використовуються методи, при використанні яких учень отримує нове знання тільки в результаті здійснення позитивної взаємодії з іншими учнями. Позитивна взаємодія – основний принцип інтерактивних методів навчання, зміст яких полягає в досягненні результату зусиллями групи. Учень повинен вміти осмислювати отриману інформацію, аналізувати її, застосовувати в конкретних умовах; водночас думати, вміти висловити свою власну думку. Інтерактивні методи навчання створюють необхідні умови для:

- створення й розвитку компетентності учнів у сфері фізичної культури і спорту;
- різностороннього розвитку особистості (інтелектуального, духовного, фізичного);
- виховання активних громадян з відповідною системою цінностей [2].

При проведенні уроків фізичної культури з використанням інтерактивних методів вчитель повинен: використовувати проблемні та творчі завдання; враховувати вікові особливості учнів і послідовно ускладнювати форми роботи; залучати до діяльності всіх учнів класу, забезпечуючи участь кожного з них у групових та колективних формах роботи; використовувати різноманітні інтерактивні форми і види роботи; стимулювати учнів до вибору і самостійного використання різних способів виконання завдань; створювати позитивний емоційний настрій у процесі уроку фізичної культури.

Одним із ефективних елементів організації інтерактивного уроку фізичної культури є робота в парах і групах. Парна робота вимагає взаємодії і дозволяє швидко виконати вправи, які в звичайних умовах займають багато часу. Цей метод можна застосувати при вивченні наступних тем: «Правила гри у футбол», «Поняття про фізичний розвиток», «Поняття про фізичну підготовленість». Особливо такий елемент ефективний на початкових етапах навчання учнів. Його можна використовувати для засвоєння, закріплення, перевірки знань й умінь [4].

Групова робота організовується, як на уроках засвоєння, так і на уроках застосування знань, умінь та навичок. Під час групової роботи бажано не застосовувати слово «розподілитись», «розподіляти» дітей на групи. Потрібно пам'ятати, учні об'єднуються. З об'єднаних учнів виростають дорослі, здатні об'єднуватися й працювати разом. Усе, що пропонують учні, має бути прийняте й обговорене. Не слід казати їм, що це «правильно чи неправильно», треба лише допомогти опрацювати інформацію й прийняти власні рішення. Спостерігати, щоб ніхто з учнів не залишався поза виконанням. Рішення учнів повинні сприйматися серйозно, для налагодження процесу навчання, взаємодії й розвитку навичок критичного мислення. Деякі учні одразу готові активно працювати й в більшій групі, але дійсно ефективною групова робота буде в колективі не більше 5-6 осіб.

На уроці фізичної культури «Україна-футбольна країна» наприклад, групову роботу можна організувати таким чином. Учні об'єднані у 3 групи: 1 група – історики; 2 група – теоретики; 3 група – вболівальники. Завдання: 1 група – підготувати доповідь «Історія формування футбольних традицій в Україні»; 2 група – розповісти про основні правила гри в футбол; 3 група – підготувати розповідь про видатних українських футболістів.

Під час поглибленого розучування складних вправ часто використовують груповий метод, що дає змогу краще дозувати навантаження, спостерігати за виконанням завдань учнями, виправляти помилки. Однак варто пам'ятати, що застосування цього методу призводить до помітного зниження моторної щільності уроку. Тому, якщо на уроці не використовуються багатопропускні прилади, а його зміст вимагає великих перерв між виконанням окремих спроб, такі часові проміжки знижують робочу установку і функціональну готовність до чергових зусиль.

У таких ситуаціях пропонуються додаткові завдання. При цьому, якщо провідна установка в занятті на засвоєння техніки і високу якість виконання вправ, то додаткові завдання повинні бути пов'язані з основним матеріалом. Виконання завдань, не пов'язаних із засвоюваними на уроці вправами, відволікає увагу школярів і знижує ефективність навчання. Якщо ж заняття спрямовується на високий результат у вправах із значним навантаженням, то додаткові завдання даються на інші групи м'язів, що сприяє прискоренню процесів відновлення. За використання групового методу організації дуже важливим є вибір принципу розподілу учнів на групи.

Рациональним слід вважати розподіл учнів за рівнем їхньої підготовленості. Однак при цьому не потрібно принижувати гідності дітей, забезпечити можливість міграції учнів із групи в групу (залежно від навчальних успіхів).

Можливий розподіл учнів на групи за симпатіями, бажаннями, творчими здібностями. Цінним тут є заострення почуття відповідальності кожного члена групи за успіх товаришів. Груповий метод сприяє розвиткові самодіяльності учнів, їх активізації, розгортанню змагання за успішне розв'язання завдань уроку. Застосування групового методу організації навчальної діяльності на уроці можливе лише за умови кваліфікованої допомоги вчителю з боку фізкультурного активу.

Характеризуючи груповий метод, не можна не згадати про формування малих груп, команд і пар, не підкреслити їхню роль у процесі навчання, виховання фізичних якостей, прийому контрольних нормативів. Наприклад, забіги на уроках легкої атлетики рекомендують формувати за близькими, але не однаковими результатами [3]. Таким чином, учням з низькими показниками створюється можливість поліпшити їх, а для сильніших проводять додаткові забіги, що теж позитивно позначається на їхніх результатах. Формуючи пари на ігрових уроках, партнерами до слабопідготовлених учнів ставлять кращих іноді в ролі партнерів і помічників. Це сприяє вихованню волі та наполегливості у досягненні мети. Груповий метод дозволяє певною мірою індивідуалізувати процес фізичного виховання за рахунок диференціації методів, засобів та інтенсивності навчальної діяльності відносно рівня підготовленості окремих груп учнів.

Висновки. Основними елементами покращення інтересу учнів є створення інноваційних форм організації рухової діяльності учнів. До них можемо віднести нестандартні уроки, інтерактивні уроки і організація групової роботи. Проведення нестандартних уроків робить процес навчання інтенсивним, бо створює атмосферу змагання, виховує вміння співпрацювати. Такі уроки сприяють розвитку творчості, формуванню власних поглядів на проблеми, які слід вирішити. Інтерактивний метод здійснює позитивний вплив при взаємодії учнів між собою. Використовуючи групову діяльність на уроках фізичної культури можна розвинути слабші сторони учнів за рахунок спільної роботи з сильнішими учнями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інноваційні педагогічні технології у фізичному вихованні URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/20046/1/8.pdf> (дата звернення 09.03.2024)

2. Інноваційні технології навчання. URL: <https://naurok.com.ua/innovaciyni-tehnologi-navchannya-342055.html> (дата звернення 15.03.2024)
3. Іноваційні методи навчання на уроках фізичної культури. URL: <https://naurok.com.ua/inovaciyni-metodi-navchannya-na-urokah-fizichno-kulturi-284512.html> (дата звернення 14.03.2024)
4. Інтерактивні технології навчання на уроках фізичної культури. URL: <https://naurok.com.ua/interaktivni-tehnologi-navchannya-na-urokah-fizichno-kulturi-285278.html> (дата звернення 15.03.2024)
5. Морозов В. Філософія впровадження інновацій у педагогічний процес: Вісник інституту розвитку дитини. Сер. : Філософія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 33. С. 37-43.
6. Семко Л. М. Впровадження та ефективне використання новітніх інформаційних технологій у процесі фізичного виховання: методична розробка. Київ. URL: <https://1142.kiev.ua/wp-content/uploads/2021/03/metod.rozrobka-semko-lyubov-mykolayivna.pdf> (дата звернення 09.03.2024)

Тарас ПЛИСЮК

Науковий керівник – проф. Сергій ГУМЕНЮК

ТАКТИЧНІ АСПЕКТИ ГРИ У ФУТБОЛІ

Актуальність. Основні елементи тактики гри у футбол на початку ХХ ст. були дуже обмеженими та примітивними. Раніше акцент робився на фізичну підготовленість та індивідуальну майстерності. Використовувалися дуже мало тактичних схем це могла бути лише одна тактика на гру. Гравці не отримували достатньої інформації про тактичну взаємодію на полі. Все зводилося до прагматичного футболу в якому треба було перебігати своїх опонентів. На сьогоднішній день існує безліч тактичних схем гри у футбол, що дозволяє бути більш ефективним на полі та добиватися кращих результатів.

Мета дослідження: проаналізувати тактичні аспекти побудови гри для футболістів різних амплуа.

Виклад основного матеріалу. У футболі, як і в більшості фізично складних видах спорту, фізична та технічна підготовка гравців є надзвичайно важливою. Крім цього слід відзначити, що в сучасному футболі на результат впливає правильна тактика гри і правильно підібрана схема розташування гравців. Футбол це командний вид спорту, тому тактичний план може бути успішним лише в тому випадку, якщо він виконується всіма учасниками команди. Футбольна тактика включає в себе схему розташування гравців на полі, алгоритм їх пересувань і дій за тих чи інших ігрових ситуацій [2, с.4] .

Розроблена тактика гри дозволяє поставити завдання кожному гравцеві і чітко визначити рамки гри. Тактика у футболному матчі спрямована на створення умов для певної реалізації потенціалу гравців та досягнення командного результату. Найважливішим прийомом у сучасному футболі є комбінації, які можуть бути парними або груповими . Комбінований спосіб гри найбільш ефективний, як для нападу, та і для захисту. Існує багато ігрових комбінацій, які використовуються протягом усієї гри, але однією із ключових є «стінка». Комбінація «стінка» передбачає передачу м'яча в один дотик партнеру і швидке відкривання за спину суперника.

У футболі поділяють гравців залежно від того в якій вони лінії грають. Розділяють 3 лінії розташування гравців (захисна, середня і передня). В залежності від того де розташовані гравці на футболному полі та від функцій, які вони виконують їх поділяють на воротарів, захисників (крайніх і центральних), гравці середньої лінії (атакуючого плану, диспетчерів, вінгерів і захисного плану (опорних півзахисників)), гравців передньої лінії (крайніх і центральних нападників). Схеми гри у футболі визначаються найпростішими арифметичними виразами (1+4+5+1; 1+4+4+2; 1+4+3+3), де числа представляють кількість гравців. (воротар + захисники + півзахисники + нападники) [4].

У футболній команді воротар повинен добре розумітися в тактиці гри, що дозволяє йому вдало керувати діями партнерів в захисті і починати атаку. Він повинен однаково добре грати на лінії воріт і на виходах, ефективно застосовувати специфічні прийоми гри воротаря. Основні обов'язки в обороні полягають у захисті своїх воріт шляхом руйнування атаки суперника засобами правильного вибору позиції, відбору м'яча, протидії ударів, здійснення страхування партнерів та створення штучного положення «поза грою». Поряд із захисними функціями гравців задньої лінії крайні захисники повинні брати участь в організації та завершенні атак своєї команди шляхом тактично грамотного застосування техніко-тактичних дій в залежності від ігрової ситуації.

Зміст гри опорного півзахисника середньої лінії полягає в активному руйнуванні атак суперників, організації і конструюванні атак власної команди на базі тонкого розуміння гри. Виконуючи найбільший обсяг фізичної роботи під час матчу, гравці середньої лінії відрізняються високим футбольним інтелектом і культурою ведення гри. Вони в процесі матчу ведуть запеклу боротьбу з гравцями середньої лінії противника за центр поля. Застосовані ними техніко-тактичні дії під час гри без м'яча і з м'ячем

відрізняються високою ефективністю. Головними функціями гравців передньої лінії є забивання голів, активна участь в атакуючих діях команди і завершення атак прицільними ударами по воротах. Тактично правильний вибір позиції та способу звільнення від опіки захисників, раціональне застосування техніко-тактичних дій в нападі в залежності від ігрової обстановки, все це вимагається від нападника. Поряд з атакуючими функціями нападники беруть участь у зриві атак противника в початковій стадії і надають допомогу гравцям задньої лінії в організації захисту власних воріт. Також нападники повинні володіти специфічним вмінням грати на межі положення «поза грою» [1, с.46-47].

У футболі існує індивідуальна тактика дій гравця і групова. Під час їх реалізації тренерів потрібно налаштувати, як окремих гравців, так і всю команду на правильне переміщення і допомогти їм правильно зрозуміти свої обов'язки. Ці завдання покладаються на тренера або його помічник, які можуть вносити корективи у індивідуальні та групові тактичні дії гравців, в залежності від ситуації яка складається у матчі [3, с.6].

Тренер відіграє дуже важливу роль в розробці тактики гри і командної взаємодії на футбольному полі. Він аналізує сильні та слабкі сторони суперника, враховує можливості своєї команди й визначає стратегію на гру та розташовує гравців на полі, вибирає тактичні схеми та вчить команду взаємодіяти між собою. Також тренер стежить за виконанням тактичного плану під час матчу та вносить свої корективи під час поєдинку. Тренер це одна з ключових людей у футбольній команді. На сьогоднішній день тренери мають дуже багато різних ігрових тактик, які міняють по ходу гри, таким чином реагуючи на різні обставини, що складаються у футбольному матчі.

Загальні висновки. Футбольна тактика включає в себе схему розташування гравців на полі, алгоритм їх пересувань і дій за тих чи інших ігрових ситуацій. Тактика у футбольному матчі спрямована на створення умов для певної реалізації потенціалу гравців та досягнення командного результату. Від вибраної тактики на гру в подальшому взаємодіють гравці на полі (воратарі + захисник + півзахисник + нападники). У футболі поділяють гравців залежно від того в якій вони лінії грають (захисна, середня і передня).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменюк С. В. Футбол. Навчальний посібник для студентів: ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2011. 94 с.
2. Осадець М. М., Байдюк М. Ю. Основи тактичної підготовки у футболі : навчальний посібник. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2021. 103 с.
3. Ріпак І. М., Карпа І. Я. Характеристика тактики гри у футбол. Львів. ЛДУФК ім. І. Боберського, 2021. 20 с.
4. Соломонко В. В., Соломонко О. В., Соломонко А. О. Теоретико-методичні аспекти підготовки футболістів : методичний посібник. К.:Олімпійська література, 2013. 92 с.

Мар'ян РЕПЕТА

Науковий керівник – проф. Сергій ГУМЕНЮК

РОЗВИТОК СИЛОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ЛЕГКІЙ АТЛЕТИЦІ

Актуальність: У сучасному світі легка атлетика визнається однією з найпопулярніших та найбільш впливових спортивних дисциплін. Розвиток силових здібностей в цій галузі є ключовим елементом, що визначає успіх спортсменів на змаганнях. Особливе місце в розвитку рухових здібностей займають силові, високий рівень розвитку яких має велике значення, як при оволодінні складних і відповідальних професій, так і при досягненні високих результатів у багатьох видах спорту. Важливе значення має також виявлення закономірностей розвитку силових здібностей у віковому аспекті, оскільки в дитячому та юнацькому віці формується руховий аналізатор, закладається фундамент майбутніх спортивних досягнень та прагнення до фізичної досконалості.

Мета статті полягає у аналізі особливостей прояву різних видів силових здібностей у легкій атлетичі.

Виклад основного матеріалу. До силових якостей можна віднести абсолютну силу, швидкісну силу, вибухову силу та статичну силу, кожна з яких відіграє важливу роль в тренувальну процесі а також у змаганнях. До розвитку кожної якості потрібно відноситися відповідально щоб не нашкодити спортсмену [2].

Сила, як фізична якість людини це здатність долати певний опір або протидіяти йому за рахунок діяльності м'язів. Основними, специфічними видами прояву сили є: абсолютна, швидкісна, вибухова сила і силова витривалість. У чистому вигляді вони проявляються надзвичайно рідко. Найчастіше вони є компонентами більшості рухових дій людини. Абсолютна сила людини це здатність долати найбільший опір або протидіяти йому довільною м'язовою напругою. Відносна сила це кількість абсолютної сили

людини, яке припадає на один кілограм маси його тіла. Чим більше проявлення сили припадає на 1 кг маси власного тіла, тим легше переміщати його в просторі або утримувати певну позу.

Швидкісна сила людини проявляється у здатності людини з якомога більшою швидкістю долати помірний опір. Вона є домінуючою в забезпеченні ефективної рухової діяльності на спринтерських дистанціях в циклічних вправах і подібних до них рухових діях.

Вибухова сила людини характеризує її здатність проявити зусилля за максимально короткий час. Вона має вирішальне значення в рухових діях, що вимагають великої напруги м'язів. Силова витривалість, як фізична якість людини визначає здатність якомога більш ефективно, для конкретних умов рухової діяльності, долати помірний зовнішній опір. При цьому мається на увазі різноманітний характер функціонування м'язів, підтримання необхідної пози, повторне виконання вибухових зусиль, циклічна робота певної інтенсивності. В залежності від режиму роботи м'язів розрізняють статичну і динамічну силу.

Статична сила проявляється тоді, коли м'язи напружуються, а переміщення тіла, його ланок чи предметів, з якими взаємодіє людина, відсутні. Якщо ж подолання опору супроводжується переміщенням тіла або окремих його ланок у просторі – це прояв динамічної сили [1, с.74].

В якості основних засобів розвитку сили застосовуються фізичні вправи, виконання яких вимагає більшої величини напруження м'язів, ніж у звичайних умовах їх функціонування. Ці вправи називають силовими і при їх виборі необхідно враховувати вплив на розвиток певної силової якості, можливість забезпечення локального, регіонального чи загального впливу на опорно-м'язовий апарат [4].

Вправи з обтяженням масою власного тіла широко застосовуються в практиці фізичного виховання і легкоатлетичного тренування. Вони найбільш ефективні при розвитку сили на початкових етапах силової підготовки. До недоліків цієї групи вправ можна віднести: обмежені можливості точного дозування, швидка адаптація до них, так як маса тіла, а отже, і величина обтяження залишається відносно стабільною протягом тривалого часу.

Цінність вправ з обтяженням масою предметів полягає в тому, що можна точно дозувати величину обтяження відповідно до індивідуальних можливостей людини. Силкові вправи з предметами ефективні для розвитку спеціальних силових якостей в балістичних рухах (стрибки, метання тощо). Недоліком цієї групи вправ є нерівномірність величини опору для конкретної рухової дії.

Позитивною рисою вправ у подоланні опору еластичних предметів є можливість завантажити м'язи практично по всій амплітуді виконуваного руху. Ці вправи ефективні для розвитку м'язової маси, а отже, і максимальної сили, але вони менш ефективні для розвитку швидкісної сили і практично не придатні для розвитку вибухової сили. Вправи у подоланні опору партнера або додаткового опору (біг вгору, боротьба з партнером). [1, с.75-76].

Вправи, які використовуються для розвитку швидкісно-силових якостей і сили м'язів нижніх кінцівок.

1. Стрибки на двох ногах з підтягуванням зігнутих ніг до грудей. Виконувати на місці і з просуванням вперед. Повторити 8–10 разів, 3–4 серії.
2. Стрибки на двох ногах через перешкоди (4–6 низьких бар'єрів). Вправа повторюється 3–4 серіями по 6–8 перешкод.
3. Стрибки на двох ногах через гімнастичну лавку із просуванням вздовж лави. Повторити 8–10 разів, 3–4 серії.
4. Зістрибування з підвищення до 80 см на дві ноги. Повторити 10–12 разів.
5. Зістрибування з підвищення 60–70 см із приземленням на пів присівши. Повторити 8–10 разів.
6. Зістрибування з підвищення 30–40 см на дві ноги з наступним стрибком через перешкоди (3–4 низьких бар'єри). Повторити 5–6 разів.
7. Стрибки з місця на двох ногах вгору з підвищенням 60–70 см з виконанням різних завдань у фазі польоту і м'яким приземленням. Повторити 8–10 разів.
8. Вистрибування вгору на двох ногах на пів присівши з повним випрямленням тіла при відштовхуванні, з дістанням руками підвішених предметів. Слідкувати за м'яким приземленням у положення, яке відповідає вихідному. Повторити 10–12 разів, 2–3 серії.
9. Ходьба глибокими випадами з акцентуванням розгинання ноги і виносом вільної, зігнутої в колінному суглобі ноги, при проходженні вертикалі. Повторити 10–12 разів кожною ногою, 2 серії.
10. Присівши на одній нозі з опорою однойменною рукою на рейку гімнастичної стінки. Повторити майже максимальну кількість разів (мінус 2–3 рази) на кожную ногу, 2 серії.
11. Присідання на одній нозі. Повторити 2–3 серії з майже максимальною кількістю присідань на кожній.
12. Вистрибування вгору на двох ногах з присіду. Повторити 10–12 разів, 2 серії.
13. Підстрибування на одній нозі, які виконуються учнями в парах, стоячи обличчям один до одного. Партнер підтримує злегка за п'ятку. Підстрибування виконується за рахунок роботи м'язів гомілковостопного суглоба і гомілки. Амортизація при приземленні за рахунок згинання ноги в колінному суглобі мінімальна. [3, с.30]

Висновки. Сила, як фізична якість можна охарактеризувати, як здатність людини долати певний опір або протидіяти йому за рахунок діяльності м'язових зусиль. Основними, специфічними видами прояву сили є: абсолютна, швидкісна, вибухова сила і силова витривалість. Основними засобами розвитку сили застосовуються фізичні вправи зокрема вправи з обтяженням масою власного тіла, вправ з обтяженням масою предметів та вправи у подоланні опору еластичних предметів. Виконання зазначених вимагає більшої величини напруження м'язів, ніж у звичайних умовах їх функціонування, що якісно сприяє розвитку силових здібностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новицький Ю. В., Гаврилова Н. М., Прус Н. М., Руденко Г. А., Скибицький І. Г., Ускова С. М. Фізичне виховання: легка атлетика-фітнес: навчальний посібник для студентів всіх спеціальностей. Київ. КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 152 с.
2. Платонов В. М. Сучасні системи спортивного тренування. К. : Перша друкарня, 2021. 672 с.
3. Худолій О. М. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання: навчальний посібник. Харків: ОВС, 2008. 408 с.
4. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 1. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. 272 с.

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Надія ЛЕВЧУК

Науковий керівник – асис. Руслан ЯВОРІВСЬКИЙ

БІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПОШИРЕННЯ СОНУ ВЕЛИКОГО (*PULSATILLA GRANDIS WEND.*) У ФЛОРИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Актуальність теми. Збереження біорізноманіття є однією із запорок успішної імплементації концепції сталого розвитку, а отже й однією з найважливіших екологічних проблем сучасності. Постійно зростаючий антропогенний вплив на природні угруповання призводить до збіднення їхнього ценотичного та флористичного складу, скорочення ареалів, зникнення окремих видів. Найбільш уразливими до цього впливу є стенобіонтні рідкісні рослини, а особливо ті з них, котрі знаходяться на межі своїх ареалів. Типовим представником цієї групи фітораритетів на території України є сон великий (*Pulsatilla grandis* Wender.) – рідкісний вид, занесений до Червоної книги України (2009, 2021) та Додатку I Бернської конвенції [5; 7; 8].

За останні десятиліття кількість місцезнаходжень *Pulsatilla grandis* в Україні істотно зменшилась. Відомості про його поширення, стан популяцій на території Тернопільської області в літературі практично відсутні, за винятком окремих публікацій результатів досліджень морфології, біології та хорології виду на території Поділля чи всієї України [1; 2; 6; 9]. Враховуючи сучасні тенденції розвитку природоохоронної справи у світі, популяції сону великого на території України загалом й Тернопільської області зокрема, досі не отримали належної уваги стосовно хорологічних, еколого-ценотичних і созологічних особливостей, що є неодмінною передумовою для обґрунтування наукових засад збереження *Pulsatilla grandis* на цих територіях.

Метою досліджень було з'ясування хорології, еколого-ценотичних особливостей, структури популяцій та сучасного стану охорони *Pulsatilla grandis* Wender. на території Тернопільської області.

Для досягнення мети вирішувалися наступні **завдання**:

- ✓ встановити сучасне поширення *Pulsatilla grandis* у межах Тернопільської області;
- ✓ виявити нові й облікувати раніше відомі місцезростання сону великого на досліджуваній території;
- ✓ проаналізувати еколого-ценотичні особливості місцезростань *Pulsatilla grandis* на території Тернопільської області;
- ✓ визначити просторову, вікову та віталітетну структури популяцій сону великого на території проведення досліджень;
- ✓ з'ясувати причини скорочення популяцій *Pulsatilla grandis* на території Тернопільської області й розробити рекомендації щодо охорони його природних оселищ.

Об'єктом дослідження слугували популяції *Pulsatilla grandis*, а **предметом** – хорологічні, еколого-фітоценотичні, популяційні й созологічні особливості сону великого території Тернопільської області.

Польові дослідження проведені протягом вегетаційних сезонів 2022–2023 рр. у Тернопільській області в межах Національного природного парку «Дністровський каньйон» та довколишніх до нього територій. Також здійснено аналіз літературних джерел і гербарних фондів лабораторії морфології та систематики рослин Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (акронім TERN*).

Згідно сучасної системи Покритонасінних APG IV, вид сон великий (*Pulsatilla grandis* Wender., 1830) належить до роду сон (*Pulsatilla* Mill.), триби Анемонові (*Anemoneae*), підродини Жовтецеві (*Ranunculoideae*), родини Жовтецеві (*Ranunculaceae*), порядку Жовтецевоцвіті (*Ranunculales*), клад Евдикоти (*Eudicots*), Мезангіонасінні (*Mesangiospermae*), Покритонасінні (*Angiosperms*), Судинні рослини (*Tracheophyta*), царства Рослини (*Plantae*) [11].

Сон великий – багаторічна трав'яна рослина з добре розвинутою кореневою системою та кореневищем. Листки з'являються після цвітіння, пластинки листків яйцеподібні, трійчато-пірчато розсічені. Стебло пряmostояче, 10–40 см заввишки. Квітка спочатку широко-дзвоникувата, пізніше зовсім розкрита. Листочків оцвітини 6, вони довгасто-яйцеподібні, загострені, лілові або фіолетові. Довжина пелюсток складає 4–6 см, ширина – 1–2 см. Тичинки численні, темно-жовті, удвоє коротші за листочки оцвітини. Опушення рослин золотисте. Плід – сім'янка, 3–5 мм завдовжки. Кореневище косе, грубе, темно-коричневе.

Розмноження *Pulsatilla grandis* виключно насінне, хоча існують відомості щодо розмноження вегетативним способом за рахунок партикуляції куща. Проте, більшість авторів заперечують таку можливість, оскільки партикуляція являє собою лише форму відмирання особини та не сприяє природному поновленню популяцій.

Сон великий – степовий або лучно-степовий вид. В Україні по відношенню до провідних екологічних факторів середовища належить до мезоксерофітів, гідроконтрастофобів, субацидофілів, мезотрофів, акарбонатофілів, субанітрофілів, мікротермофітів, глікофітів, субгеліофітів [4].

Враховуючи феноритми розвитку *Pulsatilla grandis*, цю рослину відносять за терміном початку вегетації до ранніх (початок відростання майже співпадає зі звільненням ґрунту від снігу), за терміном зацвітання відносно сезону – до ранньовесняних, за тривалістю цвітіння (до 25 днів) – до швидкоквітучих, за тривалістю обсіменіння (від початку цвітіння до початку утворення насіння) – до швидкообнасінюваних.

На основі якісних ознак і кількісних характеристик та порівняння з літературними даними в онтогенезі *Pulsatilla grandis* простежено такі періоди: латентний, прегенеративний (вікові стани: проростки, ювенільні, імагурні та віргінільні), генеративний (молодий генеративний, середньовіковий генеративний та старий генеративний етапи).

Це декоративна, отруйна та лікарська рослина. Виділені екстракти мають сильну спазмолітичну дію та антибактеріальні властивості, допомагають при бронхіті та астмі. Настоянки корисно вживати тим, хто страждає на хвороби нирок. Вид широко використовується як основний компонент у гомеопатичних засобах для лікування кору, а також при кропив'янці, зубному болю. У народній медицині рослину застосовують як снодійний засіб. Для сільського господарства вид представляє незначний інтерес, хоча має окреме значення як медоносна рослина. *Pulsatilla grandis* застосовується у зеленому будівництві та декоративному садівництві для оформлення скельних садів, весняних квітників, альпінаріїв, рокаріїв, у групових насадженнях і серед багаторічників.

У результаті комплексних досліджень морфологічних, хорологічних, еколого-ценотичних та соціологічних особливостей сону великого на території Тернопільської області з'ясовано біометричні показники генеративних особин виду, структуру його популяцій, а також сучасний стан охорони, зокрема:

- ✓ місцезростання *Pulsatilla grandis* приурочені до відкритих, добре освітлених степових та лучно-степових ділянок. Більшість локалітетів виду трапляються на підвищених територіях – височинах, Товтровому кряжі та Кременецькому горбогір'ї, абсолютна висота яких сягає 400 м і більше;
- ✓ за просторовим розміщенням популяції вид належать до лінійних і локальних з дифузним й груповим розташуванням особин і груп особин у їхніх межах. З'ясовано, що більшість популяцій на території Тернопільської області є середньочисельними та займають площу 100–2000 м². Популяційна щільність у них становить менше 1 особини на 1 м²;
- ✓ сон великий належить до ранньоквітучих рослин. Основною ознакою виду є випередження цвітіння у порівнянні з розвитком листків та квітконосів. Репродуктивні органи відносно швидко проходять усі стадії розвитку і потім відмирають, тоді як листки вегетують до пізньої осені. Температурний поріг росту і розвитку генеративних пагонів *Pulsatilla grandis* є нижчим, ніж вегетативних;
- ✓ в Україні загальна кількість відомих нині локалітетів виду становить 114, з яких 52 є зниклими або не підтвердженими. Найбільша кількість його місцезнаходжень приурочена до Західноукраїнського краю зони широколистяних лісів України (75), де найкраще представлені оптимальні для місцезростань *Pulsatilla grandis* еколого-ценотичні умови;
- ✓ загалом, на території Тернопільщини виявлено 26 популяцій досліджуваного виду: 2 місцезростання у межах Кременецького району, 9 – Тернопільського та 15 – у межах Чортківського району;
- ✓ на території НПП «Дністровський каньйон» зареєстровано 5 локалітетів з популяціями сону великого та 3 на довколишній території. Локалітети приурочені до відкритих, добре освітлених лучно-степових ділянок та локалізовані на верхніх частинах схилів. Рослини надають перевагу ґрунтам із виходами гіпсів і вапняків. Більшість із зареєстрованих популяцій (5) є малочисельними і кількість особин у них не перевищує 50. Основним фактором загрози для цих популяцій є заростання лучно-степових ділянок деревно-чагарниковою рослинністю, тому необхідно провести відповідні регуляторні заходи. Лише 3 популяції є чисельними і кількість особин *Pulsatilla grandis* у них перевищує 100;
- ✓ на території Тернопільської області охорона природних місцезростань сону великого є недостатньою, тому для збереження його популяцій пропонуємо створити ботанічний заказник в околицях села Нирків. Також необхідним є проведення моніторингу стану існуючих популяцій та здійснення заходів щодо відновлення зниклих і зникаючих популяцій;
- ✓ важливим заходом для відновлення природних популяцій *Pulsatilla grandis* є його інтродукція в ботанічні сади та дендропарки для збереження та охорони в умовах *ex situ* з майбутньою репатріацією культивованих рослин у природні місцезростання [3; 10].

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбняк Л. Т. *Pulsatilla grandis* Wender. (Ranunculaceae) в умовах Національного природного парку «Подільські Товтри». Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія : Біологія. 2012. № 1 (50). С. 15–19.
2. Горбняк Л. Т. Поширення *Pulsatilla grandis* Wend. (Ranunculaceae) в Україні. Український ботанічний журнал. 2012. Т. 69, № 3. С. 371–379.
3. Горбняк-Юліна Леся, Яворівський Руслан, Худик Соломія. Знахідки *Pulsatilla grandis* Wender. на території Тернопільської області. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Виміри сталого розвитку в теорії та практиці : матер. XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (Конін, 21 квіт. 2023 р.). Конін–Ужгород–Перемишль–Херсон. Херсон : Посвіт, 2023. С. 142–143.
4. Екофлора України. Т. 2. / Я. П. Дідух та ін.; за ред. Я. П. Дідуха. Київ : Фітосоціоцентр, 2004. С. 145–146.
5. Каталог видів флори і фауни України, занесених до Бернської конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі. Вип. I. Флора / за ред. В. І. Чопика. Київ, 1999. 20 с.
6. Любінська Л. Г. Біологічні особливості *Pulsatilla grandis* Wend. в умовах Кам'янецького Придністров'я. Український ботанічний журнал. 1988. Т. 4, № 4. С. 68.
7. Перелік видів рослин та грибів, що заносяться до Червоної книги України (рослинний світ). 2021. 80 с. URL: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/vklyuchennya-858-05.03.2021.pdf> (дата звернення: 18.04.2024).
8. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. акад. НАН України Я. П. Дідуха. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. 912 с.
9. Чуй О. В. Фенологічний ритм розвитку та динаміка ростових процесів *Pulsatilla grandis* Wend. в екологічних умовах Західного Поділля. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Біологія. 2014. № 1100 (20). С. 381–387.
10. Яворівський Руслан, Микитюк Тетяна, Горбняк-Юліна Леся, Худик Соломія. Популяції сону великого (*Pulsatilla grandis* Wender.) на території НПП «Дністровський каньйон». Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії : зб. наук. праць IX Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Переяслав, 31 жовт. 2023 р.). Переяслав, 2023. С. 5–6.
11. Angiosperm Phylogeny Group. An update of the Angiosperm Phylogeny Group classification for the orders and families of flowering plants: APG IV. Botanical Journal of the Linnean Society. 2016. Vol. 181. № 1. P. 1–20.

Дарина ПІДГУРСЬКА

Науковий керівник – доц. Галина ПОПЕРЕЧНА

ПЕДАГОГІКА ІММАНУЇЛА КАНТА В СВІТЛІ СУЧАСНОЇ НАУКИ ПРО ВИХОВАННЯ

Вступ. Інноваційний розвиток всіх сфер суспільного і культурного життя вимагає і вироблення нового підходу до освіти і виховання. Необхідність сутнісних перетворень в системі освіти особливо гостро заявляє про себе в умовах війни, коли важливим завданням є не лише адаптація навчально-виховного процесу до потреб здобувачів, але і оновлення змісту, методів і прийомів, що забезпечують формування цілісної розвиненої особистості з багатим духовним світом. У цьому контексті педагогічні ідеї І. Канта дозволяють розширити спектр пошуку відповідей на виклики, що стоять перед сучасною освітою та вихованням.

Мета. Стаття присвячена дослідженню педагогічних ідей І. Канта в світлі сучасних наукових підходів до виховання.

Виклад основного матеріалу. У XVII – XVIII століттях розпочався новий етап у розвитку філософської, а також педагогічної думки, що дало поштовх абсолютно новим підходам для розуміння природи людини, суті виховання і навчання. Ф. Бекон був одним із перших філософів Нового часу, який спрямував подальші дослідження шляхом нової логіки: від спостереження над явищами природи до узагальнення, в яких основою є експеримент. На цьому підході базувалась і низка важливих педагогічних досліджень того часу, які згодом стали визначати мету і логіку навчання, дидактичні методи і принципи.

Проблема місця й ролі виховання і освіти в формуванні людини та суспільства загалом стала основним об'єктом філософських пошуків мислителів епохи Просвітництва. Клод Анрі Гельвецій вважав, що зміна певних суспільних законів і їх удосконалення повинні стати важливими засобами для досягнення загального щастя. Наука, освіта і виховання, на його думку, є тими рушійними силами, які

варто вдосконалювати до найвищого рівня, позаяк від них залежить фізичне і моральне становлення кожного індивіда, його оригінальність і творчість. Заперечуючи вплив спадковості на становлення людини, К. Гельвецій акцентував на вихованні: «...Виховання може все: воно в змозі навіть робити геніїв».

Серед найбільш впливових постатей в царині тогочасної педагогіки слід відзначити Яна-Амоса Коменського, якого також називають батьком дидактики. Він вносив багато новацій у той час, уперше створив ґрунтовне вчення про сутність, основні принципи і методи навчання, класно-урочну систему. У своїй праці «Велика дидактика» учений чітко сформулював суть та завдання освіти. Він стверджував, що навчання потрібне людині для вдосконалення самої себе, розумових здібностей і загалом для поліпшення певних вмінь. Виховання, на думку Я. Коменського, має враховувати закони природи, бо людина – це її частина, відтак воно повинно бути природовідповідним. Цей принцип став методологічною основою пояснення ним процесу навчання і виховання та побудови шкільної системи.

Ці та інші педагогічні ідеї лягли в основу кантівської науки про виховання. Вислів І. Канта: «Май мужність користуватися власним розумом!» яскраво засвідчує вплив Просвітництва на його позицію. Варто додати ще й той факт, що кенігсберзький філософ надзвичайно захоплювався ідеями Руссо, зокрема, його працею «Еміль, або про виховання». Читання цієї книги стало причиною порушення філософом свого звичного розпорядку дня, якого він чітко дотримувався.

На відміну від філософських праць І. Канта, які продовжують бути в полі зору як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, його викладацька діяльність та педагогічні ідеї висвітлені значно менше. Сюди відноситься трактат «Про педагогіку» І. Канта, який не тільки свідчить про конкретні зацікавлення філософа виховними проблемами, але і надає його творчій спадщині нового якісного значення.

Зацікавлення І. Канта педагогічними проблемами зумовлено передовсім тим, що у його творчості центральне місце посідає людина, яка виступає найвищою цінністю. Філософ поділяє ідею Просвітництва про перетворенні світу і суспільства шляхом виховання й освіти особистості. У ній він бачав той стан, в якому людина керує своїм розумом, та підпорядковує свою волю його вимогам. Виховання такої людини і є метою всієї педагогічної діяльності.

Освіта поєднує в собі процеси дисципліни і навчання, до яких здатна людина, оскільки вона має в цьому потребу. Лише шляхом виховання людина може стати людиною. Це мистецтво, яке необхідно вдосконалювати і переймати з покоління в покоління, не втрачаючи основних сутностей і розробляючи нові підходи. Воно не є таким простим, як здається спочатку; це важке завдання, що залежить безпосередньо від свідомості, яка в свою чергу, залежить від самого ж виховання.

Завдяки передачі досвіду людство рухається вперед, наслідуючи попереднє і створюючи щось своє. Так, мистецтво керувати і мистецтво виховувати вважають заплутаними «винаходами», які варто детально вивчати. Однак і тут є розбіжності відносно їхніх ідей.

Згідно І. Канта, при вихованні людини слід дотримуватися низки принципів і положень. Одним з перших його аспектів є привчання до дисципліни, що означає обмежувати самого себе від неконтрольованої імпульсивної поведінки, виховання здатності протистояти їй. Іншими словами це процес становлення поведінки, соціалізація. Потрібно слідкувати, щоб тваринна природа не несла шкоди суто людським властивостям і не допускати, щоб вона взяла верх над людиною. Дисциплінування виступає важливим завданням в дошкільному віці, щоб якомога швидше закласти такі важливі характеристики особистісної поведінки.

Людину варто розвивати розумово, щоб вона могла вправно поводитися в суспільстві, була здатна підтримувати розмову з оточуючими, мала прийнятний вплив і подавала хороше враження від себе. Сюди відноситься цивілізованість, для якої характерні відповідні манери, ввічливість, знання такту. Крім цих рис, важливо також і розвивати інші здібності, як от читати або писати. Ці вміння, на переконання І. Канта, повинні бути властиві всім без винятку. Водночас філософ звертає увагу і на особливі здібності, які присутні лише деяким, як от музичні та художні.

У шкільному віці навчання тісно пов'язане з формуванням морального обличчя школяра. Виховання моральності має стати невід'ємною складовою теперішнього часу, коли ми живемо в епоху дисципліни, культури, цивілізованості, але аж ніяк не в період поширення високої моральності. Недостатньо, щоб людина вміла робити щось, що спрямоване на досягнення певних цілей. Вона повинна також виробити у собі здатність вільно вибирати лише моральні цілі, які, виходячи з природи і законів світу, не можуть бути загальнозначущими, не можуть стати рівною мірою цілями всіх людей без винятку.

Виховання включає в себе освітній процес, який містить два аспекти: негативний – дисципліну, що стримує від помилок і позитивний – навчання і керівництво, яке означає вказівки, як застосовувати те, чого навчилися. У сукупності це має зробити людину обачною, відповідальною, соціальною, такою, щоб був авторитет як особливий вид культури поведінки.

До практичного виховання відноситься уміння, знання і моральність. Кожна з цих складових має своє означення. Щодо вмінь, то важливо зазначити, щоб вони були змістовні, а не поверхневі. Це поступово з часом має перетворитися в образ звички, коли думки стають ґрунтовним вмінням. Знання полягає в мистецтві застосовувати вміння до певної людини, ситуації, явища. Тобто воно вчить, як ним оперувати для досягнення певної мети.

І. Кант неначе зробив нарис свідомого і розумного ставлення до життєвих цінностей. Їхнім обґрунтуванням слугує нерозривний зв'язок між психікою та тілом, які можна контролювати за допомогою функцій, що відповідають за них. В порівнянні це медицина і психологія, які розглядають психосоматичне здоров'я та вносять корективи і вдосконалення в її розвиток.

За часів викладання в Кенігсберзькому університеті І. Кант читав курси лекцій з різних дисциплін. Приділяв увагу підручникам Майєра, по яких читав логіку, за Баумгартемом – метафізику, за Базедовим і Бокком – педагогіку. Його лекційний курс і на сьогодні є доволі цікавим і пізнавальним. І. Кант старанно готувався до своїх занять, що пояснюється кількістю матеріалів, його нотатками, здійсненими на полях дрібним почерком. Від педагогічних поглядів І. Канта була невіддільною і його педагогічна діяльність. За численними розповідями його слухачів стає зрозуміло, що він завжди умів створити комфортне середовище для навчання, чому варто було б повчитися багатьом майбутнім педагогам. Відомий на той час мислитель і діяч І. Шуммель назвав І. Канта постаттю XVIII століття, яке в європейській культурі ще називають «педагогічним століттям». Це свідчить про важливість його педагогічних ідей і діяльності у той час.

Висновки. І. Кант – видатний мислитель, який своєю філософією вніс не тільки істотні зміни в спосіб і характер європейського філософування XVIII – XIX ст., але й долучився до формування основоположних ідей модерної педагогіки. Підсумовуючи проаналізовані його положення, виховний процес є важливою складовою повноцінного життя кожної людини. незважаючи на те, що ідеї І. Канта були висловлені більше двох століть тому, багато з них є актуальними і досі, зокрема, його погляди на дисципліну та моральність. Особливо у наш нелегкий час, коли ми живемо в Україні, яка щодня зазнає втрат і руйнувань від повномасштабного вторгнення країни-агресора. Моральність – це якраз те, що актуалізує нашу здатність до вибору, наш обов'язок, відповідальність тощо. Отже, педагогіка І. Канта висвітлює ідеї виховання, які можуть мати призначення і в сучасній педагогічній науці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кушаков Ю. В. Нариси з історії німецької філософії Нового часу: Навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 572 с.
2. Мінаков М. А. Вчення Канта про віру розуму. Київ : Центр практичної філософії, 2001. 140 с.
3. Гусєв В. І. Західна філософія Нового часу. XVII – XVIII ст.: Підручник. 2-те вид. К.: Либідь, 2000. 368 с.

Юля САДЛЯК

Науковий керівник – доц. Галина ПОПЕРЕЧНА

МОРАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І. КАНТА

Вступ. В сучасних умовах людство з кожним днем все більше зустрічається із секуляризацією та різними проблемами духовності. Швидкий розвиток цивілізації, змінюючи умови існування, висуває перед ним щораз нові виклики та запитання, спричиняє занепад духовного порядку та зникнення цінностей, які формувались сторіччями. З цього випливає загроза навіть самому існуванню людини, оскільки вона, не маючи чіткого бачення моральних норм та принципів, здатна зруйнувати усе, що є важливим для неї і, тим паче, дійти до самознищення.

Страшна війна, яку ми переживаємо сьогодні в нашій державі є яскравим і гірким прикладом того, що може бути, якщо людина чи певна група людей, втрачає цінності чи перекручує їх на свій лад, незважаючи на здоровий глузд та тверезу думку більшості. Російська агресія проти України оголила приховану бездуховність «російської душі» і наочно показала її незбагненний потяг до зла, насилля і руйнування. Пошук шляхів виходу з такої ситуації спонукає нас звернутися до філософських ідей минулого, що увійшли до невичерпної духовної скарбниці людства і склали фундамент для сучасних систем моральності. У цьому контексті моральна філософія І. Канта є неocenним внеском у розвиток європейської духовності.

Метою статті є аналіз основних ідей моральної філософії І. Канта.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на високий рівень сучасних технологій та інформації, ми живемо в період морального та інтелектуального занепаду. Деякі інтелектуали XX – XXI ст. вважають це цілком нормальним, а попередні системи моральності такими, що не працюють в сучасних умовах. Таке бачення є помилковим, адже беручи до уваги моральне вчення І. Канта, мусимо визнати, що воно підіймає та аналізує такі теми, які свідомо упускають сучасники через їх складність у метафізичному чи гносеологічному вимірах. В той час, коли сучасна етична думка часто є прив'язаною до конкретних умов і обставин, а тому є необґрунтованою, базується на безпринципних обдумуваннях, яким часто бракує єдності з іншими сферами знання і філософії, заслуга І. Канта, зазначає І. Захара,

полягає в тому, що свою моральну філософію він зміг поєднати з іншими сферами філософського знання, такими як: «теоретична філософія»; «філософія релігії»; «філософія історії» і ін. [6, с. 347].

Центральною категорією моральної філософії І. Канта є закон моралі, який він називає категоричним імперативом. Категоричний означає дійсний в усіх ситуаціях. Під імперативом розуміється наказ, який абсолютно неможливо оминати. Хоча сам категоричний імператив філософ формулює по-різному. По-перше, він каже: «Чини так, щоб закон твоєї поведінки міг претендувати на загальність» [4, с. 347]. Це правило забирає значення цілі від всяких зовнішніх предметів волі і залишає як ціль тільки самих суб'єктів моральної дії, які тим самим одержують найбільшу вартість, незалежно від відносної ціни, що належить зовнішнім предметам. Останні ж не можуть бути ціллю, а є лише засобом для моральної діяльності. Це означає, що коли людина щось робить, то вона зобов'язана пересвідчитися, чи хотілось би їй, щоб й інші люди поводитися так само у відповідній ситуації. Лише у такому випадку вона буде поводитися згідно цього закону.

Крім розглянутого, І. Кант подає й інше формулювання категоричного імперативу: «Чини так, щоб людство – як у твоїй особі, так і в особі кожного іншого – було тобі потрібне завжди як мета, і ніколи лише як засіб». Це правило можна виразити ще й так: поведься з іншими так, як би ти хотів, аби поводитися з тобою. Таким чином, в основі і першого, і другого формулювання лежить ідея волі кожної розумної істоти як загальної законодавчої сили. Це поняття кожної розумної істоти, яка по всіх правилах своєї волі повинна дивитися на себе як на ту, що дає загальний закон, щоб з цієї точки зору оцінювати себе і свої дії. Це веде до нового поняття: царства цілей, тобто систематичного з'єднання різних розумних істот завдяки загальним законам, що визначають їх взаємодію як цілей самих в собі. Кантівський закон моралі такий же абсолютний і всезагальний, як причинний зв'язок. Його теж неможливо довести розумом. Описуючи закон моралі, філософ описує людське сумління. Людина не може довести того, що підказує їй совість, це просто знання. Лише тоді, коли людина відчуває і розуміє, що її обов'язком є необхідність дотримуватися закону моралі, можна говорити про моральний вчинок. Тому кантівську етику називають ще етикою обов'язку [6, с. 347]. Звідси третя формула категоричного імперативу: «Чини згідно тієї ідеї, що всі правила силою власного законодавства повинні зійтися в одне можливе царство цілей, яке в сутності стало би і царством природи».

Повне здійснення морального принципу вже не є обов'язком, що визначається ідеєю добра, а постулат, що визначається ідеєю вищого блага. Чиста воля має бути незалежна від задоволення і щастя або благополуччя. Вище благо – це єдність чесноти і благополуччя. Згідно потреб розуму найвище благо повинне бути здійснене [1]. Виходячи з наведених формулювань, можемо вивести три правила, дотримання яких є обов'язковим для людини:

- 1) Особа має право та можливість робити вчинки, які мають бути відповідними тому, щоб кожен міг так робити у відношенні один до одного.
- 2) Особа повинна надавати таке ж право іншим особам і сприяти та допомагати їм втілити його в життя.
- 3) Особа зобов'язана не надавати можливості і не рекомендувати здійснювати вчинки які не відповідають вказаному (загальному) бажанню та навіть не дозволяти так чинити.

Завданням людини є навести лад зі своїми бажаннями та прагненнями і впорядкувати їх так, щоб вони максимально наблизились до категоричного імперативу. Звісно хтось може сказати що моральними засобами неможливо вирішити усі суспільні проблеми, проте саме мораль дозволяє нам правильно спрямувати своє буття, оскільки вона контролює і врегульовує індивідуальну та суспільну поведінку, що в свою чергу покращує ситуацію і унеможливує утворення нових соціальних проблем.

Крім категоричного імперативу, І. Кант виділяє ще і гіпотетичний імператив. Він формується на певних умовах чи мотивах та вказує на дії, які потрібно виконати щоб досягнути поставлену мету. Зазвичай такий імператив залежить від обставин і бажань, якими керується особистість, а отже, цей вид обов'язку не таким універсальним, як категоричний. Проте, і він відіграє важливу роль у житті людини: він здатен зберігати мир і застерігати людство від війни «всіх проти всіх», адже страх, яким він керується, перевершує усвідомлення блага і цінності громадського суспільства.

Гіпотетичний імператив Канта являє собою вияв раціональності, яка не вимагає визнання трансцендентальних ідей Бога та безсмертя душі які є доказом дотримання морального обов'язку. Такий імператив завжди спирається на конкретні обставини та проблеми, що потребують вирішення у сфері моралі. На відміну від категоричного імперативу, гіпотетичний встановлює умови для дотримання закону, які можуть бути предметом дискусій між різними традиціями, що не можуть досягти консенсусу. Однак гіпотетичний імператив заохочує ворогуючі сторони сісти за стіл переговорів, що робить його більш цінним для сучасного громадянського суспільства. Суспільство розглядає себе як у стані становлення, а не завершення, тому гіпотетичний імператив має більше ваги у цьому контексті.

Висновки. І. Кант один із перших хто розділив напрямки дослідження етики та психології. Філософ став засновником надісторичної загальнолюдської всеохоплюючої моралі. Саме він ввів в етику таке поняття як категоричний імператив, який позначає загальнообов'язковий моральний закон. В деяких джерелах його ще називають «вічним ідеалом» поведінки, який існує в кожному, окремо взятому індивіді. Дотримуватись імперативу потрібно не стільки заради досягнення певних цілей, як для закону як такого. Він обґрунтовує необхідність індивіда поводитися так, як веде себе свідомий представник

людства. Категоричний імператив виступає в етиці І. Канта, як найвища властивість розуму і практичної діяльності людини.

У практичній філософії І. Канта обґрунтований загальнолюдський характер маралі, домінування загального над особистим. Основою діяльності людини має стати всезагальний і необхідний моральний обов'язок – категоричний імператив, який є обов'язковим внутрішнім стержнем кожного індивіда. Проте, ідеї Канта, хоча і є універсальними та морально вірними, в сучасних умовах не знаходять свого належного застосування в людській поведінці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біографія Іммануїла Канта. Етапи творчості філософа.
2. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13301/>
3. Васянович Г. Вступ до філософії. Навчальний посібник. Львів: Норма, 2001. 212 с.
4. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. X.: Право, 2017. Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 1128 с.
5. Гусев В. Західна філософія Нового часу XVII – XVIII ст. Київ : Либідь, 2000. 368 с.
6. Гьосле Вітторіо. Практична філософія в сучасному світі. Пер. З нім., примітки та післямова Анатолія Єрмоленка. Київ: Лібра, 2003. 248 с.
7. Захара І. Лекції з історії філософії. Львів : Видавництво ЛБА, 1997. 398с.

*Юліана ШТОГРИН
Науковий керівник – асис. Руслан ЯВОРІВСЬКИЙ*

АНАТОМІЧНА БУДОВА ЛИСТКІВ РОСЛИН РОДУ *AESCULUS L.* У ЗВ'ЯЗКУ З РОЗВИТКОМ ЇХНЬОЇ СТІЙКОСТІ ПРОТИ ШКІДНИКІВ

Актуальність теми. Однією з найактуальніших проблем людства на сучасному етапі науково-технічної революції постала проблема охорони навколишнього природного середовища, оскільки процеси його трансформації у промислову епоху уже набули глобально небезпечного характеру та досягли таких обсягів і темпів, що не можуть не викликати занепокоєння у суспільстві.

Антропогенне забруднення довкілля створює несприятливі умови середовища для функціонування живих організмів. Значна кількість зелених насаджень перебуває нині у критичному і пригніченому станах, передчасно гине від стресового впливу високих температур та дефіциту вологи, промислового забруднення шкідливими хімічними речовинами, хвороб і шкідників тощо [3].

Вплив несприятливих екологічних чинників міського середовища на ріст деревних видів рослин в умовах глобальних змін клімату вивчено фрагментарно. Для реконструкції та створення мережі зелених насаджень необхідно з'ясувати характер, природу і взаємозв'язок стресових чинників. Деревні види рослин у міському середовищі не витримують високих температур повітря, водного дефіциту й антропогенного навантаження, що спричинює погіршення їхнього стану та загибель [2].

За останні роки у наукових виданнях і у популярних ЗМІ (преса, радіо, телебачення тощо) особливо частим стало обговорення проблем збереження й оздоровлення рослин роду Гіркокаштан (*Aesculus L.*) у міських зелених насадженнях. Це зумовлюється помітним погіршенням їхнього загального стану, особливо у вуличних насадженнях. Водночас, потерпають й інші види деревних рослин у цих умовах, але головна увага громадськості концентрується саме на *Aesculus L.*

Так, починаючи з 1986 року, над гіркокаштаном звичайним (*A. hippocastanum L.*) нависла серйозна загроза винищення, що спричинена новим небезпечним шкідником – каштановою мінуючою мілью (*Cameraria ohridella* Deschka et Dimic), здатною за один сезон залишити дерева без жодного функціонально діючого листка задовго до закінчення вегетаційного періоду [1]. У 2004–2006 рр. відбувалося інтенсивне поширення шкідника у парковій і лісопарковій зонах міста Києва та у низці населених пунктів Київської, Житомирської, Кіровоградської й Чернігівської областей і проблема збереження та поліпшення загального стану насаджень *Aesculus L.* помітно ускладнювалась. В умовах сумісної дії таких сильних чинників негативного впливу на деревні види рослини роду *Aesculus L.* як урбаногенне середовище і небезпечний шкідник каштанова мінуюча міль, одних лише агротехнічних заходів буде недостатньо.

Тому опрацювання теоретичних і прикладних питань з оптимізації використання деревних рослин для охорони і формування життєвого середовища та вирішення проблем збереження та відтворення різноманіття рослин роду *Aesculus L.* є актуальним і своєчасним.

Метою досліджень було встановлення видового складу роду *Aesculus L.* у міських насадженнях Лісостепу України та з'ясування зв'язку анатомічної будови листків цих рослин із розвитком їхньої стійкості до пошкодження шкідниками.

Для досягнення мети вирішувалися наступні **завдання**:

- ✓ на основі аналізу літературних джерел встановити біологічні особливості та систематичне положення видів роду *Aesculus* L.;
- ✓ з'ясувати видовий склад роду *Aesculus* L. у міських насадженнях Лісостепу України;
- ✓ вивчити умови зростання та причини погіршення еколого-фізіологічного стану гіркокаштанів у міських насадженнях;
- ✓ дослідити анатомічні особливості листків різних видів роду *Aesculus* L.;
- ✓ з'ясувати залежність розвитку стійкості гіркокаштанів до пошкодження шкідниками (перш за все каштановою мінуючою міллю) від анатомічної будови їхніх листків;
- ✓ визначити оптимальні шляхи підбору стійких форм гіркокаштанів для використання у міських зелених насадженнях Лісостепу України.

Об'єктами дослідження слугували рослини видів роду *Aesculus* L. колекції Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка НАН України та міського озеленення Лісостепу України, а **предметом** – анатомічна структура листків видів досліджуваного роду у зв'язку з розвитком їхньої стійкості до пошкоджень шкідниками.

За системою А. Л. Тахтаджяна [6] рід *Aesculus* L. належить до надцарства Еукаріоти (*Eucaryota*), царства Рослини (*Vegetabilia*), підцарства Вищі рослини (*Cormobionta*), відділу Покритонасінні (*Magnoliophyta*), класу Дводольні (*Magnoliopsida*), підкласу Розиди (*Rosidae*), порядку Сапіндоцвіті (*Sapindales*), родини Гіркококаштанові (*Hippocastanaceae* Torr. Et Gray).

Досліджували рослини 8 видів роду Гіркокаштан (*Aesculus*), а саме: г. звичайний (*A. hippocastanum*), г. павія (*A. pavia*), г. восьмитичинковий (*A. octandra*), г. забутий (*A. neglecta*), г. голий (*A. glabra*), г. дрібноквітковий (*A. parviflora*), г. м'ясочервоний (*A. carnea*) та г. лісовий (*A. sylvatica*). Усі ці види на території Лісостепу України є інтродуцентами. Стаціонарні дослідження проводили на базі колекційної ділянки Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка НАН України, а також в окремих об'єктах міського озеленення у містах Києві та Тернополі упродовж 2022–2023 років. Анатомічні дослідження проводили у лабораторії генетики та селекції рослин кафедри ботаніки та методики викладання природничих наук факультету біології та лісового господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки.

До роду *Aesculus* належать дерева й кущі із супротивними пальчасто-складними, довгочерешковими листками, які складаються з 5–7 (11) листочків, по краю пилчасті або двічі-пилчасті. Листки не мають прилистків, які опадають і відзначаються наявністю пучків рудуватих волосків. Бруньки яйцеподібно-конічні, клейкі або не клейкі. Квітки неправильні, 2–3 см діаметром, червоні, жовті, або білі, зібрані у прямостоячі багатоквіткові суцвіття – волоті, що по іншому називають тирсом. Квітки у всіх представників Гіркокаштанових досить великі, яскраво забарвлені, двостатеві (верхні квітки у суцвітті інколи тичинкові). Оцвітина подвійна, чашечка дзвоникова або трубчаста із 5 вільних або частково зрослих чашолистків, пелюсток 4–5, вільних, із довгим потовщеним жолобчастим нігтикком. Нектарний диск часто однобокий, тичинок 5–9, вільних. Гінецей синкарпний, з трьох плодолистків, зав'язь верхня, 3-гніздна, з двома насінними зачатками у кожному гнізді. Плід – велика кулеподібна коробочка, злегка м'ясиста, гладка, бородавчаста або шипувата, як правило одногніздна й однонасінна. Інколи трапляються плоди з двома насінинами. Насіння велике, без ендосперму та з м'ясистими сім'ядолями.

Види роду Гіркокаштан належать до реліктової третинної флори і природно зростають у Середземномор'ї і на Балканському півострові (*Aesculus hippocastanum*), Східній і Центральній Азії (*Aesculus indica*, *punduana* (Гімалаї), *chinensis* (Китай), *turbinate*, *dissimilis* (Японія)) та Північній Америці (*A. glabra*, *octandra*, *californica*, *sylvatica*, *discolor*, *parviflora*). В Україні інтродуковано 13 видів, 10 з яких зростає у Лісостеповій зоні, проте найбільш поширеним є *Aesculus hippocastanum*, інші види роду зосереджені переважно у ботанічних садах та дендропарках [4].

Листок рослини є надчутливим індикатором умов навколишнього середовища. Його морфолого-анатомічні структури можуть змінюватися залежно від впливу зовнішніх чинників та можуть бути генетично обумовленими для пристосування до певних екологічних умов. Тому морфолого-анатомічна будова листка може свідчити як про умови середовища, в якому зростає рослина, так і про її екологічні особливості.

З метою виявлення відмінностей та закономірностей, що могли б впливати на ступінь пошкодження листової пластинки впродовж вегетації, проведені порівняння анатомічної будови листків різних форм та видів рослин роду *Aesculus*.

У насадженнях *A. hippocastanum* чітко простежується присутність двох форм – типової, котра схильна до сильного пошкодження гусенями каштанової мінуючої молі, та стійкої – рослини якої або не пошкоджуються гусенями взагалі або ж пошкодження є незначними. Анатомічними дослідженнями встановлено, що стійкість листових пластинок *A. hippocastanum* проти пошкоджень міллю визначається особливістю будови їхніх тканин.

У типових рослин *A. hippocastanum* анатомічна будова листових пластинок аналогічна іншим видам, але губчаста паренхіма є пухкішою, а також присутній лише 1 ряд ендодермальних клітин навколо провідного пучка. Таким чином, між жилкою і нижнім (абаксіальним) епідермісом,

розташований 1 ряд клітин паренхіми (на відміну від 2 у інших видів) та кілька рядів колєнхіми, що є мезофітнішою ознакою у порівнянні з рештою рослин цього роду [7].

У рослин *A. hippocastanum*, які не пошкоджуються чи мало пошкоджуються каштановою мінуючою міллю, листкові пластинки вирізняються чітко вираженою ксероморфністю (паренхіма щільніша), а у рослин, що пошкоджуються, стовпчаста та губчаста паренхіма більш пухка.

Листки рослин інших видів роду *Aesculus* у порівнянні з *A. hippocastanum* характеризуються вираженішою ксероморфністю і є стійкими до пошкоджень гусенями каштанової мінуючої молі. З'ясовано, що здатність гусені живитися клітинами мезофілу залежить від його структури і щільний мезофіл практично не піддається пошкодженням. Також на епідермісі стійких видів і форм присутні різноманітні кутикулярні вирости та волоски. Так, у рослин *A. parviflora* на листкових пластинках присутнє густе опушення.

Окрім того, в *A. glabra* на абаксіальній поверхні листка добре розвинені папіли та епідермальні вирости у вигляді напівсферичних капсул, що є додатковим захисним пристосуванням проти пошкодження гусенями каштанової мінуючої молі.

Отже, для ефективного підбору стійких проти пошкодження каштановою мінуючою міллю рослин роду *Aesculus* під час вирощування посадкового матеріалу необхідно проводити селекцію перспективних стійких форм за анатомічними й морфологічними особливостями їхніх листків, надаючи перевагу тим рослинам, у яких буде виражена ксероморфніша будова мезофілу, провідних пучків та епідермісу [5; 7].

ЛІТЕРАТУРА

1. Акимов И. А. Первое сообщение о появлении в Украине каштановой минирующей моли *Cameraria ohridella* (Lepidoptera, Gracillariidae) на конском каштане обыкновенном *Aesculus hippocastanum* (Hippocastanaceae). Вестник зоологии. 2003. Вып. 37, № 1. С. 3–12.
2. Власова Т. А. Интенсивность транспирации как показатель устойчивости водного режима растений. Физиолого-биохимические и биофизические методы диагностики степени устойчивости растений к патогенам и другим факторам. М.: Изд-во МГУ, 1992. С. 21–25.
3. Гриб Й. В., Чемерис І. А. Екологічна оцінка стану навколишнього середовища методами фітоіндикації. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. 2005. Вип. № 1 (29). С. 3–11.
4. Григорюк І. П., Машковська С. П., Яворівський П. П., Колесніченко О. В. Біологія каштанів. Київ : Лотос, 2004. 380 с.
5. Поровчук Н., Яворівський Р. Історія інтродукції видів роду *Aesculus* L. у Лісостепу України. Шевченківська весна: досягнення в науках про життя / *Advancements in Life Sciences 2023* : зб. тез XX Міжнар. наук. конф. студентів та молодих вчених (Київ, 27–28 квіт. 2023 р.). Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2023. С. 164–166.
6. Тахтаджян А. Л. Система Магнолиофитов. Л.: Наука, 1987. 439 с.
7. Яворівський Р. Л., Поровчук Н. В. Вплив стресових чинників середовища на зміну анатомічної структури листків *Aesculus hippocastanum* L. Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 125-річчю Національного університету біоресурсів і природокористування України. Секція 2. Післявоєнне відновлення рослинних ресурсів та екологічна безпека країни (Київ, 25 трав. 2023 р.). Київ, 2023. С. 473–475.

ЗМІСТ

ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

<i>Наталія КОРБИЛО</i> <i>Науковий керівник – доц. Лариса КУЦА</i> ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ КАЗОК БРАТІВ ГРІММ У ПРИЗМІ ФОРМУВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	3
<i>Анжеліка МИХАНІВ</i> <i>Науковий керівник – доц. Лариса КУЦА</i> ПОЕТИКА І ВИХОВНІ АСПЕКТИ ПОВІСТІ-КАЗКИ А. ДЕ С.-ЕКЗЮПЕРІ «МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ» У ПРИЗМІ РОБОТИ З МОЛОДШИМ ШКОЛЯРЕМ	5
<i>Марія СМЕРЕКА</i> <i>Науковий керівник – доц. Лариса КУЦА</i> ТВОРЧИСТЬ Г.-К. АНДЕРСОНА У ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАННІ (НАВЧАЛЬНО- ВИХОВНИЙ ТА ПОЕТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ).....	7
<i>Лариса ХАРХАЛЬ</i> <i>Науковий керівник – доц. Віктор СІТКАР</i> ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОПІЗНАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗРІЛОГО ВІКУ	9
<i>Анна ЧЕРНЕЦЬКА</i> <i>Науковий керівник – проф. Оксана КІКІНЕЖДІ</i> ПРОБЛЕМА КОНФЛІКТУ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНЬОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ	12
<i>Ху LIU</i> <i>Scientific Supervisor – Professor Oksana KIKINEZHDI</i> THE PROBLEM OF THE COMMUNICATION PROCESS IN RECRUITMENT ACTIVITIES (THE CASE OF CHINA): THEORETICAL ANALYSIS	14

ФАКУЛЬТЕТ МИСТЕЦТВ

<i>Євгеній МАЙХРОВИЧ</i> <i>Науковий керівник – доц. Лариса ОРОНОВСЬКА</i> ПРОСВІТНИЦЬКИЙ РУХ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО ХОРУ «ЕМІС».....	17
<i>Тетяна СМОЛЯК</i> <i>Науковий керівник – доц. Лариса ОРОНОВСЬКА</i> ПРЕЗЕНТАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ РІЗДВЯНОЇ ОРАТОРІЇ «БУКОВИНСЬКЕ РІЗДВО» КОМПОЗИТОРКИ ГАННИ ГАВРИЛЕЦЬ АКАДЕМІЧНИМ КАМЕРНИМ ХОРОМ «BREVIS» ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ФІЛАРМОНІЇ.....	19

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

<i>Вікторія ГЕРАСИМЧУК</i> <i>Науковий керівник – канд. Ірина БАРНА</i> АНАЛІЗ ГРОМАДСЬКИХ СЛУХАНЬ НА ПРИКЛАДІ РЕЄСТРАЦІЙНОЇ СПРАВИ ФІЛІЇ «КРЕМЕНЕЦЬКЕ ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО» ДЕРЖАВНОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА «ЛІСИ УКРАЇНИ»	22
<i>Ірина КУЦА</i> <i>Науковий керівник – доц. Ірина БАРНА</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ СЛУХАНЬ З ОЦІНКИ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ЇХ ПРОТОКОЛУ НА ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	23
<i>Ольга ТАЛПАШ</i> <i>Науковий керівник – доц. Ірина БАРНА</i> ГРОМАДСЬКІ СЛУХАННЯ У ПРОЦЕСІ ОЦІНКИ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ НА ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	25

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ І ЖУРНАЛІСТИКИ*Юлія ВИЙВАНКО**Науковий керівник – доц. Ніна СВИСТУН*ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІФОНІМІВ У ТЕТРАЛОГІЇ ДАРИ КОРНІЙ
«ЗВОРОТНІ БОКИ» 27*Юлія ГАРАСИМ**Науковий керівник – проф. Тетяна ВІЛЬЧИНСЬКА*СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ТВОРЧОСТІ МАКСА
КІДРУКА 28*Анастасія ІЛЬЧУК**Науковий керівник – доц. Наталія МОРСЬКА*

ВАЛЕРІЙ СМОЛІЙ: ПРОФЕСІОНАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ 31

*Оксана КАСЬКІВ**Науковий керівник – доц. Ніна СВИСТУН*

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В РОМАНІ СОФІЇ АНДРУХОВИЧ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ» 33

*Ангеліна КОВАЛЬ**Науковий керівник – проф. Елеонора ПАЛИХАТА*ФОРМУВАННЯ ПУНКТУАЦІЙНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ НА
ОСНОВІ ФУНКЦІЙНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ 34*Анастасія КОНДРАТЮК**Науковий керівник – викл. Ольга ГАЙДА*

ТИПИ АНГЛОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ 36

*Марія МУЦ**Науковий керівник – проф. Тетяна ВІЛЬЧИНСЬКА*МЕТАФОРИ В РОМАНІ ЛІТТИ КОСТЕР «ДАР ЗРЕТИ»:
СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ 38*Катерина НЕСТЕРЧУК**Науковий керівник – доц. Наталія МОРСЬКА*

НАУКОВІ ПОШУКИ ПАМВА БЕРИНДИ 40

*Наталія РОСІЛ**Науковий керівник – доц. Ніна СВИСТУН*ОСОБОВІ ІМЕНА ЯК ЗНАКИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСІБ У СІМЕЙНІЙ САЗІ
МАРІЇ МАТІОС «МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ» 41*Аліна РУДА**Науковий керівник – доц. Ніна СВИСТУН*ОДНОЯДЕРНІ РЕЧЕННЯ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «КЛЮЧ») 43*Наталія РУЧКА**Науковий керівник – викл. Ольга ГАЙДА*

ЛІНГВОЦИД В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ 44

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ*Марія БЕРЕСТЕЦЬКА**Науковий керівник – асист. Юрій ВІТЯК*ВПЛИВ ПРИМІТОК ПЕРЕКЛАДАЧА НА СПРИЙНЯТТЯ РЕЦИПІЄНТА (ЗА
МАТЕРІАЛАМИ РОМАНУ НІКОЛИ ЮН «СОНЦЕ ТАКОЖ ЗІРКА») 48*Ірина БУЛГАКОВА**Науковий керівник – доц. Тетяна ЦЕПЕНЮК*

ПЕРЕКЛАД ЛЕКСИЧНИХ НОВОТВОРІВ, ПОРОДЖЕНИХ У СОЦМЕРЕЖАХ 50

*Галина ФЕДИШИН**Науковий керівник – доц. Світлана ПРИТОЛЮК*СПЕЦИФІКА ПРЕЗЕНТАЦІЇ УРБАНІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ У РОМАНІ А. ДЬОБЛІНА
«БЕРЛІН АЛЕКСАНДЕРПЛАТЦ» 52

<i>Анна ГУДИМА</i> <i>Науковий керівник – доц. Мар'яна КАРАНЕВИЧ</i> МОВНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ЛЮДИНИ З ПСИХІЧНИМ РОЗЛАДОМ У РОМАНІ ДЕНІЕЛА КІЗА «КВІТИ ДЛЯ ЕЛДЖЕРНОНА»: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ.....	54
<i>Каріна КРУШЕЛЬНИЦЬКА</i> <i>Науковий керівник – асист. Ірина СЕНЬКІВ</i> ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ВІДТВОРЕННЯ АРТИКЛІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ У РОМАНІ Д. ТАРТТ «ТАЄМНА ІСТОРІЯ»	55
<i>Аліна МАЦИШИН</i> <i>Науковий керівник – доц. Мар'яна КАРАНЕВИЧ</i> ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ФУТБОЛЬНОГО СЛЕНГУ	57
<i>Аліна ОЛІЙНИК</i> <i>Науковий керівник – доц. Тетяна ГАРАСИМ</i> READING AS A THERAPEUTIC TOOL IN TIMES OF WAR (BASED ON THE NOVEL “MISTER PIP” BY LLOYD JONES)	58
<i>Анастасія ПЕРЧИШИН</i> <i>Науковий керівник – асист. Ірина СЕНЬКІВ</i> СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	59
<i>Роксолана СОЛЯРЕВИЧ</i> <i>Науковий керівник – асист. Юрій ВІТЯК</i> ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ПЕРЕДМОВИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ РОМАНУ «ПРИГОДИ ТОМА СОЙЄРА»).....	60
<i>Софія ШАЮК</i> <i>Науковий керівник – асист. Ірина СЕНЬКІВ</i> СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ ІСТОРИЧНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ П'ЄСИ В. ШЕКСПІРА «ГАМЛЕТ»).....	62
<i>Анна ШРАМ</i> <i>Науковий керівник – доц. Мар'яна КАРАНЕВИЧ</i> ПРОБЛЕМА (НЕ)ПЕРЕКЛАДНОСТІ ІНТЕРНЕТ-МЕМІВ	63
<i>Анастасія ЯРЕМА</i> <i>Науковий керівник – доц. Тетяна ГАРАСИМ</i> WAR LITERATURE AS THERAPY: EXAMINING THE HEALING POTENTIAL OF THE NOVEL “MISTER PIP” BY LLOYD JONES	65
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	
<i>Тарас БЕШ</i> <i>Науковий керівник – доц. Валерій ГРУШКО</i> ТРАНСГУМАНІЗМ. ПРОБЛЕМА ПРОГРЕСИВІЗМУ	68
<i>Іван БОЙКО</i> <i>Науковий керівник – доц. Валерій ГРУШКО</i> ГЕНЕТИЧНА СОЦІОЛОГІЯ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	70
<i>Ірина ЗДАНЯК</i> <i>Науковий керівник – доц. Любов ЛИТВИН</i> МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ	72
<i>Анна ПАТРА</i> <i>Науковий керівник – доц. Галина ПОПЕРЕЧНА</i> ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ ЛЮДИНИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ МИКОЛИ ШЛЕМКЕВИЧА	74
<i>Тетяна ПЕТРИК</i> <i>Науковий керівник – проф. Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ</i> ПРОБЛЕМА ПОЛЬСЬКИХ ШКІЛ У ЛИТВІ У 1998–2019 рр.....	76

<i>Вікторія СУШКО</i> <i>Науковий керівник – доц. Віктор ГРУШКО</i> СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ВПЛИВУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕМОНОЛОГІЇ В ПЕРІОД КИЇВСЬКОЇ РУСИ	78
---	----

ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

<i>Віталій ГНАТЬО</i> <i>Науковий керівник: – проф. Сергій ГУМЕНЮК</i> ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВИЛ ГРИ У ФУТБОЛ	80
<i>Павло ЛОГІН</i> <i>Науковий керівник – проф. Сергій ГУМЕНЮК</i> ОСНОВИ СПОРТИВНОГО ВІДБОРУ У ФЕХТУВАННІ	82
<i>Назар МОСІЙЧУК</i> <i>Науковий керівник – проф. Сергій ГУМЕНЮК</i> ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ..	84
<i>Тарас ПЛИСЮК</i> <i>Науковий керівник – проф. Сергій ГУМЕНЮК</i> ТАКТИЧНІ АСПЕКТИ ГРИ У ФУТБОЛ	86
<i>Мар'ян РЕПЕТА</i> <i>Науковий керівник – проф. Сергій ГУМЕНЮК</i> РОЗВИТОК СИЛОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ЛЕГКІЙ АТЛЕТИЦІ	87

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

<i>Надія ЛЕВЧУК</i> <i>Науковий керівник – асис. Руслан ЯВОРІВСЬКИЙ</i> БІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПОШИРЕННЯ СОНУ ВЕЛИКОГО (PULSATILLA GRANDIS WEND.) У ФЛОРИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	90
<i>Дарина ПІДГУРСЬКА</i> <i>Науковий керівник – доц. Галина ПОПЕРЕЧНА</i> ПЕДАГОГІКА ІММАНУЇЛА КАНТА В СВІТЛІ СУЧАСНОЇ НАУКИ ПРО ВИХОВАННЯ	92
<i>Юля САДЛЯК</i> <i>Науковий керівник – доц. Галина ПОПЕРЕЧНА</i> МОРАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І. КАНТА.....	94
<i>Юліана ШТОГРИН</i> <i>Науковий керівник – асис. Руслан ЯВОРІВСЬКИЙ</i> АНАТОМІЧНА БУДОВА ЛИСТКІВ РОСЛИН РОДУ AESCULUS L. У ЗВ'ЯЗКУ З РОЗВИТКОМ ЇХНЬОЇ СТІЙКОСТІ ПРОТИ ШКІДНИКІВ	96

**УДК 001.891
М.12**

Магістерський науковий вісник. – Випуск № 42. – 2024. – 102 с.

***Видрук оригінал-макету
у науковому відділі Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка***

Комп'ютерна верстка: Бойко Ж.Е.